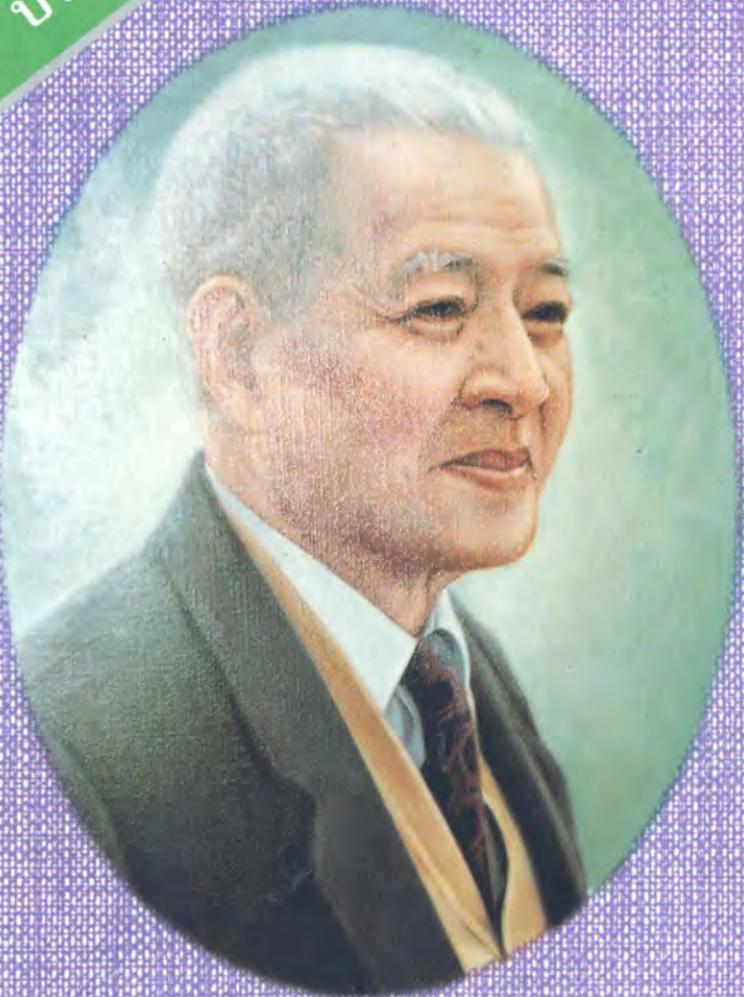

๖๐ ปี ประชาริปไตย

วัน “ปรีดิ พนมยงค์”

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๔

คติพจน์
ของท่านผู้ประสาสน์การฯ

ภิกษุธรรมนูญธรรม บดี มหาวิจารณ์
เมษย์สุขุมกร กั่ง ชากันต์ ได้แก้
รับมาแล้ว ๕๘๖๙ ๒๔๗๙
มูลนิธิอนุรักษ์ธรรม

ขณะชมเมืองตุ๊กตาในชอลแลนด์ ปี พ.ศ. ๒๕๑๖

PRIDI-PHOONSUK

ปรีดิ – ฟูนูก พมมวงศ์

www.pridi-phoonsuk.org

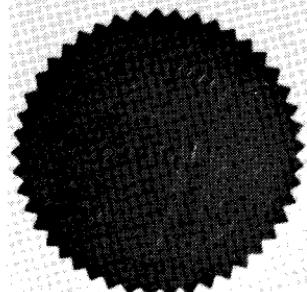
ChangeFusion OPENBASE.in.th

เนื้อหาที่ลงบน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ห้ามนำมายกระดับหรือต่อต่อ โดยอ้างอิงว่างอิงแหล่งที่มา กรณีนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตนี้เดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่วงวนที่ต่อไป ไม่ว่าจะระบุเป็นอย่างอื่น

CITATION FOR THE MEDAL OF FREEDOM
Gold Palm

Pridi Banomyong, Siamese civilian, performed heroic services to the United States in connection with military operations against an enemy in enemy-occupied territory, from October 1941 to September 1945. During this period he was in continuous communication with allied forces. He assumed responsibility for protecting allied agents in Siam and was so successful that despite the presence of many Japanese in the country not a single agent was captured. By his great qualities of leadership and undoubted courage he organized a resistance movement which contributed greatly to the allied war effort by its timely and accurate intelligence which stood ready to strike the Japanese when called upon.

ขอกราบกราณ ท่านปรีดีฯ

- ยิ่สิบสี่มีคุณาเจ็ดท้าผ่าน
เริ่มความคิดประดิษฐ์เสริมเดิมพลัง
  - รวมสมองป้องปักษ์รักษาชาติ
เสรีสิทธิ์อิสรภาพทั่วหน้าไทย
  - ผู้เริ่มริมิริเวงหรือแคลงจิตต์
เพราะหังให้ปวงประชาสารพัน
  - ริเริ่มสร้างทางศึกษาอย่างกว้างว้าง
แก้สัญญาจันกล้าแห่งร่วมแห่งล่วงงาน
  - อีกการผิงการคลังทั้งเศรษฐกิจ
จึงถูกมองจ้องจับ-นับเป็นแก่น
  - ยามสงครามلامมิติดทุกทิศเขต
ยังช่วยชาติปราบวนาน่านิยม
  - พันสภาพประชัยตามนัยยะ
อาชญากรสองครามตามผญุ
  - ท่านผู้ริสร้างทางดีกลับมีผิด
ไปพ้นักพากพิงเพื่ออิงก้าย
  - ตราบที่วันอสัญญาเข้ามาถึง
เหลือแต่ซื่อสือแต่เงินตราชารพล
  - ผู้กอบกู้ชูชาติประกาศก้อง
ว่านามท่านนั้นคือ ชื่อ ปรีดี
  - คู่ประเทศเชตสยาม-ธรรมศาสตร์
จนเลื่องชื่อสืบอชาสณาบัน
- ขอกราบกราณท่านผู้ล้ำในความหวัง
ร่วมก่อตั้งรัฐประชาธิปไตย
เพื่อทายราชภูมิปักครองให้ฝ่องใส
ให้ก้าวไกลใกล้เข้าหาอารยัน
- ว่ามวลมิตรมากเล่าทั้งเหหัน
ทุกชีวันสุขสมอุดมการณ์
เสริมบางอย่างทุกรายละเอียดสถาน
แก้เงินศาลเทียมเท่าชาวต่างแดน
ใช้ความคิดโดยเด่นมาเป็นแผน
ต้องลงทะเบียนเดนไนป์ไนประหม
ทั่วประเทศชาติเดินด้วยขึ้นข้ม
ก่อชุมชน เสรีไทย เพื่อไทยน
กับโมฆะฐานทัพนับเป็นผล
จนหลุดพันโภชตันท์อันตราย
เคราะห์ลิขิตช่วงชีวินสันทั้งหลาย
กับพยายามช่วยเหลือเกื้อการณ์
ชีวิตหนึ่งล่วงลับสู่ดับสูญ
เจดจຽญจำรัสจ้านใจชาติรี
ไทยทั้งผองรู้จักรู้สักดีครี
พนมยังค์ คงเมืองนิรันดร์
ผู้ประกาศนา วิชา gwang เพื่อสร้างสรร
ขอพร้อมกันกราบบูชา ทั่วหน้าเทอญฯ

“พันธุรัชพี”

เกี่ยวกับผู้เขียน

เจ้าของนามปากกาคนี้ เป็น ตามชก. รุ่น ๔ เพื่อนคนหนึ่งของ ป้า พนมยังค์ นาม
ปากกานี้เคยใช้ในการสารคดีต่าง ๆ ในธรรมศาสตร์ รวมทั้งการสารธรรมจักร กับ
หนังสือพิมพ์รายวันค่า สยามสมัย และรายเดือน กระดึงทอง ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๕-
๒๕๓๐ ผู้เขียนชี้แจงว่า ความคิดงานนี้เกิดขึ้นเมื่อไปกราบอธิชัยท่านผู้ประกาศน
การฯ ที่บ้านพักชานกรุงปารีส

กองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรเลี้ยงต้อนรับรัฐบุรุษอาวุโส
ณ บ้านบรรทุมลินธุ์ วันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๗

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ พระราชทานวัชรกรรมนูญ
ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

พลพรรคเสรีไทยเดินสวนสนามผ่านถนนราชดำเนิน กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระราชทานธงชัยธรรมเนียม ปี พ.ศ. ๒๕๔๕

ส่งเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระราชดำเนิน
ประเทศไทยเชอร์แลนด์ วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

ถ่ายรูปกับ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ที่จังหวัดมีนบุรี ภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕

วันเกิด พ.ศ. ๒๕๕๔

ในสวนหลังบ้านของโตนี กับ ส.คิวรักษ์ ปี พ.ศ. ๒๕๖๓

ริมถนนแห่งหนึ่งใน
สกอตแลนด์

บ้านของโคนี พ.ศ. ๒๕๑๔

วันปรีดี ปี'๗๔

พิธีสังฆที่ห้อง
อนุสรณ์สถาน

ผู้มีเกียรติมาร่วม
งานที่ลานปรีดี
ในภาคเช้า

การอภิปรายที่
หอคิลปวัฒนธรรม
(หอประชุมเล็ก)
ในภาคบ่าย

วันปรีดี ปี'๗๔

ผู้ร่วมงานวางพุ่ม
ดอกไม้ระลึกถึง
ท่านปรีดี

นิทรรศการงาน
วันปรีดีที่หน้า
หอประชุมใหญ่

โรงพยาบาล
ธรรมศาสตร์ฯ
บริการตรวจสุขภาพ
ให้ผู้ร่วมงาน
ที่ลานปรีดี

สารบัญ

สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มุน్ยธรรม	๑๙
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	
สิทธิทางการเมือง คือสมบัติล้ำค่าของคนทั้งประเทศ	๒๖
ศาสตราจารย์ ดร.มนู อมาตยกุล	
ทำไม่ดีฉันเจ็บรัก เศร้าพและบูชา ท่านปรีดี พนมยงค์	๓๔
ฉบับชั้นย์ พลางกูร	
ปรากฏภาระในปรีดีฯ เรื่อง “ความประทับใจเกี่ยวกับ ท่านปรีดี พนมยงค์”	๔๕
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๔	
อาจารย์ลาวัณย์ อุปอินทร์	๔๕
เลือกไทยเพลพราชประสงค์	
นาวาอากาศเอกไพรจัน พิทักษ์วัฒนา	๕๗
ท่านปรีดี พนมยงค์ : บุรุษรัตน์ของไทย	๕๘
กรุณา ถูกลาสัย	
บทกวี ๖๐ ปี ประชาธิปไตย	๕๘
รายการปรากฏการที่แสดงในวันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พฤษภาคม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๔	๕๙
หมายกำหนดการ ๖๐ ปี ประชาธิปไตย ปี ๒๕๓๕	๖๖
กำหนดการ	๖๗
จากคณะกรรมการผู้จัดพิมพ์	๑๐๐
รายนามผู้อุปการะในการจัดพิมพ์	๑๐๓
รายนามคณะกรรมการผู้จัดพิมพ์	๑๐๔

สุนทรพจน์
หลวงประดิษฐมนูธรรม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
ทางวิทยุกระจายเสียง
เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๘๘

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

วันคืนนี้ได้ล่วงมาบรรจบครบรอบปีที่ ๓ ณ วันนี้ที่ ๒๗ มิถุนายน อันเป็นมหามงคลสมัยที่ชาติไทยได้เข้าสู่ระบบธนบัตรรัฐธรรมนูญ ในระหว่าง ๑ ปี นับแต่วันที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสมาแสดงถึงเรื่องสองปีที่ล่วงมาแล้ว รัฐบาลก็ได้พยายามที่จะผลดุงประเทศไทยให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นตลอดมา

อันเชื้อเชิญของชาติ จะเจริญด้วยความมั่งคั่งสมบูรณ์ของอวัยวะต่าง ๆ แห่งชาติ ความสามัคคีเป็นสิ่งที่จะทำให้ชาติมีกำลังเข้มแข็งเข้าสู่ความเจริญอย่างไร้นั้น ท่านนายกรัฐมนตรีก็ได้แสดงมาแล้วเมื่อวันที่ ๒๔ และชาติเรามาจำต้องฝ่าอุปสรรคอันมีอยู่ประการใดนั้น เมื่อคืนวันที่ ๒๖ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เลขาธิการคณะกรรมการรัฐมนตรีก็ได้แสดงให้ท่านทราบแล้วว่า นอกจากขาดกำลังทรัพย์ประเทศเรายังขาดกำลังคน คือขาดผู้รู้ผู้ชำนาญในวิทยาการ สยามที่ได้เข้าสู่ระบบธนบัตรรัฐธรรมนูญนั้นมีใช้ตั้งต้นใหม่แต่ในระบบการปกครอง สยามจำต้องเพาะคนขึ้นใหม่ จำต้องเพาะผู้รู้ผู้ชำนาญเพิ่มเติม เพื่อส่งเสริมอวัยวะของชาติให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ภารกิจของชาติตะวันตกบทหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าได้อ้างเมื่อปีก่อนนี้ว่า กรุงโรมมีได้สร้างสำเร็จลงในวันเดียวนั้น ข้าพเจ้าก็จำต้องขออ้างซ้ำอีก สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศอันเป็นที่รักของเรา ณ บัดนี้

ผลแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองในรอบช่วงปีนี้มีประกาศได้นั้น ข้าพเจ้าขอชี้แจงแก่ท่านโดยสังเขปในส่วนที่เกี่ยวแก่หลักการทั่วไปตามแนวทาง ๖ ประการ และบรรยายหนักไปในหน้าที่กระทรวงมหาดไทยโดยจะเพาะ ดังต่อไปนี้

ประกาศที่ ๑ เรื่องความเป็นเอกสารชนนี้ กล่าวโดยจะเพาะการค่าล ประมาณกฎหมายต่าง ๆ ของเรารที่ยังค้างอยู่ก็ได้รับเร่งชาระสะสม เสนอสภาพผู้แทนราชภูมิและประกาศเสร็จไปหมดแล้ว คือ ประมาณกฎหมายแห่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัว บรรพ ๖ ว่าด้วยมฤตุก ประมาณกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญา ประมาณกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง อีกทั้งพระธรรมนูญศาลยุตติธรรม ซึ่งจะเริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ และเราก็จะเริ่มเจรจาสัญญาทางพระราชไมตรีต่อไป

ส่วนความเป็นเอกสารในทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้น รัฐบาลได้รับเร่งจัดทำไว้ตุ่นอื่น ๆ เพื่อเป็นอุปกรณ์ที่จะให้ความเป็นเอกสารมั่นคงขึ้น

ประกาศที่ ๒ เรื่องรักษาความสงบภายในนั้น กล่าวโดยจะเพาะในเรื่อง โจรผู้ร้ายที่ลุกلامอยู่มากหมายในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ และต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๙ บัดนี้ก็ได้ลดน้อยถอยลงไป จะเห็นได้ว่าคดีอุกฉกรรจ์ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ น้อยกว่าในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ๗๕ ราย ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘ น้อยกว่าในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ๔๐ ราย ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ น้อยกว่าในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ๗๓ ราย ใน ๓ สัปดาห แรกของเดือนมิถุนายนนี้เทียบกับเดือนมิถุนายนที่แล้วมา ก็ปรากฏว่าจำนวนคดี อุกฉกรรจ์ได้ลดน้อยลงอย่างมาก

ในส่วนการราชทัณฑ์ ก็ได้พิจารณาที่จะฝึกฝนอบรมนักโทษไปในทาง ทางผลประโยชน์ และดัชนีสัมภัยให้กล้ายเป็นคนดี และหาอาชีพให้แก่ผู้ที่พ้นโทษแล้ว ได้เริ่มตั้งเรือนจำที่จะเปลี่ยนรูปเป็นทัณฑานิคมในภายหน้าในจังหวัดราชสีมา และเตรียมการตั้งต่อไปอีกในจังหวัดยะลา ผลประโยชน์ที่ได้จากการ ราชทัณฑ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้ เป็นเงิน ๒๔๙,๗๐๒ บาทเศษ มากกว่าที่กำหนด

ໄວສຶ່ງ ១៩៧.៧០២ ນາທ ໄດ້ທັກເອົາໄວ້ຈ່າຍທໍາຖຸນໃນ ພ.ຄ. ២៤៧៧ ບ້າງ ສໍາຫັບ ພ.ຄ. ២៤៧៨ ບ້າງ ທີ່ເລື້ອກນໍາສັງຄົງເປັນຮາຍໄດ້ ອົ່ງໂຮງເຮັດສັນດານົກຈະ ຈັດຕັ້ງຂຶ້ນໄທມີອືກ

ສ່ວນການປົກຄອງ ກາຮສາຫະນຸຂແລກແພທຍ ກາຮໂຍ່າເທັນບາລ ວັນເມື່ອປົກຮົນສໍາຄັງແກ່ກາຮຮັກໝາຄວາມສົງນິກ ດີ່ຈັດໃຫ້ຄົບໜ້າຈາກປີທີ່ແລ້ວ ມາ

ຮະບຶບການປົກຄອງແບບເທັນບາລຈະເຮີມຂຶ້ນໂດຍເປີດສະກາຈັງຫວັດຕາມຈັ-
ຫວັດຕ່າງ ຈູ ໃນເຮົວນີ້ ແລກສຸຂາກົບບາລທີ່ມີອູ່ແລ້ວແຕ່ເດີມ ၃၄ ແທ່ງ ກົຈະມີ
ສະພາໃໝ່ເປັນເທັນບາລ ສ່ວນສຸຂາກົບບາລເມື່ອເຊີຍໃໝ່ເຊີງມີພລເມື່ອທ່ານແນ່ນຈະໄດ້
ຢັກງານຂຶ້ນເປັນນັກ ປະດູຈັດເທັນບາລນຽກທີ່ຈະຈັດໃຫ້ຂຶ້ນໃນຈັງຫວັດພຣະນົກ
ແກ່ທີ່ໃນຈັງຫວັດອຸນບູຮົກແກ່ທີ່ໃນ ນອກຈາກນີ້ໄດ້ມີມປປະມານສໍາຫັບຈັດເທັ-
ນບາລເມື່ອແລກທັນຕຳບລົກທາຍແກ່ ຊື່ຈະໄດ້ຈັດໃຫ້ມີຕາມເມື່ອແລກທັນຕຳບລົກທີ່
ສໍາຄັງ ຮາຊະງົກຈະໄດ້ມີສ່ວນມື້ເສີຍໃນກາຈັດການປົກຄອງທ່ອງຄົນຂອງຕຸນຍິ່ງຂຶ້ນ

ໃນເຮົວນີ້ກາຮສາຫະນຸຂແລກແພທຍ ຊື່ຈະທຳໄຫ້ຮາຊະງົກໄດ້ມີອຸນນັມຍ
ສມບູຮົນ ກົດ້ອາຄັຍກຳລັງເງິນຈາກຮູບນຳບ້າງ ຈາກສລາກກົນແປ່ງບ້າງ ຈາກທ່ານທີ່ມີ
ຈິຕົກຕ່າງກົນຈາກບ້າງ ຈາກກຳລັງເງິນຂອງຜູ້ເສີຍສະບັບ ສະພາຍບາລກົດ້ສ້າງ
ຂຶ້ນແລ້ວທາຍແກ່ ເຊັ່ນສຸຂະຄາລາເຈົ້າຄຸນພຣະປະຍູຮວງກົດ້ສ້າງຫວັດອຸນບູຮົກ ຊື່ທ່ານຜູ້
ເປັນເຈົ້າຂອງນາມສຸຂະຄາລານັ້ນໄດ້ບຣິຈາກທຣິພຍີທີ່ ຈັງຫວັດສິນທິບູຮົກໄດ້ຈັດສ້າງສຸຂະ
ຄາລາຂຶ້ນໂດຍເງິນຂອງສຸຂະຄາລາແລກເງິນເຮີຍໄປ ຈັງຫວັດອຸດຮ່າຍນີ້ໄດ້ສ້າງເວັນຄົນໃໝ່
ເພີ່ມເຕີມໃນບຣິເວັນສຸຂະຄາລາ ເປັນຕົ້ນ ນອກຈາກນີ້ຍັງກຳລັງກ່ອສ້າງໂຮງພຍານາລຂຶ້ນ
ໃໝ່ທ່າຍແກ່ ເຊັ່ນ ໂຮງພຍານາລກາລັງຈັງຫວັດພຣະນົກ ໂຮງພຍານາລຫອນຄາຍ
ໂຮງພຍານາລອຸນລາຮ້າຍນີ້ ສ່ວນທີ່ຈັງຫວັດຄຽນມະຈະລົມມື້ອື່ນໄໝ້ ຈັງຫວັດແພ່ວ
ຈະດຳເນີນການໃຫ້ມີສຸຂະຄາລາ ແລະອນາຄາພຍານາລພຣະປະຍູແຕງກົດ້ສ້າງເວັນຄົນ
ໃໝ່ຮ່າງຮົນໂຄທົງເພີ່ມເຕີມອືກ ສ່ວນຮາຊະງົກໃນຜົ່ງແນ່ນໜ້າໂທງກົດ້ໄດ້ຮັບຄວາມສະດວກ
ໃນກາຮຮັກໝາພຍານາລ ໂດຍຮູບນຳໄດ້ລົມມື້ອົງຮ່າງເວັນຕົວພຍານາລປຣະຈຳແມ່ນໜ້າ-
ໂທງໃໝ່ແລ້ວ ເວັນນີ້ຈະແລ່ນໄປມາໃນລໍາແນ່ນໜ້າໂທງ ໃນເຂົດຕ່າງຫວັດເລຍ ຫອນຄາຍ
ຄຽນມະຈະລົມມື້ອື່ນໄໝ້ ແຕ່ຈະສ້າງໂຮງພຍານາລຫອນຄາຍ ແລະລໍານ້ຳກໍາເຫຼືດຈັງຫວັດສັນດານົກ
ໃໝ່ທີ່ຈະສ້າງໂຮງພຍານາລຫອນຄາຍ ແຕ່ຈະສ້າງໂຮງພຍານາລຫອນຄາຍ ແຕ່ຈະສ້າງໂຮງພຍານາລຫອນຄາຍ

พักแพทัย เช่นที่อำเภอบ้านเช่าจังหวัดลพบุรี และอำเภอท่านบ่อจังหวัดหนองคาย

ฝ่ายบุคคลที่เป็นโรคจิตต์ ซึ่งที่แล้ว ๆ มาในต่างจังหวัดได้ฝากไว้ยังเรือนจำนั้น ต่อไปจะได้เริ่มจัดให้ไปอยู่ ณ โรงพยาบาลโรคจิตต์ ซึ่งจะสร้างขึ้นสำหรับภาคใต้ ๑ แห่ง ภาคเหนือ ๑ แห่ง

ปัญหาสำคัญเรื่องผู้รักษาพยาบาลนั้น ก็ได้พยายามอบรมให้มีผู้ช่วยแพทย์ขึ้นสำหรับภาคอิสาน ๓๐ คนแล้ว และในปีนี้ก็ได้เปิดอบรมขึ้นที่เชียงใหม้อีก ๒๐ คน ในส่วนกฎหมายว่าด้วยการแพทย์ก็ได้ประกาศไปแล้ว ๒ ฉบับ คือพระราชบัญญัติการสาธารณสุข และพระราชบัญญัติโรคติดต่อ นอกจากนี้คณะกรรมการสาธารณสุขและการแพทย์ที่รัฐบาลได้ตั้งขึ้น ยังได้ช่วยเหลือวางแผนโครงการนี้ในการสาธารณสุขและการแพทย์ให้ดียิ่งขึ้น

ส่วนการโยธาเทคโนโลยีเป็นอุปกรณ์สำคัญอันหนึ่งแห่งการปกครอง ก็ได้ทำการคืนหน้าไปหลายอย่าง โดยจะเพาะการทางน้ำออกสำรวจได้ว่าสายไฟร่องน้ำ ได้กางงบประมาณเพื่องานเดินซึ่งห่วงให้เสร็จในปีนี้ สายสوارรค์โลก-ตาก ก็จะลงทินให้เสร็จ สายชนบทร้อยเอ็ด-อุบล สายอุบล-มุกดาหาร-นครพนม สายตะพานหิน-เพชรบูรณ์ สายแปดริ้ว-สัตตหีบ สายปราจีน-อรัญญีประเทศ สายชุมพร-กระบุรี สายห้วยยอด-กระปี สายยะลา-เบตง สายท่า่นุ่น-ตะกั่วป่า ทางหลวงเหล่านี้มีระยะทางรวมทั้งหมด ๑,๓๐๑ กิโลเมตร ได้จัดการถางป่าไปแล้ว ๖๕๕ กิโลเมตร ทำงานเดินเส้น ๔๗๗ กิโลเมตร ถมทินแล้ว ๙๙ กิโลเมตร สร้างสะพานคอนกรีตแล้ว ๔๙ แห่ง ฝั่งท่อระบายน้ำแล้ว ๒๒๒ แห่ง

อนึ่ง สาย แปดริ้ว ชลบุรี สัตหีบ ก็จะเริ่งรื้อทำเพาะงานเดินเส้นแล้ว งานนี้หินเส้นจะบางตอน กองทัพเรือก็ได้ช่วยทำจากสัตหีบย้อนมายังชลบุรี

ถนนกรุงเทพฯ-ดอนเมือง และกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ ทั้งสองนี้ งานเดินได้จัดทำแล้ว เวลาเนี้ยกำลังสร้างสะพานและท่อระบายน้ำและกำลังเตรียมงานสำหรับลงทินต่อไป

ทางหลวงที่สำคัญซึ่งเมื่อได้ทำการสำรวจแล้ว ก็จะดำเนินการก่อสร้างต่อไปคือ สัตหีบ-ระยอง ราชบุรี-บ้านโปง เพชรบูรณ์-หล่มศักดิ์ บัวใหญ่-ชัยภูมิ จักราช-พิมาย ขอนแก่น-เลย อุดร-เลย-เชียงคาน

ในส่วนพระนครและธนบุรีนั้นแล้ว ก็ได้รับงบประมาณที่จะก่อสร้างถนน
ให้ดีขึ้น ทางฝั่งพระนคร ถนนเหล่านี้จะคาดแอสฟัลต์ คือ ถนนทรงวาด, ทรงสวัสดิ์,
ดินสอ, บ้านเตชะนาว, จักร์เพ็ชร์, พระสมมรุ, ตีทอง, ตรีเพ็ชร์ และบริเวณหน้าสถานี
รถไฟฟลุงก์ได้ทำลานคอนกรีตแล้ว ทางฝั่งธนบุรีนั้น ถนนลาดหญ้าจากวัง
เวียนใหญ่ถึงคลองบางกอกใหญ่จะได้ตามหินและสร้างสะพาน และงานดิน งาน
หิน งานสะพานจะได้ทำจากถนนลาดหญ้าต่อไปยังตลาดพลู ซึ่ง ณ บริเวณ
ตลาดนั้นมีถนนชื่งจะได้ตามหินให้

การไฟฟ้าและการประปาหัวเมืองก็จะได้รับเงินเพื่ออำนวยความสะดวก
ให้แก่เมืองท่าชัน เวลาหนึ่งได้มีพระราชบัญญัติชื่องอนุญาตรัฐบาลให้ยึดเงินแก่สุขาภิบาล
หรือเทศบาล ๕๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งจะได้ตั้งโรงไฟฟ้า ณ เมืองฉะเชิงเทรา อุตตรดิตถ์,
อุทัยธานี และในห้องที่ชุมแสง, บางมูลนาก และจะสร้างประปาในพระนครศรี-
อยุธยา, ลพบุรี, นครสวรรค์, พิษณุโลก

สำหรับพระนครและธนบุรีมีข่าวสำคัญที่จะนำมาซึ่งความชื่นชมยินดีที่
จะแจ้งให้ท่านหัวหน้าหลายทราบ ณ บัดนี้ก็คือ อัตราการไฟฟ้าและค่าเช่าเครื่อง
ซึ่งมีมูลค่าแพงอยู่นั้นต่อไปจะลดลง โดยที่กระทรวงมหาดไทยได้ทำความตกลง
กับบริษัทไฟฟ้าสยามคอร์ปอเรชั่นจำกัด สำเร็จแล้วในอันที่จะลดอัตราค่ากระแส
ไฟฟ้าลงจากอัตราที่คิดอยู่ในเวลานี้ เริ่มแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ กระแส
กระแสไฟฟ้าสำหรับแสงสว่าง เครื่องอุปกรณ์กำลัง และความร้อน อัตราขั้นสูงลด
หน่วยละ ๒ สตางค์ วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ลดหน่วยละ ๑ สตางค์
หมายความว่าปีนี้เราได้ลด ๒ สตางค์ ปีหน้าเราได้ลดรวม ๔ สตางค์ ส่วนค่าเช่า
เครื่องวัดไฟฟ้าขนาดตั้งแต่ ๑๐ อังเปร์ลงมา

วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ คิดเพียง ๘๐ สตางค์ ได้ลด ๒๐
สตางค์

วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ คิดเพียง ๔๐ สตางค์ ได้ลด ๔๐
สตางค์

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับกระทรวงมหาดไทยโดยจะเพาะ
นอกจากนี้การรักษาความสงบภายในก็ได้อาชัยกำลังทหาร ตำรวจ
พลเรือน ช่วยกันรักษาประเทศให้ยืนยงตลอดมา

ประการที่ ๗ การเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ ข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วเมื่อปีก่อนนี้ รายการละเอียด ข้าพเจ้าของด้วยเพื่อให้เจ้าหน้าที่ในการนั้นมาแสดงต่อท่าน

ส่วนประการที่ ๔ เรื่องสิทธิเสมอภาค และประการที่ ๕ เรื่องสวีภาพของประชาชน ข้าพเจ้าได้กล่าวมาเมื่อปีก่อนนี้ และซึ่งได้บังเกิดขึ้นแล้วตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวร และรัฐบาลก็ได้ตั้งกรรมการที่จะชำระสังคมทุกหมายที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญแล้ว อันส่อให้เห็นถึงความตั้งใจดีของรัฐบาลที่จะยังความเสมอภาคและสวีภาพให้มากยิ่งขึ้น

ประการที่ ๖ เรื่องการศึกษานั้นก็ได้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น โรงเรียนประชาบาลจะตั้งขึ้นทุกตำบล และสิ่งที่น่าจะเห็นในความสุจริตใจของรัฐบาลก็คือ รัฐบาลได้ตกลงวางแผนนโยบายคืนเงินคึกขาดเพื่อรัฐบาลก่อนยึดมาจากจังหวัดต่าง ๆ นั้นให้จังหวัดต่าง ๆ ห่วงว่าเมื่อจังหวัดต่าง ๆ ได้เตรียมแผนการตามนโยบายนั้น และได้รับเงินคืนไปแล้ว ก็คงจะช่วยการศึกษาประชาบาลให้แก่ยุชนเรามากยิ่งขึ้น และจะส่งเสริมการปกครองแบบเทศบาลให้ไปสู่ยังผลสำเร็จ

ผลแห่งรัฐธรรมนูญในรอบขอบปีหนึ่ง มีดังได้กล่าวมาแล้วโดยสังเขปท่านที่ตั้งใจเป็นธรรมก็คงปราบนาที่จะแลเห็นผลอันนี้ก้าวหน้าต่อไปอีก ข้าพเจ้าจำต้องขอร้องต่อท่านผู้ฟังประดุจดังที่ขอร้องมาแล้วในปีก่อน ขอวิงวอนให้พวกเราราชวไวยจมีใจรัก มีใจนิยมรัฐธรรมนูญด้วยความสุจริต ต่างคนต่างช่วยแก้ไข ช่วยกันคิดช่วยกันสร้าง ปราศจากการทำลายล้างต่อกัน เมื่อเป็นได้ดังนั้น รัฐธรรมนูญของราชภัฏจะอยเด่นอยู่เสมอ ข้าพเจ้าไม่ได้ขอร้องให้ท่านนิยมรัฐบาลหรือนิยมโครงเป็นส่วนตัว แต่ขอร้องให้ท่านเห็นแก่ชาติบ้านเมือง เห็นแก่ประชาชนทั่วไป ขอให้พวกเราราชวไวยจมีช่วยกันรักษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามให้สอดคล้องอยู่ชั่วก้าลปาวลานเทอญ.

สุนทรพจน์
**ของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ที่นำลงในหนังสือที่ระลึกวัน
ปรีดี พนมยงค์**

---

๑. หนังสือวันปรีดี พนมยงค์ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๒
แสดงต่อสมาชิกสภาพผู้แทนราชภูมิ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม
เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๘๙
๒. หนังสือวันปรีดี พนมยงค์ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๓
แสดงทางวิทยุกระจายเสียง วันครบรอบ ๔ ปี แห่งระบบ
รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๘๙
๓. หนังสือวันปรีดี พนมยงค์ ๒๕๓๔
แสดงทางวิทยุกระจายเสียง ในฐานะรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงต่างประเทศ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๘๐
๔. หนังสือวันปรีดี พนมยงค์ ๒๕๓๕
แสดงทางวิทยุกระจายเสียง ในฐานะรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๘๑

สิทธิทางการเมือง คือสมบัติสำคัญ ของคนทั่วประเทศ

ศาสตราจารย์ ดร.มนู อมาตยกุล

ปัจจุบันทุกคนอ้างตนว่ารักประชาธิปไตย แต่มีใครกี่คนที่พูดถึง
ผู้เสียงชีวิตนำประชาธิปไตยมาให้ประชาชน

ข้าพเจ้ามีความปฏิยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้รับเชิญจากคุณลัมพัส พึงประดิษฐ์ สารนียกร คณะกรรมการธรรมรวม ตามนาก. สัมพันธ์ ให้เขียน เรื่องอันเกี่ยวกับเกียรติประวัติชีวิตและการทำงานของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ บางตอนที่ข้าพเจ้ามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย มาลงพิมพ์ในหนังสือ วัน “ปรีดี พนมยงค์” พ.ศ. ๒๕๓๕

ข้าพเจ้ารู้จักท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เป็นครั้งแรก เมื่อท่านสำเร็จการศึกษาเป็น Dr. En Droit ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) จากมหาวิทยาลัยเมือง Caen มาใหม่ ๆ และมาปฏิบัติราชการที่สามัญจารย์สมาคมโรงเรียนสวนกุหลาบเกี่ยวกับเรื่องอาชญากร ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่ได้ไปเข้าฟัง การบรรยายของท่านในวันนั้น และเมื่อเสร็จการบรรยายแล้วเพื่อน ๆ ของท่าน และผู้เข้าฟังเป็นจำนวนมากก็ได้จับท่านเข้าคอกเดินเป็นขบวนโนร์อง แสดงความพอ

ใจชีนชมยินดีในตัวท่าน ทำให้ข้าพเจ้าซึ่ง
ขณะนั้นยังเป็นเด็กนักเรียนมัธยมศึกษา
อยู่พloyoyตื่นเต้นและชื่นชมยินดีไปด้วย

ข้าพเจ้ามาได้รู้จักท่านใกล้ชิด¹
ตอนที่ท่านเป็นอาจารย์สอนกฎหมายปก-
ครองที่โรงเรียนกฎหมายกรุงเทพมหานคร
และข้าพเจ้าเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายที่นั้น²
ในขณะเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าเป็นนักเรียน
กฎหมายอยู่นั้น ข้าพเจ้าก็เข้าทำงานเป็น³
รองเรโอยู่ที่กองบัญชาการกระทรวงการ
คลังด้วย ทำให้ข้าพเจ้าไม่มีเวลาได้เข้าฟัง
เล็กเชอร์ที่โรงเรียนเท่าได้นัก ฉะนั้นเมื่อ⁴
ท่านอาจารย์บริดีประการศให้นักเรียนที่สนใจ
ไปรับการสอนพิเศษวิชากฎหมายปก-
ครองที่บ้านท่าน ณ บ้านป้อมเพชรตอนค่ำ⁵
ข้าพเจ้าจึงได้ร่วมกับเพื่อนนักเรียนกฎหมายรุ่นเดียวกัน⁶
จำนวนสิบประมาณ ๑๐ กว่าคน ข้าพ-
เจ้ามีความนิยมชมชอบในตัวท่านตั้งแต่ไป⁷
ฟังการบรรยายดังกล่าวมาข้างต้นอยู่ก่อน
แล้ว จึงสนใจเป็นพิเศษในวิชาที่ท่านสอนนี้⁸
ทำให้ท่านพอใจและได้สนทนารักภักดีกวากับ
เรื่องประชาริปไตยกับท่านเล็กซึ่งขึ้น⁹
ในสมัยนั้นมีอยู่คนหนึ่งท่านที่จะรู้ว่า
“ประชาริปไตย” คืออะไร กฎหมายปก-
ครองก็นำมาสอนเป็นครั้งแรกในโรงเรียน
กฎหมาย ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าวันหนึ่งท่าน¹⁰
ได้สอนพวกราชชีวมีหั้งหญิงและชายหั้ง¹¹
คนจนคนมี ว่าความเป็นอยู่เป็นสิ่งกำ¹²
หนดจิตสำนึกของมนุษย์และเป็นมาตรฐาน¹³

เกี่ยวกับผู้เขียน

ศาสตราจารย์ ดร. วนิดา อมาตยกุล

เนติบัณฑิตไทย ปริญญา-
เอกทางรัฐศาสตร์และการหนังสือ-
พิมพ์จากมหาวิทยาลัยกรุงเบอร์ลิน
และ ปริญญาเอกทางเศรษฐศาสตร์
และการคลังจากมหาวิทยาลัยกรุง
เบอร์ลิน

ท่านเกียรติยศอาชญาในปี พ.ศ.
๒๕๑๔ ในตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ
กรุงริโอ เด Janeiro ประเทศบราซิล
ก่อนหน้านั้นท่านเคยเป็นเอกอัครราช-
ทูต ผู้แทนประเทศไทยประจำสห-
ประชาติ ณ นครนิวยอร์ก อธิบดี-
กรมสหประชาติ เอกอัครราชทูต ณ กรุง
มาดิริด อธิบดีกรมสนธิสัญญาและ
กฎหมาย และเป็นผู้จัดการประชุม
ระหว่างประเทศไทย สหภาพรัฐสภากล
และสันนิบาตสมาคมสหประชาติแห่ง¹⁴
โลก ที่คากลสันติธรรม เป็นครั้งแรก

ท่านเป็นห้องชายของ ศาสตรา-
จารย์ ดร. วนิดา อมาตยกุล

โบราณกาลทำให้มีกำเนิดแห่งทรอคนะทางสังคม เริ่มจากระบบปฐมสหการมาเป็นระบบทาส จากระบบทาสมາเป็นระบบศักดินา และมาเป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งเรียกว่าสมัยการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม (Industrial revolution) ฉะนั้นพวกราษฎรทุนสมัยใหม่จึงต้องเปลี่ยนระบบศักดินาเพื่อให้ราชภูมิเริ่วภาคและสิทธิประชาธิปไตยมากขึ้น ความขัดแย้งระหว่างระบบศักดินากับทรอคนะใหม่และความคิดอันเกิดจากการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมจึงเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและได้แพร่ขยายมา殃งประเทศต่ออยพัฒนา รวมทั้งประเทศไทยด้วย ทำให้มีเรียงเรียกร้องจากผู้ที่เคยศึกษาในยุโรปและอเมริกา ซึ่งเป็นพวกรหัสสมัยใหม่ ให้เลิกระบบศักดินาเสีย

วันหนึ่งข้าพเจ้าไปรับการอบรมถึงบ้านท่านเรืองลึงได้โอกาสกราบเรียนชักถามท่านโดยลำพังว่า การเรียกร้องให้เลิกระบบศักดินานั้นทำได้อ่ายไร ในเมืองประเทศเรามีระบบศักดินาโดยพระบรมราชโองการทรงแต่งตั้งข้าราชการให้มีคบบรรดาศักดิ์ และกำหนดศักดินาเท่านั้นเท่านี้ไว้สำหรับข้าราชการแต่ละชั้นลดหลั่นกันไป และพระบรมราชโองการก็ถือเป็นกฎหมายโดยสมบูรณ์ นอกจากนั้นพวกที่ไปได้รับการศึกษาอบรมในยุโรปอเมริกาก็เป็นลูกหลานว่านเครือศักดินานั้นโดยมาก

ท่านมองหน้าข้าพเจ้าแล้วขึ้มตอบว่าคุณเกิดแล้วหรือยังเมื่อ รศ. ๑๓๐ ในรัชกาลที่ ๖ ก็ได้มีการเรียกร้องจากพวกร้าวหน้า แต่ไม่สำเร็จจึงต้องรับโทษไป บุคคลในวรรณะเก่าไม่ใช่จะต่อสู้ขัดขวางการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่เสมอไป บางคนเป็นผู้มีความคิดก้าวหน้า มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมของสังคมเห็นอกว่าประโยชน์ของวรรณะ

ข้าพเจ้าพอใจและยอมรับความจริงที่ท่านอาจารย์ได้กรุณาให้อรรถาธิบายให้เห็นความเป็นไปได้ของกำเนิดประชาธิปไตยในประเทศไทย และการพยายามโดยเลี่ยงต่อการถูกลงโทษอย่างมหันต์เพื่อถ่ายอำนาจปกครองบ้านเมืองจากพวกศักดินาให้มาอยู่กับประชาชนนั้น ก็ได้เคยเกิดมาแล้วตั้งแต่ข้าพเจ้าเพิ่งเกิด ข้าพเจ้ามีความประทับใจมากที่ท่านอาจารย์ได้กล่าวว่า “บุคคลในวรรณะเก่าที่มีความคิดก้าวหน้า เห็นประโยชน์ส่วนรวมของสังคมเห็นอประโยชน์ของวรรณะก็มี” เพราะว่าข้าพเจ้าก็อยู่ในพวกรัตนะเก่า บิดาข้าพเจ้ามีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา ได้ทุนระพีไปเรียนที่อังกฤษ กลับมาเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม และมารดาของข้าพเจ้าก็เป็นข้าหลวงรับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระพันปี

หลวงในรัชกาลที่ ๕ ฉะนั้นการอยู่ในกำเนิดของวรรณคดีก็คงไม่ปิดทางที่จะไม่ให้ข้าพเจ้ามีโอกาสเข้าอยู่ในพากก้าวหน้าเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของสังคม เห็นอประโยชน์ของวรรณกับเข้าบ้าง

ข้าพเจ้านึกเฉลียวใจอยู่ไม่น้อยในการที่ได้พูดคุยกับท่านอาจารย์ว่าท่านอาจารย์คงจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งที่จะนำประเทศไทยไปสู่การถ่ายอ่านจากพากคัดนิวรรณและเก่าไปสู่ประชาชน หรืออนันธ์นี้คือการนำระบบประชาธิปไตยมาสู่ประเทศไทย แต่ก็ไม่กล้าถามท่านและคิดว่าถึงถูกท่านก็คงจะไม่ออกเด็กอย่างข้าพเจ้า แต่ก็แสดงให้ท่านเห็นว่าข้าพเจ้านิยมตัวท่านที่ยึดถือศิรธรรมที่จะนำประเทศไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางการเมืองให้เท่าเทียมประเทศอื่น และสนใจในคำสอนกฎหมายของท่านมาก

ข้าพเจ้าย้อนกล่าวไปถึงสมัยเมื่อข้าพเจ้าเป็นนักเรียนอยู่โรงเรียนเพพคิรินทร์นิตหน่อย เพื่อให้ทราบว่าข้าพเจ้ารู้เบาะแสของ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากไครอย่างไร คือในสมัยเป็นนักเรียนสามัญข้าพเจ้าได้รับเงินนักการพนันแท่งม้า ข้าพเจ้าเป็นลูกศิษย์ไกล์ชิดกับนายเพลตันยี (Pestonji) เจ้ามือรับแทงม้า (Book maker) ซึ่งมีเชื้อดองดังเป็นที่รู้จักและนับถือของนักการพนันทั่วไป ท่านเป็นเพื่อนเล่นแท่นนิส บิลเลียดส์โมสรสีลมกับบิดาของข้าพเจ้า และท่านรักເ็นดูข้าพเจ้าในฐานะเป็นเด็กลูกของเพื่อน ทุกครั้งที่มีแข่งม้าไม่ว่าที่สนามสปอร์ตคลับหรือสนามราชดำเนินมัย ท่านจะต้องเอาข้าพเจ้าติดไปด้วยเสมอและสอนให้ข้าพเจ้าแทงม้า และเขย่าขลุกขลิกลูกเต่าเป็นเจ้ามือแทงท่านบังครั้ง ท่านเคยใช้ความเป็นเด็กของข้าพเจ้าถ่อมประยานหิเสนเจ้ามือลูกเต่ารี่ คนแรกในประเทศไทยแท่งขลุกขลิกที่ข้าพเจ้าเขย่ากินประยานหิเสนหลายหมื่นบาทซึ่งมากที่เดียวในสมัยนั้น วันพุธวันสาร์ข้าพเจ้าก็ต้องลาโรงเรียนครึ่งวันบ่อย ๆ เวลาข้าพเจ้าลาครึ่งวันข้าพเจ้าก็ต้องเข้าไปลาเจ้าคุณจรัสชวนเพพ อาจารย์ใหญ่ผู้ปกครอง และท่านก็ให้ออนุญาตข้าพเจ้าทุกที เพราะข้าพเจ้าเป็นเด็กดีสอบช้อมสอบไล่เป็นที่ ๑ เสมอ ท่านก็ไม่คิดว่าข้าพเจ้าจะเหลวไหลหัดไปเล่นการพนันและความจริงก็เป็นเช่นท่านเชื้อ ข้าพเจ้าสนใจเพียงไปหาความก้าวขวางรอบรู้ คบค้าสมาคมกับผู้ใหญ่ที่เข้าจะให้ความเฉลียวฉลาดแก่เราได้และข้าพเจ้าก็ไม่ได้ติดการพนัน พอโトイหน่อยก็เลิกและไม่ไปสนามม้าอีกเลยจนบัดนี้ ข้าพเจ้ารู้จักผู้ใหญ่หลายคนในสนามม้าคนหนึ่งในจำนวนนี้ก็มี พล.ต.ชัยประทีปเสน ตอนนั้นท่านเพิ่งจบ ร.ร. นายร้อยทหารบก ท่านต้องมาถามข้าพเจ้า

เสมอว่าจะແກ່ມ້າຕັ້ງແກ່ນດີ ເພະກ່ານນີ້ວ່າຂ້າພເຈົ້າເປັນເຕັກຄົນສົນຫະອນນາຍເປ-
ຕັນຍື່ງຂ້າພເຈົ້າເຮັດວຽກວ່າ “ປໍາປ່າ” (PaPet) ໂດຍແພະຍ່າງຍິ່ງຄ້າມືມ້າສັ່ງມາຈາກ
ເມືອງນອກຕັ້ງໄໝໆ ຈຸ່າແຊ່ງດ້ວຍພຣະ “ປໍາປ່າ” ຂອງຂ້າພເຈົ້າມີປະວັດມ້າທຸກຕັ້ງ
ແລະຂ້າພເຈົ້າກົດຄາມເຫຼີດ ຂ້າພເຈົ້າສົນໃຫສນມັກ ພລ.ຕ. ຂໍຢ່າງປະເທົ່າມີປະວັດ
ເປັນນາຍຮ້ອຍຈົນເປັນນາຍພັນນາຍພລ ແລະໄປມາຫາສູກັບທ່ານທີ່ກ່ຽວຂ້ອງພຣະມ້າແລະ
ຍານເກຣະບາງຊ່ອນ່ອຍ ຈຸ່າທ່ານເປັນລູກນ້ອງຄົນສົນຫະອນພຣະມ້າ ປ. ພົບລູສງຄຣາມ
ແລະໃນກາຮູ້ພູດຄຸຍກັນກີ່ໄດ້ເບາະແສຈາກທ່ານນີ້ແລະວ່າຈະມີກາຮູ້ປັບປຸງແປ່ງ
ກາຮູ້ປັບປຸງປະມານເມື່ອໄດ້ອຶກທາງໜຶ່ງ

ໃນຕອນເຂົ້າມີດຽວຕີ ៥ ຂອງວັນທີ ២៤ ມັງກອນ ២០៧៥ ຂ້າພເຈົ້າໄດ້
ປຸລຸກວ່າງຂອງຂ້າພເຈົ້າ (ນາຍອຸດົມ ອມາຕຍກຸລ) ຊຶ່ງອູ້ນ້ານເດືອກກັນ ຈານໃຫ້ປະດີ
Clyno ເລີ່ມທະເບີຍນ ທ.ມ. ២២ ຂອງມິດາຂ້າພເຈົ້າ ໄປຮັບການເລືອດໝູ່ເຊີ່ງຈີ່ທີ່
ຕະລາດເກົ່າກັນ ພອອກຮົດໄປໄດ້ທັນ່ອຍ ຂ້າພເຈົ້າກົດກວ່າຍັງເຫັນໄປ ຂອ້າໃຫ້ປະດີ
ໄປກິນວ່າກາຄົກແກ່ພຣະບຣມຮູ່ປຣມ້າກ່ອນເດືອກ ອົງຂ້າພເຈົ້າກົດເທື່ອມືອນກັນໄປກີ່
ໄປ ແລ້ວກົດກວ່າໄປຍັງພຣະບຣມຮູ່ປຣມ້າ ຂ້າພເຈົ້າເຫັນທ່ານທ່ານຕັ້ງແກ່ວ່າປະຕູ້ທີ່
ພຣະທີ່ນັ່ງອັນຕສມາຄມົກແນ່ໃຈວ່າມີກາຮູ້ຍືດດໍານາຈາກກາຮູ້ປັບປຸງຈະຈົນຫ່ອຍ
ຂອ້າວ່າວ່ອງຂ້າພເຈົ້າວ່າຂ້າພເຈົ້າຈະຂອ້າເຂົ້າໄປພົບເພື່ອຂ້າໃນພຣະທີ່ນັ່ງຄະນະຫ່ອຍ
ຂອ້າວ່າວ່ອງຂ້າພເຈົ້າກັບລັບໄປກ່ອນໂດຍໄມ້ໄດ້ບອກອະໄຮກເລຍແລະໄມ້ໄດ້ຂອ້າໃຫ້ການ
ເຮືອນຄຸນພົວຄຸນແມ່ງຂອງຂ້າພເຈົ້າວ່າໄປພົບເພື່ອຂ້າໃນພຣະທີ່ນັ່ງຄະນະຫ່ອຍ
ຂ້າພເຈົ້າຂອ້ອນຖານທ່ານຍາມແລ້ວກົດເຫັນໄປພົບກັບທ່ານອາຈາຣຍີປີດີ ຮາຍງານຕ້ວຕ່ອງ
ທ່ານວ່າຂ້າພເຈົ້າມາຂອ່ວນຮັບໃຊ້ຫຼາດໃນກາຮູ້ປັບປຸງແປ່ງກັບຄົວຄົງນັ້ນ
ກັບອາຈາຣຍີດ້ວຍຄົນໜຶ່ງ ທ່ານມອງහັ້າຂ້າພເຈົ້າດ້ວຍຄວາມແປລກໃຈວ່າຂ້າພເຈົ້າກ່າງການ
ໄດ້ອ່າຍໄງ່ໄຣ ເພະນີ້ໃນບຣດາພວກທີ່ໄປຮັບການອ່ອນມື້ບ້ານທ່ານກີ່ໄມ້ມີໂຄຮັກຄົນ
ເດືອກທີ່ເຂົ້າມາຮ່ວມກາຮູ້ປັບປຸງແປ່ງກັບຄົວຄົງນັ້ນ ແຕ່ແລ້ວທ່ານກົດກວ່າ
ທ່ານຈະພາໄປຮັບການຕ້ວຕ່ອ ພ.ອ. ພຣະພາຫລພລພູ່ຫຼາຍ ຫ້ວ່ານ້າຄະແປງວິວຕີ
ຂ້າພເຈົ້າດີເຕີມທ່ານໄປຮັບການຕ້ວຕ່ອ ພ.ອ. ພຣະພາຫລາ ແລ້ວທ່ານອາຈາຣຍີ
ປີດີກົດເຫັນໄປພົບຕົວກັບນາຍຍລ ສມານනໍ້າ ໃຫ້ກຳນົດຜົນໄດ້ກຳນົດຜົນ
ຂອງກອງກລັງຊື່ນາຍຍລ ສມານນໍ້າ ເປັນຫ້ວ່ານ້າຍ້ອງ ຂ້າພເຈົ້າຕົວຜົກເຈົ້າຫັນທີ່ໃນ
ພຣະທີ່ນັ່ງນັ້ນທີ່ອົກໄປຂ້າງນອກ ແວ່ະຊື່ສູ່ ຍາສີຟັນ ແປຣີຟັນ ໃຫ້ຂ້າພເຈົ້າ
ເພະນີ້ຈະຕ້ອງຄ້າງອູ້ທີ່ນັ້ນຈະກ່າວກາຮູ້ຍືດດໍານາຈະສໍາເລົຈລົງ ທີ່ນັ້ນຂ້າພເຈົ້າພົບຄນູ້
ຈັກເພີ່ງ ២-៣ ດັນທ່ານນັ້ນຄົ້ນ ຄຸນຈຽວຢູ່ ສີບແສງ ຄຸນດີເຮັກ ຂໍ້ຍ້ານາມ ຄຸນສົງວນ

ของประเสริฐ ต่อมาก็ได้รู้จักคนอื่น ๆ อีก และอีก ๓ วันต่อมาในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๗๔ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของกองทัพเรือจึงได้เป็นผู้ซึ่งรัฐธรรมนูญชั่วคราวที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงลงพระบรมราชโองการไว้ให้พอกิจที่ร่วมก่อการด้วยกันรวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วยก็ได้มามีแม่แบบเปลี่ยนแปลงกัน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น ภายหลังจึงได้มีรัฐธรรมนูญฉบับการซึ่งพระปักเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้ในวันที่ ๑๐ ธันวาคมปีนั้น และได้ต่ออาวันนั้นเป็นวันรัฐธรรมนูญตลอดมา

ต่อมามีเมื่อก่อนนัยชาการคณะปฏิวัติย้ายเข้าไปอยู่ในวังปารุสกัน ภารหน้าที่ฝ่ายธุรการพร้อมกับการยึดอำนาจการปกครองได้ผ่านไปด้วยความเรียบง่ายแล้วข้าพเจ้าจึงได้ไปลาท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เพื่อออกไปศึกษากฎหมายต่อไปให้สำเร็จ ในปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๗๖ โรงเรียนกฎหมายยังไม่สร้างก่อตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นนักเรียนกฎหมายรุ่นเดียวที่ต้องเรียน ๓ ภาค ข้าพเจ้าสอบได้จบภาค ๓ และได้เป็นนิตบัณฑิตรุ่น ๒๕๗๖ นั้น หลังจากนั้น ท่านอาจารย์ปรีดีจึงจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น

ปี พ.ศ. ๒๕๗๗ ข้าพเจ้าได้รับทุนแล่เรียนไปศึกษาวิชาต่อในยุโรป ท่านอาจารย์ปรีดีกำลังจะเดินทางไปยุโรปเพื่อเจรจาลดดอกรบี้เงินกู้ของรัฐบาลและท่านหามนนาประเทศขอแก้ไขสนธิสัญญาทางไม่ตรีที่ยังไม่มีความเสมอภาคให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ท่านอาจารย์ปรีดีจึงเอารัฐธรรมนูญที่ข้าพเจ้าทำหน้าที่เลขานุการส่วนตัวของท่าน เรายกอเดินทางโดยรถไฟจากสถานีหัวลำโพงเพื่อไปลงเรือเดินสมุทรอิตาเลียนชื่อ “คงท์แวร์ค” ที่สิงคโปร์ ครั้นนั้นยังไม่มีการเดินทางโดยสายการบินเหมือนสมัยนี้ เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าจะได้เดินทางไปต่างประเทศ รู้สึกดีนั่นดีน มีคนไปส่งมากมายล้นห้องสถานีหัวลำโพง ข้าราชการและมิตรสหายของท่านอาจารย์เยอรมันและเยอรมันด และญาติสนิทมิตรสหายของข้าพเจ้าก็ไปส่งและนำพาลัยไปสู่รวมให้ลั่นคอ พ้อไปถึงสิงคโปร์ หลวงวุฒิสารเดินติดติ งสูลใหญ่ประจำสิงคโปร์ พร้อมด้วยภราษฎรซึ่งเป็นญาติชั้นพี่สาวของข้าพเจ้าในสกุลเดียวกันก็มารับท่านอาจารย์และข้าพเจ้าไปพักสถานกงสุล วันต่อมาเราจึงออกเดินทางโดยเรือที่กล่าวชื่อมาแล้วออกจากสิงคโปร์ไปยังหน้าไปเมืองเวนิส (Venice) ที่อิตาลี มีคนไทยร่วมโดยสารไปด้วย ๒ คนคือ พระเรี่ยมวิรชพายุซึ่งจะไปรับหน้าที่อัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส และนายกิติคุณระกุล ซึ่งจะไปเรียนต่อที่ลิเวอร์พูลและเดินทางกินเวลา

ถึงเดือนครึ่ง เมืองแรกที่เรือเข้าเทียบท่าในประเทศอิตาลีคือเมืองบรินดิซิ (Brindisi) ท่านอาจารย์ก็ได้ทราบข่าวในหนังสือพิมพ์ที่ทำให้ท่านตกใจมากคือข่าว ปลงพระชนม์ของเลสเต็จในการหมื่นอนุวัตราชตุรนต์ ประธานผู้สำเร็จราชการ แต่ ตามโปรแกรมของท่าน ท่านก็จะต้อง ware ที่ Venice และเดินทางต่อไปยังเมือง Trieste เพื่อยื่นมือต่อเรือรบของประเทศไทย และมีนายทหารเรืออยู่ต้อนรับ พาดูการต่อเรืออยู่ที่นั่นแล้ว เมื่อถึงอิตาลีแล้ว นายถวิลกี้แยกทางไปสวิตเซอร์-แลนด์ คงเหลือแต่เรา ๓ คน ถึง Trieste ท่านก็ขอเลื่อนเวลาที่จะเข้าพบมุส-โซลินี ประมุขของประเทศอิตาลี ออกไป แล้วก็รับเดินทางโดยรถไปไปยัง โลชานน์เพื่อเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันทรงทิดตลอดจนสมเด็จ พระอนุชา (พระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน) และสมเด็จพระบรมราชชนนี ข้าพเจ้าก็ ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าทั้ง ๓ พระองค์ด้วยเป็นครั้งแรก ตอนนั้นพระองค์ท่าน (รัช-กาลที่ ๙ และที่ ๑๐) ยังทรงพระเยาว์มากทั้ง ๒ พระองค์ หลวงสิริราษฎร์ไมตรี เลขานุการในพระองค์ได้อา托雷ลิเรื่องประธานผู้สำเร็จราชการถูกปลงพระชนม์ ซึ่พมาให้ท่านอาจารย์ดู แต่ก็ไม่มีรายละเอียดอะไรมากนัก ต่อเมื่อเสร็จธุระจาก การเข้าเฝ้าทั้งสามพระองค์แล้วท่านอาจารย์จึงเดินทางมากรุงปารีสและได้ ทราบรายละเอียดจากสถานทูต ณ กรุงปารีสว่าสเต็จในการหมื่นอนุวัตราช ปลงพระชนม์เองโดยใช้ปืนพกสั้นยิงเข้าไปในพระโขวาและเรื่องอยู่ระหว่าง สอบสวนของกรมตำรวจ

ต่อมาในวันที่ ๒๐ เดือนเดียวกันคณะรัฐมนตรีจึงเสนอแต่งตั้งคณะกรรมการ สำเร็จราชการใหม่ประกอบด้วย

พระองค์เจ้าอาทิตย์พิพยาภา

เป็นประธาน

เจ้าพระยาเมธราช

เป็นผู้สำเร็จราชการ

เจ้าพระยาพิชัยนทรโยธิน

เป็นผู้สำเร็จราชการ

งานในหน้าที่เลขานุการส่วนตัวของท่านอาจารย์บ्रีดีที่ข้าพเจ้าทำอยู่ก็ไม่มีอะไรมากนักจากดูแลจัดการเป้าเดินทาง จัดเปลี่ยนเสื้อผ้าที่ท่านต้องใช้ตาม ทางประจำวัน เช่นจดหมายถึงผู้แทนราชภูมิและมิตรสถานของท่านในระหว่าง เดินทางซึ่งต้องใช้มือเขียน เพราะเราไม่มีเครื่องพิมพ์ดีดติดตัวไว้ใช้ ถ้าเป็นเรื่อง เขียนโปสการ์ดส่งความระยะไกลถึงธรรมชาติ ท่านก็ให้ข้าพเจ้าเขียนให้ท่านลงนาม ถ้ามีเรื่องพิเศษท่านก็จะบอกเรื่องให้ข้าพเจ้าเขียน ข้าพเจ้าก็รักษาความลับอย่างดี ที่สุด ท่านพากอยู่ปารีสนานหน่อย ทางสถานทูตจัดให้ตัวท่านอาจารย์นั่งอยู่ห้อง

ใหญ่ชั้นล่าง ข้าพเจ้าอยู่ห้องชั้น ๓ ข้าพเจ้าเคยรู้จักแต่ชีวิตเมืองไทย จะนั่งรับทานครัวสอง (Croissant) กับกาแฟแล้วก็ลงมาหนึ่งผ่านหน้าห้องท่าน เพื่อค่อยดูแลจัดเสื้อผ้าให้ท่านและรับใช้ท่าน ส่วนเรื่องจดหมายตอนนี้ท่านก็ใช้สถานทูตพิมพ์เฉพาะที่ไม่เป็นความลับ ที่เป็นความลับท่านก็ยังใช้ข้าพเจ้าทำอยู่ กว่าท่านจะตื่นก็ราوا ๑๑ โมงเช้า หลายวันติด ๆ กัน จึงรู้ว่าในยุโรปเขานอนดึกตื่นสายกันโดยมาก

เมื่อยุต่องหนึ่งระหว่างที่อยู่ที่ปรีสเมียเรื่องข้อพิพาทระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีเข้าสู่ระเบียบวาระของสันนิบาตชาติ ครั้งนั้นยังไม่มีองค์การสหประชาชาติสันนิบาตชาติ (League of Nations) ยัง hadn't ที่รักษาสันติภาพของโลกอยู่ท่านอาจารย์ก็ไปเข้าประชุมสันนิบาตชาติในคณะผู้แทนไทยด้วย ฝ่ายยุโรปและอเมริกันก็รวมหัวกันประณามญี่ปุ่นว่าเข้าไปรังแกครอบงำเกาหลี และซักชวนให้ประเทศสมาชิกอื่นร่วมประณามด้วย แต่ท่านอาจารย์ปรีดีเห็นว่าญี่ปุ่นเป็นชาติเอเชียด้วยกันจึงไม่ร่วมมือด้วย และได้投ดิบเว้นออกเสียง (abstention) ทำให้ญี่ปุ่นขอบอกขอบใจและซาบซึ้งในมิตรภาพที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการเป็นประเทศในทวีปเอเชียด้วยกันเป็นอันมาก

เมื่อใกล้จะถึงเวลาเปิดเทอม ข้าพเจ้าก็ได้กราบลาท่านอาจารย์เพื่อไปศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมันนี ตอนจากกันท่านอาจารย์และข้าพเจ้าได้กอดจูบไว้ลากันตามธรรมเนียมสากลซึ่งเป็นการแสดงความรักให้สนิทสนมกัน ข้าพเจ้าเรียนรู้ศาสตร์และการหนังสือพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยกรุงเบอร์ลินประเทศเยอรมันนี จบก็พอดีเกิดสังคมโลกครั้งที่ ๒ ก่อนประกาศสงคราม นายบุญยรักษ์ เจริญชัย ซึ่งเป็นนักเรียนอยู่ฝรั่งเศสได้มารักษาอยู่ที่แฟลตของข้าพเจ้าที่ Charlottenburg กรุงเบอร์ลิน ในค่ำค่ำก่อนวันประกาศสงครามข้าพเจ้าได้จัดเลี้ยงวันเกิดให้นายอังกฤษ ภานุชชูเสน ซึ่งเป็นหนานของท่านปรีดีและเป็นพ่อนสนิทของข้าพเจ้า มีเพื่อน ๆ หลายคนมาร่วมงานรวมทั้งนายบุญยรักษ์ และ ดร. ถวิล คุณรักษ์ ซึ่งเดินทางมาจากยุโรปโดยเรือคองต์แวร์เดด้วยกัน ดังข้าพเจ้าได้กล่าวถึงในตอนด้านมาแล้วครั้งหนึ่ง เรายังกันอยู่ก่อนแล้วว่าจะเกิดสังคมมิชชันนิสต์ในตอนนี้ได้แล้วข้าพเจ้ากับนายบุญยรักษ์และ ดร. ถวิล ก็ชวนกันจับรถไฟเดินทางจากกรุงเบอร์ลินไปเมืองโลซานน์ (Lausanne) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ รถไฟขบวนนั้นแน่นอี้ด เรายังคงไปตลอดทาง พอกลับถึงสวิตเซอร์แลนด์ก็ได้ยินประกาศสังคมทางวิทยุกระจายเสียง จากนั้นเราแยกย้ายกันไปคุณละทิศทาง ข้าพ-

เจ้าไปเข้าเรียนทางเศรษฐศาสตร์และการคลังต่อที่มหาวิทยาลัยกรุง Bern อีกสองครั้มยีดเยือกและร้ายแรง กระจากกว้างออกไปทุกที่ ถึงตอนที่เยอรมันนีประกาศสงครามกับสหภาพโซเวียต ทางที่นักเรียนจะกลับประเทศได้เหลือทางเดียวคือทางผ่านสหภาพโซเวียตไปญี่ปุ่น ข้าพเจ้าสอบได้ Lic. rer. Pol. อยู่ก่อนแล้วจึงรับทำวิทยานิพนธ์และสอบ Dr. rer. Pol. ได้ก่อนที่รัฐบาลไทยจะได้โทรเลขเรียกให้ข้าพเจ้ากลับทันที รัฐบาลได้จัดให้ข้าพเจ้าพร้อมด้วยนายชุม คงคา-กุล นายเพดิม บุนนาค และน้องชายรวม ๕ คน เดินทางกลับโดยรถไฟฟายไปนีเรียซึ่งเป็นรถไฟฟายที่ยาวที่สุดในโลก เดินทางอยู่ในรถไฟถึง ๑๙ วัน แล้วถ่ายรถไฟลงเรือข้ามมาติดอยู่ที่ญี่ปุ่นอีกหลายเดือน เพราะหาเรือเดินทางกลับประเทศไทยยังไม่ได้ ญี่ปุ่นก็กำลังจะเข้าทำการล้อมโลก ในที่สุดรัฐบาลสามารถจัดให้นักเรียนไทยจำนวนกว่าสิบคนลงเรือญี่ปุ่น นอนกันกับพื้นเรือห้องที่ห้องชายโดยไม่มีห้องหับ ข้าพเจ้าบังเอิญเป็นໄส์ติงอักษร เปตไม่มีหม้อจะผ่าตัด เลยต้องรอจนถึงกรุงเทพฯ แต่ก็เคราะห์ดีที่การอักเสบันยังไม่รุนแรงถึงกับเป็นหนองໄส์แตกพอถึงบ้านก็รีบไปรับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลศิริราช ก่อนวันผ่าตัดญี่ปุ่นก็เข้าทำส่วนร่วมกับฝ่ายอักษร และยกพลขึ้นบกตอนกลางคืนของวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๘๔ ตามจุดต่าง ๆ รวม ๗ จุดคือ บางปู ประจวบศิริชันน์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี สงขลา ปัตตานี สมุทรปราการ และฝ่ายไทยก็กำลังยิงต่อสู้ ข้าพเจ้าก็ได้ทราบข่าวนี้ด้วย และเป็นข่าวที่กระทบกระเทือนใจข้าพเจ้าอย่างรุนแรงทำให้ครุ่นคิดว่ารัฐบาลจะต้องทำอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นการต่อต้าน และข้าพเจ้าจะต้องขอร่วมอุทิศชีวิตเป็นชาติพลีด้วยแน่นอน แต่ตอนนั้นข้าพเจ้าก็ยังป่วยและกำลังจะรับการผ่าตัดอยู่แล้วจึงยังทำอะไรไม่ได้ หลังจากพื้นจากการวางแผนแล้ว พล.อ.ท. นายแพทย์ตระกูล ถาวรสุข แพทย์ผู้ผ่าตัด และนายแพทย์สังกรรณต์ นิยมเสน เพื่อนสนิทเรียนหนังสือชั้นเดียวกันมาตั้งแต่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ ซึ่งเป็นธุรดูแลข้าพเจ้าอยู่ด้วยได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าเมื่อยังอยู่ในวงค์ของถูกชี้ยาสลบแต่เริมรู้สึกตัวบ้าง ข้าพเจ้าร้องให้ขอไปรับภารณฑ์ญี่ปุ่น

พอข้าพเจ้าหายแล้วก็ได้ไปรายงานตัวต่อท่านอาจารย์ปรีดีซึ่งขณะนั้นยังเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังอยู่ แต่กำลังจะต้องออกจากคณะรัฐมนตรีไปรับตำแหน่งใหม่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในตำแหน่งของเจ้าพระยาymราชนซึ่งได้ถึงแก่อสัญกรรม ข้าพเจ้าของด่วนไม่กล้าถึงสาเหตุที่ต้องย้ายจาก

รัฐมนตรีคลังมารับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ข้าพเจ้าจะขอกล่าวแต่เพียงว่าท่านอาจารย์ปรีดีเป็รมใจรับตำแหน่งนี้ เนื่องจากต้องการให้พ้นจากการอยู่ในคณะรัฐบาลที่ร่วมมือกับญี่ปุ่น โดยมีจุดประสงค์ในใจที่จะตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” ต่อต้านญี่ปุ่นเป็นการลับในกาลต่อไป ซึ่งท่านอาจารย์ปรีดีก็ได้ให้ความไว้วางใจแก่ ข้าพเจ้าให้เข้าร่วมงานเสรีไทยนี้ด้วยในส่ายงานของท่านรัฐมนตรีที่วี ตะเวทิกุล โดยให้ข้าพเจ้ามีหน้าที่สร้างกฎและสอดคล้องเข้าห้องความลับติดต่อผ่านหลวง อรหณิกิติกำจาร อัครราชทูตประจำสวีเดน ซึ่งเป็นห้องชัยของท่านปรีดีเพื่อยืนให้มาadamโคลันโตอัครราชทูตสหภาพโซเวียตประจำสวีเดน ซึ่งจะส่งตรงไปให้รัฐบาลสหภาพโซเวียต และบางเรื่องก็ผ่านหลวงอรหณิกิติกำจารติดต่อไปยังรัฐบาล สหรัฐอเมริกา ข้าพเจ้าได้ร่วมทำงานเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่นจนถึงวันสุดท้ายที่ญี่ปุ่นแพ้สงคราม โดยภายนอกมีนายกำจาย ทิพพงษ์ มาช่วยพิมพ์และเผยแพร่เอกสาร ทุกค่ายที่กระทรวงการต่างประเทศ สมประถานที่ข้าพเจ้าได้เพื่อออกมานี้อค่ายจากฤทธิ์ยาสลบที่คิริราชพยาบาลตอนรับการผู้ตัดสินตั้ง ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ข้าพเจ้าขออ้อนกลับมากกล่าวต่อจากการที่ข้าพเจ้าได้เข้าไปรายงานตัวต่อ ท่านอาจารย์ปรีดีก่อนที่ท่านจะพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ว่า ท่านได้ส่งข้าพเจ้าไปรับตำแหน่งงานหัวหน้าแผนกวิชาเชิงนิ่งได้บุคคลธรรมดามา กรมสรรพากร ข้าพเจ้าไม่ได้รับงานนี้เพราะเป็นงานที่晦涩แต่การทุจริตกินสินบน ไม่ใช่ข้าพเจ้าไม่ได้ใจตนเอง แต่ข้าพเจ้ากลัวความมั่วหมองจากผู้ร่วมงานที่ทุจริต ข้าพเจ้าขอไปอยู่รัฐบาลแห่งประเทศไทย แต่ท่านอาจารย์ปรีดีก็ยืนยันให้ไปอยู่กรมสรรพากรเพื่อช่วยแก้ไขปรับปรุงเรื่องภาษีเงินได้ซึ่งเป็นภาษีค่อนข้างใหม่ในตอนนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องยอมรับ ม.จ. วิมาวัติโดยทรงเป็นอธิบดี กรมสรรพากรในตอนนั้น ท่านเป็นเจ้านาที่น่ารักน่าเคารพมากที่สุดพระองค์หนึ่ง เป็นหัวสมัยใหม่ ข้าพเจ้าได้รับการบรรจุตำแหน่งให้เป็นข้าราชการพลเรือนชั้นโภและตีตราโดย ก.พ. ให้ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๒๖๐ บาท ซึ่งเป็นขั้นที่สูงสำหรับคนเข้าใหม่ เพราะข้าพเจ้าได้รับปริญญาจากมหาวิทยาลัยเยอรมันและลิฟส์ชั้นดุษฎีบัณฑิต ๒ ปริญญาและ Nedibunคิตไทรีกีด้วย แต่ข้าพเจ้าไม่ได้รับเงินเดือนอยู่เป็นเวลาถึง ๔ เดือน โดยท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี สั่งระงับ เนื่องจากข้าพเจ้าขัดรัฐนิยม โดยข้าพเจ้ามีชื่อ “ชวัญใจ” เป็นชื่อผู้หญิงจะต้องให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนชื่อก่อน ข้าพเจ้าไม่ยอมเปลี่ยนเพราะเป็นชื่อที่สมเด็จพระพันปีหลวงในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานให้และได้รับพระราชทานเหรียญ

ห้อยคอทองคำลงยาเป็นตัวอักษร ส.พ. (เสาวภาค่อองครี) การเปลี่ยนย่ออักษรเป็นการหมิ่นต่อพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระบรมราชชนนีนาถ พระพันปีหลวง ม.จ. วิมวากิตติย์ได้ทรงพระกรุณาวิ่งเต้นเจรจา กับท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม เอง แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ข้าพเจ้าจึงได้ไปเรียนปรึกษาท่านอาจารย์บีรีดี ท่านก็แนะนำให้เปลี่ยนพระนามเป็นการชัดกับ “รัฐนิยม” ซึ่งเป็นสเมือนภาษาไทย และท่านได้อ่านหนังสือของราชทินนามของท่านตั้งชื่อให้แทนว่า “มนู” ข้าพเจ้าจึงได้รับเงินเดือนในเดือนเกือบจะสุดท้ายของปี ตอนต่อ ๆ มาข้าพเจ้าได้เป็นอาจารย์พิเศษสอนภาษาไทยและการคลัง ในคณะบัญชีพาณิชย์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย จึงพอเมื่อเงินใช้บ้างนิดหน่อยแล้วข้าพเจ้าก็กินอยู่กับบิดามารดา พอดีกับข้าพเจ้าก็ย้ายมาอยู่กรุงเทพฯ ต่อ ป. พล.ต. ชัย ประทีปเสน ซึ่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการขณะนั้นได้เป็นผู้ช่วยข้าพเจ้ามาสังกัดกระทรวงนี้ เสเด็จในกรมมี่นราธิปพงค์ประพันธ์ได้ขอให้ข้าพเจ้าทำงานเป็นเลขานุการของพระองค์ ท่าน แทน ม.จ. วงศานุวัตร เทวกุล อันเป็นตำแหน่งแรกที่ข้าพเจ้าได้รับในกระทรวงนี้

ในระหว่างที่ข้าพเจ้ารับราชการในกรมสรรพากร ๑ ปี ข้าพเจ้าได้ยึดมั่นอยู่ในความประسังค์ของท่านอาจารย์ที่เคารพรักของข้าพเจ้าให้ช่วยแก้ไขปรับปรุงภาษีเงินได้เพรยังใหม่และมีความบกพร่องอยู่มาก ข้าพเจ้าตรวจสอบพบว่า ใบประเมินภาษีที่เรียกว่า ภ.ง.ด. ๕ นั้น ข้าราชการผู้น้อยรับจากผู้อื่นเสียภาษีแล้วก็อาจมาตรวจสอบหนี แล้วคำนวนประเมินภาษีลอก ๗ ตามชอบใจ นำออกไปเป็นเอกสารติดต่อกับผู้อื่นเสียภาษีและซื้อเรียกค่าปรับจากการยื่นรายการไม่ตรงกับความจริง บางรายก็แนะนำพ่อค้าผู้อื่นเสียภาษีให้มีบัญชี ๒ เล่ม เล่มจริงเล่มหนึ่งและบัญชีสำหรับให้เจ้าหน้าที่ภาษีตรวจสอบอีกเล่มหนึ่ง ลงรายการไม่ตรงกันและผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง ข้าพเจ้าจึงทูลขอห้องเก็บ ภ.ง.ด. ๕ ต่อท่านอธิบดี ๑ ห้อง มีกุญแจที่จะต้องไข ๒ ดอกพร้อมกัน ข้าพเจ้าก็บริรักษ์ ๑ ดอก และเจ้าหน้าที่รักษา ภ.ง.ด. ๕ เก็บไว้ ๑ ดอก และวางระเบียบไว้ว่า

๑. ในประเมินภาษี ภ.ง.ด. ๕ จะต้องมีคู่ฉบับมีข้อความตรงกัน เจ้าหน้าที่รับแล้วจะต้องลงหนังสือรับแล้วเจ้าหน้าที่ประเมินภาษี คำนวนเรียกเก็บภาษี ส่วนคู่ฉบับนำเก็บในห้องเก็บ ภ.ง.ด. ๕ แยกเรียงตามตัวอักษรซึ่งผู้อื่นเพื่อไว้ใช้ยันบันทึกการทุจริตแก้ไขรายการ

๒. ห้ามนำ ภ.ง.ด. ๕ ออกรอกกรรม

๓. เมื่อทำการประเมินเสร็จแล้วให้เสนอหัวหน้าเรียกบัญชีมาตรวจสอบโดยละเอียด ลงโทษปรับใหม่หรือฟ้องร้องผู้กระทำผิดตามกฎหมาย

ข้าพเจ้าพบว่ากรณีไม่มีระบบการตรวจสอบว่าผู้มีหน้าที่ยื่นประเมินเสียภาษีเงินได้ตาม ก.ง.ด. ๙ ได้ยื่น ก.ง.ด. ๙ ครบหมดทุกคนหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงได้สั่งให้อาสาเนียบรายชื่อคณารัฐบาล ผู้แทนราชภูมิ ข้าราชการทหารและพลเรือนมาตรวจสอบกับบัญชีผู้ยื่น ก.ง.ด. ๙ ว่ามีโครงสร้างที่มีเงินเดือน เข้าค่านที่จะต้องเสียภาษีเงินได้แล้ว แต่ยังไม่ได้ยื่น ก.ง.ด. ๙ ก็จะต้องถูกเรียกตัวมาเก็บภาษีและปรับย้อนหลัง ปรากฏว่ามีผู้กระทำผิดเป็นจำนวนมากเมรัฐมนตรีก็มีอยู่ ๒ คน ซึ่งข้าพเจ้าไม่ต้องการระบุชื่อ ที่ไม่เคยยื่น ก.ง.ด. ๙ เลยและได้เชิญให้มา.yield ให้ถูกต้องและเรียกค่าปรับย้อนหลังด้วย นอกจากนี้ยังได้เรียกผู้มีอาชีพค้าขาย และทำธุรกิจมาสอบเป็นอาชีพ ๆ ที่ลงทะเบียนไว้ ๔ แห่งกมไปหมด เช่น พวกร้านร้านขายเครื่องเพชร พลอย และทองคำ พวกร้านขายผ้า ฯลฯ

ในส่วนนี้พวกรที่มีอาชีพอิสระเช่น หมอด หนาษาม ฯลฯ นั้นเข้าไม่ยื่น ก.ง.ด. ๙ แสดงภาษีเงินได้โดยเพราเข้าทราบว่าทางกรมสรรพากรไม่มีทางที่จะเอาหลักฐานมายืนยันได้ว่าเขามีรายได้จากผู้ใดเท่าใด ข้าพเจ้าจึงได้หาทางแก้โดยยกเว้นพระราชบัญชีให้พวกรอาชีพอิสระเช่น หมอดและหนาษาม ฯลฯ ต้องแสดงบัญชีว่าในระยะปีภาษีที่แล้วมา มีรายได้จากบริการที่ทำให้ครื้นหัว เป็นจำนวนเงินเท่าใด ท่านอธิบดี ม.จ. วิภาวดีได้ทรงเสนอเข้าที่ประชุมคณะกรรมการบัญชีประจำบังคับใช้ได้ผลเป็นที่พอพระทัยมาก และผู้มีอาชีพอิสระก็ต้องยื่นประเมินเสียภาษีเงินได้ตั้งแต่นั้นมา

ข้าพเจ้าได้กราบเรียนให้ท่านอาจารย์ปรีดิทราบเมื่อข้าพเจ้าพ้นจากหน้าที่ทางกรมสรรพากรว่าข้าพเจ้าได้รับการขอตัวให้ไปทำงานในกระทรวงการต่างประเทศในหน้าที่เป็นเลขานุการเดลต์ในกรมหมื่นราชินีฯ ท่านก็ไม่ว่าอะไร ต่อมาก็ไม่นานข้าพเจ้าถูกขอตัวโดยไม่ได้ตามความสมัครใจจากกองบัญชาการทหารสูงสุดให้ไปทำงานในหน้าที่ทางเศรษฐกิจอยู่กรมประสานงานพันธมิตรซึ่งตั้งขึ้นเพื่อประสานงานกับกองทัพญี่ปุ่น กรมนี้มี พล.ต. ชัย ประทีปเสน เป็นเลขากรม พ.อ.ม.จ. พลิบัญชีดิสเพงซ์ ดิสกุล เป็นรองเลขากรม ข้าพเจ้านี้ก็ว่าท่านจะไม่พอใจแต่ท่านกลับบอกว่า เอօดีแล้วจะได้เป็นประโยชน์แก่งานแล้วไทยของเรา แต่ข้าพเจ้าจะให้คริทรอบไม่ได้ว่าทำงานลับของเรสไทยอยู่ด้วย ทำให้ข้าพเจ้าหนักใจเป็นที่สุด เพราะถ้าความลับรั่วไหลออกไปถึงญี่ปุ่นข้าพเจ้าก็ไม่รอดีชีวิตแน่ ใน การปฏิบัติ

หน้าที่ข้าพเจ้าเคยชัดชวางไม่ให้ญี่ปุ่นเรียกเกณฑ์เอาข้าไว้เลี้ยงทหารญี่ปุ่น และยังจะเอวัวความไปปล่าอาเนื้อเลี้ยงกองทัพอีก โดยแสดงให้ญี่ปุ่นเห็นว่าเราต้องใช้วัวความไถนาเพื่อส่งข้าวให้กองทัพญี่ปุ่น ถ้าญี่ปุ่นจะหัวัวความเราก็จะไม่มีทั้งข้าวหั้งวัวความส่งให้ นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังชัดชวางไม่ให้ญี่ปุ่นอาไม่ไปใช้ต่อเรือลำเลียงตามชอบใจ โดยเสน่ให้โรงเรือร่วมกันเป็นสมาคมและรัฐบาลควบคุมสมาคมโรงเรืออีกชั้นหนึ่ง ให้กรมป่าไม้ก็ไม่ได้ที่ปากน้ำโพอีกด้วย ท่าน พล.ต. ชัย ประทีปเสน เป็นผู้ให้การสนับสนุนและชี้แจงแก่ พล.อ. หลวงพรหมโยธีเพื่อให้กองทัพไทยร่วมชัดชวางมิให้กองทัพญี่ปุ่นผลัญหารพยากรณ์ชาติได้โดยสะดวก ข้าพเจ้าเห็นว่าหั้งสองฝ่ายคือหั้งรัฐบาลและเสรีไทยก็รับใช้เพื่อประโยชน์ของชาติน้ำเมืองด้วยกันหั้งฝ่ายเสรีไทยและฝ่ายรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลลงความร่วม เพียงแต่ฝ่ายหนึ่งทำเพื่อผลปัจจุบันและอีกฝ่ายหนึ่งทำเพื่อผลในอนาคต และหั้งสองฝ่ายก็ได้ผลสมมุ่งหมายคือฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลลงความช่วยให้ชาติน้ำเมืองพั่นจากความพินาศอยยับแต่ฝ่ายเสรีไทยช่วยให้ชาติพั่นจากการเป็นผู้แพ้สงคราม อนึ่งศาลอธิบดีธรรมของไทยก็ช่วยปกป้องทำให้หัวหน้ารัฐบาลผู้เดียวภัยเพื่อชาติได้รอดพ้นจากการถูกกลงโทษเป็นอาชญากรรมลงความร่วมกัน “พ.ร.บ. อาชญากรรมลงความเป็นมิฉะ ให้ลงโทษหานจอมพล ป. พิบูลลงความร่วมและคนอื่นอีก ๑๐ กว่าคน ไม่ได้ เพราะเป็นกฎหมายย้อนหลัง (retroactive)

เมื่อลงความโน골ครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงประทีปไทยก็สามารถเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้ในสมัยแรกรากาค ๒ ด้วยคุณูปการของเสรีไทย ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในบันทึกลงวันที่ ๑๓ มกราคม ๑๙๔๕ ของกรมกิจการແบรซิฟิกตะวันออกเฉียงใต้ของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาว่า “Within Thailand, the administration which first yielded to Japan and which was notoriously collaborationist has been replaced by an administration largely controlled by Pradist, present Regent, most respected of Thai leaders and opponent of Japan from the first. American contact has been established with Pradist who is actively siding Allied intelligence work and who has expressed his desire that Thailand enter the war against Japan and that the Thai army fight by the side of the Allied.” แปลว่า “ภายใต้ประเทศไทยระบบการปกครองซึ่งแต่แรกได้ยอมจำ-

หน่อญี่ปุ่นและเป็นผู้ร่วมมืออย่างจ้าวใจ ได้ถูกเปลี่ยนโดยระบบการปกครองซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในความควบคุมของประดิษฐ์ ผู้สำเร็จราชการปัจจุบัน ผู้ซึ่งได้รับการสนับสนุนสูงสุดในหมู่ผู้นำไทยและปฏิบัติข่องญี่ปุ่นมาตั้งแต่แรก อเมริกันได้สถาปนาการติดต่อกับประดิษฐ์ผู้ซึ่งช่วยสัมพันธมิตรในงานช่วยเหลือจีน และเป็นผู้ที่ได้แสดงความปรารถนาที่จะให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมต่อต้านญี่ปุ่นและให้กองทัพไทยรับเดียงบ่าเดียงไหลกับพันธมิตร”

นอกจากนี้ยังมีความในบันทึกของกรรมการเชมิฟิกตะวันตกเฉียงใต้แห่งกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาลงวันที่ ๓ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๕ เพื่อเตรียมให้ประธานาธิบดี Roosevelt ใช้ในการพบปะสันหนากับ มร. เชอร์ชิลล์ และจอมพลสตาลิน ที่นครยัลต้าของสหภาพโซเวียต ต้นเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๘๘ เกี่ยวกับสถานภาพภายหน้าของประเทศไทย มีข้อความตอนหนึ่งว่า “In Contrast (to British policies towards Thailand) we do not regard Thailand as an enemy but as an enemy occupied country. We recognize the Thai minister in Washington as Minister of Thailand. With a status similar to that of the Danish Minister. We favor a free independent Thailand, with sovereignty unimpaired and ruled by a government of its own choosing. Thailand is the one country in South East Asia which was independent before the war. We believe that it would be prejudicial to American interests throughout the Far East if at the outcome of the war in which we will have had the major part in defeating Japanese aggression, Thailand should be deprived of any of its prewar territory or should have its independent status impaired.” แปลเป็นไทยว่า “ในทางตรงกันข้าม (กับนโยบายบริติชต่อประเทศไทย) เราไม่ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู หากแต่ถือว่าเป็นประเทศที่ถูกยึดครองโดยศัตรู เราจับรองอัครราชทูตไทยในอังชิงตัน เป็นอัครราชทูตของประเทศไทย มีสถานภาพเท่าเดียวกับอัครราชทูตเดนมาร์ก เรา因此ให้มีประเทศไทยที่เป็นเอกสาร อิสระพร้อมด้วยอธิปไตยที่ไม่ถูกบันทอนและปกครองโดยรัฐบาลที่เลือกขึ้นมาเอง ประเทศไทยเป็นประเทศไทยเดียวในเอเชียอาคเนย์ที่ยังคงเป็นเอกสารอยู่ก่อนลงนาม เราเชื่อว่าจะเป็นการท้าให้ผลประโยชน์อเมริกันต้องกระทำการใดๆ ก็ตามที่เป็นที่ต้องการของประเทศไทยในทางด้านนี้ ถ้าหากว่าผลลัพธ์ของสังคมซึ่งเราได้มีบทบาทส่วนใหญ่ในการปราบการรุกราน

ของญี่ปุ่นให้พ่ายแพ้ไป จะปราบภูมิอภิมหาว่า ประเทศไทยควรจะต้องสูญเสียดินแดนก่อนสิ่งศรัมส่วนใดส่วนหนึ่งหรือควรจะต้องถูกบันทอนสถานภาพที่เป็นเอกราช"

หลังจากที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว การประسانงานพันธมิตรก็เลิกกลั้มไปพร้อม ๆ กับเอกสารต่าง ๆ ในกรณีถูกเผาไฟหมด ข้าพเจ้าก็ถูกเรียกกลับกระทรวงในเวลาใกล้ ๆ กันนั้น รัฐบาลก็หูลเชิญเด้อจในกรณีเมื่นราธิปองค์ประพันธ์กลับเข้ามาอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศใหม่อีก โดยให้ทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยพระองค์แรกของประเทศไทยประจำสหรัฐอเมริกา เสด็จในกรมฯ ก็ได้ทรงขอตัวข้าพเจ้าไปทำงานกับท่านที่ว่าอธิบดีและพอประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติได้แล้วพระองค์ท่านก็ต้องทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนไทยถาวรสหประชาชาติอีกตำแหน่งหนึ่งด้วยพระองค์ก็ไม่อ่าจะทิ้งงานทางสถานทูตไปอยู่นิวยอร์กได้ จึงทรงมอบให้ข้าพเจ้าไปก่อตั้งสำนักงานผู้แทนไทยที่กรุงนิวยอร์ก และเป็นผู้แทนสำรองอยู่ที่นั่น พระองค์ท่านจะเด้อจมากกรุณานิวยอร์กเป็นครั้งคราวเฉพาะมีมีประชุมสมัชชาใหญ่ประจำปีหรือมีการประชุมที่สำคัญจริง ๆ ในระหว่างที่ไม่ใช่สมัยประชุมสมัชชาใหญ่ นับแต่นั้นมาข้าพเจ้าก็ขาดการติดต่อการทำงานกับท่านอาจารย์บีรดีมาตลอดจนถึงสมัยที่ท่านและครอบครัวของท่านลี้ภัยการเมืองออกไปอยู่ประเทศไทยจึง

เมื่อท่านออกจากการเมืองกลับไปพำนักอยู่ในชนกรุงปารีสประเทศไทย ฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ท่านได้ยื่นเรื่องราวต่อสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีสซึ่งขณะนั้นนายไฟโรมัน ชัยนาม ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตอยู่ ขอให้ออกหนังสือเดินทาง (Passport) และหนังสือแสดงการมีชีวิตเพื่อรับบ้านญี่ปุ่น ตามกฎหมาย ท่านเอกอัครราชทูตไฟโรมัน ชัยนาม ไม่กล้าออกให้ จึงเสนอเรื่องไปยังรัฐมนตรีว่าการฯ ถนน คอมมันตร์ ซึ่งก็ไม่กล้าสั่งการ แต่ได้ตัดสินใจนำเรื่องเข้าชี้แจงในคณะกรรมการรัฐมนตรีด้วยตนเองโดยไม่ได้ผ่านการพิจารณาของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นอธิบดีกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย และต้องทำหน้าที่ให้คำปรึกษาทางกฎหมายตามระเบียบก่อน คณะกรรมการรัฐมนตรีได้มีมติไม่ยอมออกหนังสือเดินทาง และหนังสือแสดงการมีชีวิตเพื่อรับบ้านญี่ปุ่นทั้งสองอย่างให้และยืนยันมติมาบังคับ ระหว่างของเรื่องโดยหนังสือเลขที่ สร. ๐๘๐๒/๗๙๐ ลงวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๑๓ รัฐมนตรีนัด คอมมันตร์ ได้ให้ ม.ล. พีระพงษ์ เกษมครุ เลขาธุการนำหนังสือยืนยันมติ ค.ร.ม. นั้นมาให้ข้าพเจ้าพิจารณา

รัฐมนตรีถนนด์ คอมมันเตอร์ จะนึกผูกมัดข้าพเจ้าให้ต้องยอมรับความถูกต้องของมติตัวด้วยอีกผู้หนึ่ง เพราะได้ข้ามคันตอนตามระเบียบไป หรือไม่แน่ใจในข้อกฎหมายที่ตนได้เข้าไปซึ่งในที่ประชุมคณะกรรมการต่อไปย่างใด ข้าพเจ้าไม่สามารถหยั่งรู้ได้

แม้จะเป็นของแปลกลไม่เคยมีตัวอย่างมากก่อนในการที่ให้ข้าราชการชั้นอธิบดีพิจารณาตามตัวของคณะรัฐมนตรีอันเป็นหน่วยอำนาจบริหารสูงสุด แต่ข้าพเจ้าก็ถือความถูกต้องเป็นใหญ่ ทั้งเป็นการปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐมนตรีเจ้ากรทรง แล้วเพื่อความเป็นระเบียบของการปฏิบัติราชการอีกทั้งไม่ใช่เป็นความลับอะไรราชการ ข้าพเจ้าจึงมีคำสั่งให้ลงทะเบียนรับและพิจารณาเสนอมาตามลำดับชั้น กองกฎหมายก็พิจารณาเสนอความเห็นสนับสนุนมติ ครม. ว่า เป็นการชอบแล้วโดยนำคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๓๑/๒๕๑๐ มาเป็นบรรทัดฐาน อ้างอิงว่าในการขออาชญาบัตรผู้ขาดการสำรวจแร่ที่มิใช่แร่เหล็กนั้น แม้ผู้ขอจะได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ทุกประการแล้ว เจ้ากรทรงผู้รักษาพระราชบัญญัติแร่ก็มีอำนาจที่จะออกหรือไม่ออกอาชญาบัตรให้ได้ คำพิพากษาศาลฎีกานี้ย่อมาปรับกับกรณีที่ ครม. ไม่อนุญาตให้ออกหนังสือเดินทางและหนังสือแสดงการมีชีวิตทั้ง ๒ อย่างนี้แก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ได้

ข้าพเจ้าได้ทำบันทึกปะหน้าเรื่องของความเห็นดังด้านว่าความเห็นของกองกฎหมายที่อ้างคำพิพากษาศาลฎีกานี้เป็นบรรทัดฐานมาปรับกับกรณีของหนังสือสำคัญ ๒ อย่างของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดีนั้นเป็นเรื่องของการขอสิทธิแต่การปฏิเสธไม่ออกหนังสือสำคัญ ๒ อย่างที่กล่าวให้แก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดีนั้นเป็นเรื่องของการอนุสิทธิ นัยหนึ่งเป็นการตัดสิทธิที่จะพึงได้รับโดยเท่าเทียมกับคนไทยคนอื่น ๆ ย่อมผิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๒๕ ที่ว่าบุคคลทุกคนมีความเสมอภาคกันในทางกฎหมาย และผิด พ.ร.บ. บ้านเมืองบ้านญี่ปุ่น ที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่ตาม พ.ร.บ. นี้ต้องออกหนังสือแสดงการมีชีวิตให้แก่ผู้มีสิทธิรับบ้านญี่ปุ่นที่ต้องมาแสดงตัวทุกปี ส่วนการไม่ยอมออกหนังสือเดินทาง (Passport) ให้แก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ก็เป็นการละเมิดปฏิบัติกฎหมายสากระดับลิทธิมนุษยชนซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย ในข้อ ๑๒(๒) ซึ่งระบุว่า “ทุกคนมีสิทธิที่จะออกจากประเทศไทย” ไป รวมทั้งประเทศไทยของตนเอง คำดัดค้านของข้าพเจ้าทำให้คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลจอมพลถนอม กิติจารต้องยอมจำนวน และตกอยู่ในบังคับให้ต้องกลับมติของตนเอง อนุมัติให้ออก

หนังสือแสดงการมีชีวิตเพื่อรับบ้านญาและหนังสือเดินทาง (Passport) ให้แก่ท่านรัฐบุรุษอภูโลปรีดี พนมยงค์ ดังปรากฏในหนังสือตอบของ ค.ร.ม. ที่ สร. ๐๔๐๒/๙๗๗๒ ลงวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๓๓

ปฏิญญาสากระดับสากลที่มีความสำคัญนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้แปลเป็นไทยเองในเวลาที่ใกล้ ๆ กันกับที่ข้าพเจ้าได้แปลกฎหมายต่อสหประชาชาติ เพราะทั้ง ๒ เรื่อง เป็นกฎหมายหลัก (fundamental rules) ของสหประชาชาติ และจำเป็นที่จะต้องให้องค์การต่าง ๆ ในประเทศไทยและคนไทยที่ไม่รู้ภาษาอังกฤษ ผู้รั่งเศส และสเปน อันเป็นภาษาทำงาน (Working languages) ของสหประชาชาติ ได้ใช้คำแปลภาษาไทยนี้ ทั้งนี้โดยไม่มีคราวเรียกร้องหรือใช้ให้ทำแลงโดยมีได้ขายหรือรับผลประโยชน์ตอบแทนใด ๆ เลย นอกจากท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ชมเชยและสั่งให้พิมพ์แจกหน่วยราชการและประชาชนเป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ เล่ม อันเป็นการรับรองคำแปลเป็นทางราชการโดยปริยาย

ข้าพเจ้ามีความปิติยินดีเป็นอันมากที่สามารถสนองพระคุณท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้เคยประศึกษาที่ประเทศสวีเดนและมาศึกษาอยู่ในประเทศไทยที่มีพระมหาทักษิณเป็นประมุขตั้งแต่ข้ามีเดือนวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๗๕ ให้ข้าพเจ้าได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยเพื่อสนองพระคุณชาติให้พ้นจากการเป็นประเทศแพ้สัมภាន ให้ข้าพเจ้ามีโอกาสได้แสดงถึงมิปัญญาและความเด็ดเดี่ยว กล้าดัดค้านมติคณะรัฐมนตรีอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมืออันไม่เคยมีตัวอย่างมาก่อนเลย ข้าพเจ้าคาดหวังอยู่ล่วงหน้าว่าการคัดค้านอย่างอุกอาจนี้จะกระทบใจคณะรัฐมนตรีอย่างแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้ากระทรวงของข้าพเจ้าเองก็ต้องเสียหน้าอย่างมาก แต่ข้าพเจ้าก็ไม่รู้ว่าจะหลีกเลี่ยงได้อย่างไรในเมื่อเขาเองเป็นผู้เสนอเรื่องโดยข้ามคันตอนตามระเบียบและเขาเองเป็นผู้นำเรื่องนั้นกลับมาสู่การพิจารณาของข้าพเจ้าอีกเอง ข้าพเจ้ายอมรับการถูกบุนthonอนาคตแต่ไม่ยอมแลกับการกระทำที่ไม่ถูกต้องและทรยศต่ออาจารย์ที่เคารพกันของข้าพเจ้า

องโตนี ประเทศไทยรั่งเศส

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

คุณมู อมาตยกุล ที่รัก

ได้รับจดหมายของคุณ ลงวันที่ ๑ ตุลาคม ศกนี้ แจ้งว่าได้รับราชการมาจันครบเกี่ยวนอယุตามกฎหมายในสิ่นปีงบประมาณนี้ ผู้มีความยินดีที่ตลอดเวลาปรบราชการคุณได้อุทิศตนรับใช้ชาติในตำแหน่งหน้าที่หลายประการโดยเรียบร้อยและทำให้บังเกิดคุณประโยชน์หลายประการแก่ชาติและราชภูมิไทยอันเป็นที่รักເเคราะห์ยิ่งของเรารา จึงขอถือโอกาสนี้อวยพรให้คุณประสบสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลและบำเพ็ญตนรับใช้ชาติต่อไปตามกำลังความสามารถเท่าที่คุณคงมีอยู่ต่อไปอีกยืนนาน

ผู้มั่นคงจะได้ว่าคุณเป็นศิษย์ที่ดีคนหนึ่งของผมมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ในสมัยที่ผมเป็นผู้สอนที่โรงเรียนกกฎหมายกระทรงยุติธรรม นอกจากที่คุณได้ฟังคำสอนที่โรงเรียนแล้ว ในตอนค่ำคุณก็ได้ร่วมกับเพื่อนักเรียนกกฎหมายอีกหกรายคณาจารย์อบรมจากผมที่บ้าน ผมได้สังเกตเห็นว่าคุณเป็นผู้หนึ่งที่สนใจในระบบการปกครองของແเน่เดินที่จะให้มีระบบประชาธิปไตยขึ้น ดังนั้นในตอนเช้าของวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อคุณได้รู้ข่าวว่าคุณจะราชภูมิได้ทำการยืดอ่านเจริญชีกังยังไม่แน่ว่าจะสำเร็จได้แน่นอน คุณก็ได้เลี้ยงสละเสียงชีวิตเข้ามาพบผม ณ ห้องชั้นล่างของพระที่นั่งอันนัตสมาคมซึ่งเป็นที่ตั้งกองบัญชาการชั่วคราวของคณะกรรมการราษฎร ขออาสาร่วมรับใช้ชาติ ผมจึงนำคุณไปรายงานตัวต่อท่านเจ้าคุณพหลพลพยุหเสนานแล้วก็มอบหมายหน้าที่อยู่ในกองธุรการ คุณได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอยู่ตลอดเวลาที่กองบัญชาการคณะกรรมการราษฎรตั้งอยู่ในบริเวณพระที่นั่งอันนัตสมาคม ครั้นต่อมาเมื่อกองบัญชาการจะย้ายเข้าไปอยู่ในวังปารุสกัน คุณได้มาลาफเพื่อที่จะออกไปศึกษาวิชากฎหมายต่อไปให้สำเร็จ เมื่อในทางการคุณจะมีได้ทำงานอย่างใกล้ชิดแต่ในทางส่วนตัวคุณก็ได้ไปมาหาสู่ผู้และปารณาคนที่จะรับใช้เมื่อถึงโอกาส ดังนั้นเมื่อคุณสอบกฎหมายได้เป็นแนวต้นศิษย์และสอบซึ่งทุนเล่าเรียนในต่างประเทศได้ ผมจึงได้เลือกเอาคุณทำหน้าที่เป็นเลขานุการส่วนตัว

ออกเดินทางไปยุโรปร้อมกันใน พ.ศ. ๒๕๗๘ คุณกีได้ช่วยเหลือในกิจธุระ ส่วนตัวของผมเป็นอย่างดีจนกระทั้งได้ไปถึงยุโรปแล้วได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ และองค์ป้าจันชิงขณะนั้นดำรงพระอิตรียศเป็นพระอนุชาธิราช และสมเด็จพระราชชนนี ครั้นแล้วคุณกีได้เดินทางติดตามผู้มาจันทีงประเทศฝรั่งเศสแล้วจึงได้แยกไปศึกษาในประเทศเยอรมัน

ในระหว่างสองครั้งที่สองภัยหลังที่ญี่ปุ่นได้เข้ายึดครองประเทศไทย ขบวนการเสรีไทยซึ่งทำการต่อต้านญี่ปุ่นได้มีการกิจทลายอย่าง มีการกิจอย่างหนึ่งซึ่งต้องติดตามเป็นการลับกับทุกคนในต่างประเทศ ผมจึงได้มอบหมายให้คุณทำงานภายใต้คุณหวี ตะเวทีกุล ซึ่งได้มอบให้คุณมีหน้าที่โดยเฉพาะเข้ารหัสและออกรหัสลับติดต่อกับหลวงอรรถกิจกำจรา (กลึง พนมยงค์) อัครราชทูตไทยประจำกรุงสต็อกโฮล์ม ซึ่งมีหน้าที่ติดต่อกับเอกอัครราชทูตโซเวียต ณ ที่นั้น กับสถานทูตไทยในกรุงวอชิงตันฯ

โอกาสนี้ ขอขอบใจคุณอีกครั้งหนึ่งในการที่คุณได้ช่วยเหลืองานส่วนรวมของประเทศไทยและธุรกิจส่วนตัวดังได้กล่าวมาแล้ว

ผมจำได้ว่าในระหว่างสองครั้งที่สอง รัฐบาลในสมัยนั้นได้ประกาศรัฐนิยมให้ผู้ที่มีเชื้อที่รัฐนิยมเห็นว่าอ่อนโนยเป็นผู้หญิงเปลี่ยนมาใช้ชื่อที่รัฐนิยมนั้นเห็นว่าเข้าลักษณะเป็นผู้ชาย คุณจึงได้มาหางมข้อให้ตั้งชื่อให้ใหม่แทนชื่อเดิม “ขวัญใจ” ผมจึงได้ตั้งชื่อใหม่ของคุณว่า “มนู” โดยที่แจ้งแก่คุณด้วยว่าผมเอาส่วนหนึ่งแห่งบรรดาศักดิ์เดิมของผม “ประดิษฐ์มนูธรรม” มาตั้งให้

ด้วยความรักจากอาจารย์

ปรีดา ภานุราด

คำนำ

คุณสัมผัส พึงประดิษฐ์ ได้ขอให้ดิฉันเขียนเรื่องเกี่ยวกับท่านปรีดี พนมยงค์ เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือที่จะชำระเรื่องราวในวันปรีดี ๑ พ.ศ. ๓๔ นี้ ดิฉันรู้สึกตื่นใจและภูมิใจมากในเกียรติอันยิ่งใหญ่นี้ แต่เนื่องจากดิฉันต้องสอนหนังสือทุกวัน ๆ ละ ๗ ชั่วโมง และ ร.ร. เพิ่งปิดเมื่อ ๓๑ มี.ค. ๓๔ นี้ เมื่อ ร.ร. ปิดแล้วก็ยังต้องสอนพิเศษพรี ๆ ครึ่งวันให้แก่เด็กที่เรียนไม่ทันอีก ตอนบ่ายไม่ได้สอนแต่ก็ต้องทำงานด้านธุรการของโรงเรียนในหน้าที่ของครูใหญ่ ฉะนั้น จึงมีเวลาเขียนจริง ๆ เอาในตอนกลางคืนดีก ๆ เท่านั้น ดิฉันตั้งใจไว้แล้วว่าจะไม่เอียงถึงงานอันยิ่งใหญ่ของท่านปรีดีเลย เพราะปัญญาชนทั้งหลายย่อ茅ทราบดีอยู่แล้วว่าท่านได้ทำประโยชน์ให้บ้านเมืองมากมายเพียงไร นับแต่การจัดทำประมวลรัชฎากร การจัดตั้งสหกรณ์และบริษัทลุงหวัด การเปลี่ยนแปลงแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่ทำให้คนไทยรอดพ้นจากการเสียเบี้ยนเข้า การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองประเทศไทย การร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรก การก่อตั้งมหาวิทยาลัยเปิดเป็นแห่งแรก ฯลฯ ตลอดมาจนการกอบกู้ชาติน้ำหนึ่งโดยการก่อตั้งคณะเสรีไทยขึ้น ดิฉันจะขอเล่าแต่เพียงเกร็ดถายอย ๆ ในชีวิตส่วนตัวของท่านแล้ว ก ๆ น้อย ก ๆ ที่คุณส่วนมากไม่เคยทราบ แต่เป็นสิ่งที่ดิฉันได้ประสบมาเองและได้ประทับใจดิฉัน ทำให้ดิฉันซาบซึ้ง รัก เคราะห์และบูชาท่านอย่างหาที่สุดมีได้ นอกจากแล้วก็จะเป็นเรื่องชีวิตส่วนตัวของดิฉันที่เกี่ยวกับท่าน สิ่งทั้งหมดที่ท่านได้ทำให้แก่สามีดิฉันและตัวดิฉันเอง ดิฉันเป็นหนึ่งพระคุณท่านมาก many เหลือเกิน และเสียใจที่ยังมีได้มีโอกาสสรับใช้และทดแทนพระคุณท่านได้พอท่านก็มาจากไปเสียก่อน ดิฉันได้ลองคิดลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงไว้ในใจแล้ว ก พอบว่ามีอยู่ไม่น้อยเลย ไม่ทราบว่าจะเขียนเสร็จตามเวลาที่กำหนดให้หรือไม่ และคงจะมากเกินกว่าที่เข้าต้องการในตอนนี้เป็นแน่ ดิฉันบอกคุณสัมผัสร่วม ถ้าใช่ไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ดิฉันจะเก็บเอาไว้พิมพ์ลงในโอกาสหลังก ได้

ด้วยความปราถนาดี
ฉบับชลลัย พ拉着กร

ทำไม่ดีจนจึงรัก เคราะพและบุชา ท่านปรีดี พนมยงค์

ฉบับชั้นเยี่ยม พลางกร

ดิฉันได้ยินชื่อ “หลวงประดิษฐ์มนูธรรม” ครั้งแรกเมื่อปีมกราคม พ.ศ. ๒๕๗๑ ขณะที่เรียนอยู่ชั้นมัธยม ๔ รร.ราชวิถี ทั้งนี้ก็เพราะดิฉันเป็นนักเรียนประจำ มีเพื่อนประจำที่สนใจสมมัคกันมาก ๆ หลายคน และหนึ่งในพวกนี้ชื่อคุณเพียง เช่น ป้อมเพชร น้องสาวของท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยาของท่านปรีดี พนมยงค์ หรือที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั่นเอง พากเราคุยกันถึงเรื่องฟอร์แมทที่น้องของกันและกัน ดิฉันรู้จักชื่อพี่น้องของคุณเพียงเช่นครบถ้วน ตั้งแต่คนหัวปีจันคนสุดท้าย รู้ด้วยว่าคนไหนแต่งงานแล้ว คนไหนทำงานอะไร และคนไหนกำลังเรียนอยู่ ร.ร. ไหนบ้าง รู้ว่าคุณพูนศุขแต่งงานกับคุณหลวงประดิษฐ์ฯ เพียงแต่รู้และจำได้ ไม่ได้มีความสนใจอะไรเป็นพิเศษ

ครั้น พ.ศ. ๒๕๗๕ คร. ฯ ก็ต้องได้ยินชื่อคุณหลวงประดิษฐ์ฯ ว่าเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนของคณะกรรมการราษฎร ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหาภัชตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ดิฉันแอบภูมิใจในเด่นห้อยว่าตนเองก็เคยรู้จักชื่อคุณหลวงประดิษฐ์มาก่อนแล้ว และยังรู้เรื่องกิจวัตรส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ของท่านด้วย ระยะนั้นได้เห็นรูปคุณหลวงประดิษฐ์ฯ ทุกเมื่อเชื่อวันใน นสพ. จนจำหน้าตาท่าทางท่านได้ดี ต่อมาได้รู้เรื่องการงานของท่าน ตั้งแต่การร่วงรัฐ-

ธรรมนูญฉบับแรก และจะไตรต่อจะไร อีกเยอจะจะทำให้อยากเห็นตัวจริงเป็น ก้าลัง แต่ไม่เคยนึกเคยผ่านว่าจะได้มีโอกาส ได้พบและรู้จักท่าน เมื่อเพียงลิบกว่าปีให้ หลัง

พ.ศ. ๒๕๗๙ ดินสอสอบชิงทุน รัฐบาลได้และไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ พากเราเดินทางโดยรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปลงเรือที่ปีนัง ตอนนั้นกังคูลไทยประจำปี นังคือคุณยิม พึงพระคุณ ซึ่งมีภาริยาเป็น ชาวญี่ปุ่น ท่านจะจัดให้เราไปอยู่โรงแรม E & O ซึ่งใหญ่โตหรูหราและแพงมาก บังเอิญในขณะนี้มีคุณจก ณ ระนาว ซึ่ง เคยมีภูมิลำเนาอยู่ในปีนัง รู้จักปีนังดี อาสา จะพาพวกเราไปอยู่โรงแรมเด็ก ๆ เพื่อ ประทัยดเงิน เราได้เรียนกับคุณยิมเป็นการ ใหญ่ คุณยิมโกรธมาก เพราะเหตุเกิดขึ้น ต่อหน้าภาริยาแรมม่ของท่าน ท่านไม่ยอม เดี็ขาด บังคับเราไปอยู่โรงแรม E & O จนได้ และบอกว่าจะเขียนรายงานไปยัง กระทรวงต่างประเทศถึงความดื้อดึงและ owardดีของเรา คืนนั้นพวกเราประชุมกัน แบบไม่ได้หลับไม่ได้นอน ปรึกษาและตก ลงกันว่าทางที่ดีเราควรซึ่งเขียนไปถึง ร.ม.ต. ต่างประเทศเล่าความจริงใจของเรา ว่าเราเพียงแต่ต้องการประทัยดเงินเท่านั้น และฟ้องไปด้วยว่า คุณยิมดุค่าเรามาก มากเพียงไร การเขียนจดหมายฉบับนั้น

เกี่ยวกับผู้เขียน

อาจารย์ ฉลับชลัยย์ พลางกูร

- เป็นเจ้าของและผู้อำนวยการ โรงเรียนครูโนทยาน
- เป็นนักศึกษาหนุ่มคนหนึ่งที่สอบได้ทุนแล้วเรียนหลวงไปศึกษาที่ ประเทศอังกฤษ
- เป็นภาริยานายจ่ากัด พลางกูร ซึ่งร่วมกับผู้รักชาติต่อต้านญี่ปุ่นรุกราน ในสังคมโลกครั้งที่ ๒ และได้อาสาเป็นผู้แทนหน่วยการเสริมไทย เดินทางไปติดต่อภักดีสัมพันธมิตร ในประเทศไทย และได้เสียชีวิต ที่นั้นระหว่างสังคมโลกครั้งที่สอง เมื่อเกิดรัฐประหาร พ.ศ. ๒๕๙๐ ในคืนวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๙๐ เวลาหลังส่องยาม คณะรัฐประหารได้ใช้ปืนกลยิงกรัด ไปที่ห้องนอน พ.อ. บรู๊ฟ พนมยงค์ แต่เดชะบุญกระสุนไม่ทะลุ เพียงเจาะกำแพงเป็นช่องโหว่ที่ นาพรอหรังได้รุ่งเชือรันที่ ๘ พฤศจิกายน ได้มีข่าวรถถังน้ำ โดย ร.อ. ชาติชาย ชุมเหลวัน (ยก ขบวนนั้น) เป็นผู้นำขบวน จะเอารถถังบุกพังประตูที่เมืองเข้าไป แต่ไม่สามารถเข้าไปได้ เพราะมี วีรศตรีผู้หนึ่งได้ยืนหัวกันรถถังไว้ไม่ยอมให้เข้าไปโดยไม่กลัว เกรงอันตรายต่อชีวิต ทำให้รถถังไม่สามารถบุกเข้าไปในทันที ได้ วีรศตรีผู้นั้น คือ “คุณฉลับชลัยย์ พลางกูร”
- เป็นผู้ที่อยู่กับ พ.อ. บรู๊ฟ พนมยงค์ ที่ทำเนียบท่าช้างตลอด เวลา จนกระทั่ง พ.อ. บรู๊ฟ พนมยงค์ จากไป

กินเวลานานมาก เพราะหลายคนก็หลายความคิด ตัดโน่นเติมนี่ กว่าจะเสร็จก็ ดึกโขทีเดียว เข้าให้ดีฉันเป็นผู้ลอกจดหมายนั้น และจัดส่งไปให้คุณหลวงประดิษฐ์ฯ ซึ่งเป็น ร.ม.ต. ว่าการต่างประเทศในขณะนั้น ดิฉันธุรกิจตัวว่าได้ใกล้ชิด คุณหลวงประดิษฐ์ฯ เข้าไปอ่านนิดหนึ่ง แต่จนบัดนี้ก็ไม่ทราบเลยว่าจดหมายนั้น ได้ไปถึงท่านจริง ๆ หรือเปล่า สงสัยว่าเลขฯ ของท่านอ่านแล้วคงธุรกิจข้าหรือ ไม่ก็สมเพทที่เป็นเรื่องของเด็ก ๆ หาสาระไม่ได้ คงจะยังหึ้งตากกร้าไว้เสียมากกว่า ส่วนตัวดีฉันเองนั้น เมื่อไปอยู่ต่างประเทศแล้วประมาณ ๒ ปี มีความคิดเป็นผู้ใหญ่ขึ้น พอนึกถึงเรื่องนี้ทีไรก็ธุรกิจลักษณะอายุตัวเองที่แสดงความเป็นเด็ก เช่นนั้น นึก ภารนาในใจว่าจดหมายนั้นคงไม่ไปถึงคุณหลวงประดิษฐ์ฯ หรือถ้าถึงก็ขอให้ ท่านลืมมันเสียโดยสิ้นเชิง

ตั้งแต่เริ่มไปถึงอังกฤษใหม่ ๆ ดิฉันก็ได้รู้เรื่องการงานของคุณหลวง-ประดิษฐ์ฯ มาจากนักพากเพ่อง ๆ ผู้ซึ่งได้มีโอกาสพบและรู้จักท่าน ดิฉันนี้ก็ อยากรู้ให้ท่านมาต่างประเทศอีกเหลือเกิน เมื่อจะได้โชคดีมีโอกาสท่านบ้าง เพราะ เวลาอยู่เมืองไทยนั้นโอกาสที่เด็ก ๆ อายุนี้จะได้พบท่านเป็นของสุดเอ็ม อย่างไร ก็ตาม ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๑ ดิฉันบังเอิญได้พบกับท่านผู้หญิงพุนคุขภริยา คุณหลวงประดิษฐ์ฯ กับคุณสุดาลูกสาวอายุ ๓-๔ ขวบของท่านที่สถานทูตบริส ดิฉันดีใจมากที่ได้รู้จักกับท่านผู้หญิงพุนคุขอย่างเป็นทางการ เมื่อตอนอยู่กรุง-เทพฯ เคยเห็นท่านแม่มองกัน แต่เฉยดไปเฉยดมา ไม่เคยได้รับการแนะนำเป็น เป็น ทางการเลย ทั้งคุณพุนคุข (ต่อไปจะขอเรียกชื่อท่านอย่างนี้ตามความเป็นจริงที่ ดิฉันเรียกท่าน) และดิฉันต่างก็ได้รู้เรื่องราวของกันและกันมาก่อนพอสมควรแล้ว จึงพุดคุยกันได้สักวะสบายนี้เมื่ออดีตใจ โดยเฉพาะตอนนั้นน้องสาวของท่าน อีกคนหนึ่งคือคุณวนิดาเจนทร์ไปบ้านท่านด้วย คุณวนิดาเจนทร์คุณเคยกับดิฉันตั้งแต่ อยู่ ร.ร. ราชินีพอ ฯ กับคุณเพียงแข จึงทำให้เกิดความสนิทสนมยิ่งขึ้น ดิฉัน นึกในใจว่าบัดนี้เราได้เข้ามาใกล้คุณหลวงประดิษฐ์ฯ อีกขั้นหนึ่งแล้ว

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ดิฉันกลับเมืองไทย ได้แต่งงานกับนายจำกัด พลงกร และได้ตั้ง ร.ร. ครุโนทยานขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๕ เมื่อไทยถูก รุกราน จ้าวัดคิดมาก จจะหาทางออกไปจากเมืองไทยท่าเดียว ได้ไปปรึกษาและ ชักชวนเพื่อนฝูงและครูต่อ尉หลายคน แต่ก็ไม่ได้ผล ไม่มีใครอยากไปเลี่ยง

พยายามด้วย จำกัดเคยรู้จักท่านบรีดี ครั้งที่ท่านไปประเทศไทยอังกฤษ และทราบดีว่า ท่านบรีดีต้องไม่พอใจสภาพบ้านเมืองไทยในขณะนั้นแน่อน จึงลองไปกราบท่าน พังความเห็นของท่าน ก็ได้เรื่องสมใจ หลังจากนั้นจำกัดก็ไปหาท่านบรีดีแทน ทุกวัน เมื่อกลับมาเล่าให้ดิฉันฟัง ดิฉันตื่นเต้นมาก คิดว่าโอกาสที่จะได้พบท่าน บรีดีใกล้เข้ามามากแล้ว และก็เป็นความจริง ไม่นานหลังจากนี้ ท่านบรีดีให้ จำกัดพาดิฉันไปรับประทานอาหารกับท่านและครอบครัว ดิฉันทึ้งตื้นเต้นและ หวั่นใจ ไม่ทราบว่าจะไปพูดอะไรกับท่าน แต่ยังเบาใจหน่อยที่ดิฉันเคยพบปะ สนทนากับคุณพูนศุขมาแล้ว ฉะนั้นก็เห็นจะไม่กระไว้นัก

ท่านบรีดีต้อนรับดิฉันอย่างเป็นกันเอง ท่าทางท่านใจดี เปิดเผยและยั่ม แย้มเจ้ม ใส่ตลอดเวลา ทำให้ความประท้วนพรัตน์พรึงของดิฉันหายเป็นปลิดทิ้ง และพูดคุยกับท่านได้อย่างสนับสนุนอย่างใจ ท่านเล่าว่าครั้งหนึ่ง ม.จ. สารบรรณการ (ผู้หนึ่งในคณะกรรมการ ก.พ.) ได้มาเล่าให้ท่านฟังว่าจำกัดมา ขอบพอดิฉัน แต่ถูก Mr. Cardew ผู้ปกครองอยู่ “กันท่า” ตลอดเวลา ทำสังสัย ในคำว่า “กันท่า” นี้ คงไม่ได้หมายความว่า Mr. Cardew จะ “กันท่า” เอาไว้ เลี้ยง弄นะ ดิฉันถึงกับต้องหัวเราะและกราบเรียนท่านว่า Mr. Cardew ทำดู แลเพรากเราทุกคนราวกับเป็นลูกของท่านเอง จึงคอยกันท่าเพื่อมีให้มีเรื่องไม่ดีไม่ งามเกิดขึ้น ดิฉันนึกแปลกใจว่าทำไม่ท่านสกلاฯ จึงมาสนใจกับเด็ก ๆ อย่างเรา ถึงเพียงนั้น แต่นึกไปอีกที่อาจเป็นพระราชนิรันดร์ว่าจำกัดเป็นลูกของเจ้าคุณผดุงวิทยาลริม ซึ่งกวางขวางอยู่ในกระทรวงศึกษาและคุณเคยกับท่านสกلاฯ ส่วนดิฉันก็เป็นหนึ่งใน นักเรียนหญิงซึ่งมีอยู่เพียง ๓-๔ คนในประเทศไทยอังกฤษในขณะนั้น และคุณจิริ ลูกสาวท่านสกلاฯ ก็เป็นหนึ่งในพวงเรา จึงทำให้ท่านสนใจและจำง่าย

ข้าพเจ้าเริ่มคุ้นเคยสนิทสนมกับครอบครัวท่านบรีดีมากขึ้น ๆ ท่านมอง ความไว้วางใจให้คุณลลิตาลูกสาวคนโตของท่านซึ่งมีความเจริญทางสมองช้ากว่า ธรรมดามากอยู่เป็นนักเรียนประจัพติคายที่ ร.ร. ดิฉัน โดยจัดพี่เลี้ยงมาอยู่ช่วยดู และด้วย เพื่อมีให้เป็นการต่อดิฉันมากันนัก และคุณพูนศุขเองก็ห่วงมากเยี่ยมเยียน เสมอ ยังจำได้ว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ตอนน้ำท่วมใหญ่ ร.ร. ต้องปิด เพราะการ คมนาคมลำบากมาก ท่านบรีดีได้จัดส่งเรือลำปั้นลำใหญ่มาให้เราลำหนึ่ง เพื่อให้ เราพาลลิตาไปเยี่ยมบ้าน ดูเหมือนเราจะไปวันเว้นวัน ลลิตาชื่นชมกับการนั้นเรื่อง

ไปเยี่ยมคุณพ่อคุณแม่มาก เหออยู่กับเรามาจนกระทั้งก่อนจำกัดเดินทางไปต่างประเทศในการทำหน้าที่ให้คณะเสรีไทยได้ดิน คุณพูนศุขจึงรับตัวกลับไปเพื่อมิให้เดินต้องมีภาระมากเกินไป

จำกัดเดินทางออกจากประเทศไทยเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๙ ดิฉันก็ถูแล ร.ร. ต่อไป พอกลังวันเกิดดิฉัน ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ท่านปรีดีมาที่ ร.ร. ดิฉัน เอาของขวัญมาให้เป็นขันเงินใบใหญ่มีพานรองและทับพีครบชุดสำหรับใส่บาตร ท่านคงจะทราบแล้วว่าจำกัดถึงแก่กรรมเมื่อ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ และคงจะส่งสารดิฉัน แต่ตัวดิฉันเองไม่ทราบจนกระทั้งสองครั้ง เลิกแล้ว (พ.ศ. ๒๔๙๙) ยังจำได้ว่าตอนนั้นน้ำท่วมอีก แต่ไม่มากถึงกับต้องใช้เรือ การจะเดินไปท่องรับแขกอีกตืกหนึ่งนั้นต้องไถ่สะพานไป ดิฉันจึงจำเป็นต้องต้อนรับท่านปรีดีในห้องเรียนอนุบาล เก้าอี้ตัวใหญ่ธรรมดาก็ไม่มี ตัวเล็กของเด็ก ๆ ท่านก็เงี่ไม่ได้ เลยต้องเชิญให้นั่งบนโต๊ะเรียนอนุบาล หลังจากนี้ ท่านให้คุณพูนศุขมารับดิฉันไปค้างที่บ้านท่านบ่ออย ๆ และตอนหลังเมื่อรือบินมาทั้งระเบิดบ่ออย ๆ ไม่ปลอดภัยแก่เด็ก ๆ กระทรวงศึกษาฯ สั่งปิด ร.ร. ทุกแห่ง ท่านไม่อยากให้ดิฉันอยู่คนเดียว เลยมารับไปอยู่กับครอบครัวของท่าน เป็นการถาวร ยิ่งกว่านั้นท่านแกรงว่าดิฉันอยู่ว่าง ๆ อาจจะคิดมาก เลยจัดให้ไปทำงานที่ธนาคารเอเซีย ในตำแหน่งผู้ช่วยสมุหบัญชีแทนคุณพิพยา ณ ป้อมเพชร พี่สาวนี้ของคุณพูนศุขชื่้nlàไปคลอดบุตร และไม่คิดว่าจะกลับมาทำงานอีก จนนั้นมีคุณพูนศุขและลูก ๆ อพยพตามเสด็จสมเด็จพระพันวัลลลักษ์ปอยที่เน haburi แล้วตอนหลังไปอยู่ที่อยุธยา ตอนแรก ๆ นั้นดิฉันยังทำงานอยู่จึงไปด้วยไม่ได้ แต่ติดตามท่านปรีดีไปเยี่ยมคณะอพยพทุก ๆ ปลายสัปดาห์

ระหว่างนั้นเครชูกิจกำลังปั่นป่วน บรรดาชนชาวญูกะระบะเทือนมากท่านปรีดีเป็นห่วง ให้ทางธนาคารเอเซียทำรายงานสรุปแสดงยอดเงินแต่ละวันให้ดิฉันนำมาให้ท่านดู ตอนนั้นทุกวันดิฉันรับประทานอาหารเย็นกับท่านปรีดีและคุณเที่ยง จันดาวัฒน์ ซึ่งมาอยู่เป็นเพื่อนท่าน ท่านปรีดีรับประทานอาหารน้อยมาก ตรงข้ามกับดิฉันซึ่งเจริญอาหารและเป็นคนกินชาเลี้ยด้วย ทุกครั้งที่ท่านอิ่มก่อน ท่านจะบอกว่า “คุณจะลบเชิญตามสบายนะ” ดิฉันต้องหัวเราะกับคุณเที่ยงเสมอ และพยายามหาหนทางหลีกเลี่ยงไม่กินอาหารกับท่าน หลายครั้ง

ที่ดีฉันจะแสวงหาเงินก้อนที่บังลำภู และกลับมาพูดปดกับท่านว่าไปกินกับเพื่อนมาแล้ว ดิฉันจะได้เงินไปในนานนักก็ไม่ได้ เพราะต้องเอารายงานธนาคารมาส่งท่าน

สมัยนั้นรัฐบาลออกธนบัตรใบละ ๑,๐๐๐ บาท ซึ่งคนไม่นิยมเลย หลาย คนที่ไม่ครับตราได้เอามาขายกันແຕ່ ๆ ธนาคารเอเชียในราคางานบัตร ๕๐๐ บาท เท่าหนึ่น โดยยอมขาดทุน ๕๐๐ บาท เพราะคิดว่าถ้าที่จะสูญเสียเปล่า ท่านบรีดิทระบเรื่องนี้ จึงให้ดีฉันไปดูบัญชีของท่านที่ธนาคารเอเชีย ซึ่งทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ฝากไว้เป็นเงินเดือนของท่านแต่ท่านไม่เคยเบิกมาใช้เลย ว่า เป็นเงินจำนวนเท่าไรแล้ว ท่านจะเห็นเช็คยกเงินทั้งหมดให้ดีฉัน เพื่อดีฉันจะได้ไปซื้อธนบัตรใบละ ๑,๐๐๐ บาท ในราคาก็ ๕๐๐ บาทมาเก็บไว้ แล้วภายในเดือนนั้น ๆ จะได้กำไรเท่าตัว ดิฉันถามว่าทำไม่ท่านไม่ซื้อเอาไว้เสียเอง ท่านว่า ท่านทำอย่างนั้นไม่ได้ ท่านต้องเชื่อมั่นในรัฐบาลที่ท่านสนับสนุนอยู่ (หั้ง ๆ ที่ท่านก็ไม่เห็นด้วยพยายามแต่ต้น) ดิฉันทราบเรียนท่านว่าดีฉันอยู่กับท่านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรเลย และเงินเดือนจากธนาคารก็ได้มากอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าจะเอาเงินไปทำอะไร เอาไว้ให้ดีฉันเดือดร้อนเรื่องเงินจึงจะทราบขอรบกวนท่านเอง ท่านยิ้มและบอกว่า “ถ้าอย่างนั้นก็ตามใจคุณ” พอกลังกำหนดเวลาที่ท่านบอกพวกคนที่ซื้อธนบัตรราคาเพียงใบละ ๕๐๐ บาทก็ได้กำไรเท่าตัวจริง ๆ

ขณะที่ทำงานที่ธนาคารเอเชียนี้ ดีฉันต้องรับผิดชอบเก็บกุญแจเชฟไว้ ลูกหนึ่งด้วย คือเก็บกัน ๓ คน ผู้จัดการ สมุห์บัญชี และดีฉัน ต้องไขพร้อมกันทั้ง ๓ ลูกเชฟจึงจะเปิดได้ สมัยนั้นผู้จัดการคือคุณหลวงประเจิดอักษรลักษณ์ และต่อมาคือคุณปานพาพ บุญ-หลง วันหนึ่งเป็นวันอาทิตย์ดิฉันรู้สึกว่าได้ทำกุญแจเชฟหายไป รีบไปกราบเรียนท่านบรีดิ ท่านตกใจ แต่ไม่ได้ต่าหนีอะไรดีฉันเลยท่านสนใจฉันและพูดในท่านของว่าจิตใจของดีฉันไม่มีอยู่กับเนื้อกับตัว คงเกี่ยว กับการที่จำกดจากไป! แท้ที่จริงแล้ว ดีฉันเป็นคนขี้หลงขี้ลืมในสันดานเองต่างหาก! ท่านบรีดิบอกว่าต้องทำเรื่องด่วน ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งไปตามตัวช่างมา เศรีymะเบิดเชฟ เพราะรุ่งขึ้นจะเป็นวันจันทร์ อีกอย่างหนึ่งให้ดีฉันค่อย ๆ คิดลำดับเหตุการณ์ให้ดีว่าอาจจะทิ้งกุญแจไว้ที่ไหนได้บ้าง ดีฉันจำได้ในทันทีทั้งไวน์โน๊ตที่ทำงานนั้นเอง และเรียนท่านว่ามีเจ้าหน้าที่ธนาคารผู้ชายคนหนึ่งชื่ออาชี เป็นคนที่ทำงานมานานมากแล้ว และเป็นคนมีอธิราชย์ใจคอดีเหลือเกิน ใน

ต่ำเท่านั้นเข้าเป็นลูกน้องของดิฉัน แต่ดิฉันได้พึงพาอาศัยได้ตามเข้าอยู่เสมอ เขากลับบ้านช้ากว่าใคร ๆ เข้าใจว่าเขาคงเก็บกุญแจไว้ให้ ท่านปรีดีสืบได้ ความว่าอาชีวภาพไปอยู่ในคลองไกลมาก จึงให้คนไปตามเพื่อนของอาชีวมา และ ให้พาดิฉันลงเรือเข้าพิเศษไปบ้านอาชี พ่อเรือไปจดหน้าบ้าน อาชีก็ยกกุญแจ ออกมามาส่งให้เลย ดิฉันไม่มีรู้จะขอบคุณเขารอย่างไรดีจึงจะสมกับที่เข้าได้ช่วยยก กุญแจออกไปจากอกดิฉันได้ ท่านปรีดีไม่อยากให้ดิฉันต้องกังวลใจอีก เลยบอก ผู้จัดการให้มอบกุญแจดอกนั้นแก่คุณอินเก็บแทนต่อไป

ระยะนี้เรือบินมาทึ้งระเบิดตอนกลางวันด้วย ธนาคารจึงเปิดทำการ ๙.๓๐ น. เท่านั้น แต่ธนาคารเรอเชียนบัวมีกิจกรรมมากพอใช้ คนแน่น ๆ ทุกวัน สมุดบัญชีเล่มใหญ่ ๆ ที่ดิฉันต้องตรวจและลงชื่อนั้นสูม ๆ กันอยู่บนโต๊ะดิฉัน สูงทั่วหัว ดิฉันไม่เคยมีเวลาได้เงยหน้าดูอะไรเลย ก้มหน้าก้มตาจัดการ กับสมุดนั้นไปทีละเล่ม ๆ พลจบ.เล่มสุดท้ายก็พอดี ๑๓ น. ทุกวัน เวลาเครื่องบิน มาดิฉันแค่ไปเข้าห้อง盥洗室ที่บ้านเพื่อนชื่อยูไกล์ ๆ กันนั้นก็มี แต่ตอนกลาง คืนจะมีการทั้งระเบิดปะอย่างว่าตอนกลางวันมาก ที่บ้านท่านปรีดีมีห้อง盥洗室 อยู่ใต้ถุน ครอบครัวคุณหลวงศุภชาลักษัย (ท่านหญิงและลูก ๆ) ได้อพยพมา อยู่อีกทีกหนึ่งในบริเวณเดียวกับท่านปรีดี แต่ที่ตึกนั้นไม่มีห้อง盥洗室 จะต้อง มาเข้าห้อง盥洗室เดียวกับท่านปรีดี ห้องนี้อยู่ติดกับห้องซึ่งคุณวานีลูกสาวคนสุดท้อง ของท่านปรีดีเคยอยู่กับคนเลี้ยง เวลาเครื่องบินขาดระยะ แต่ยังไม่ปลอดภัยที่ เดียว ทุกคนจะออกมานั่งคุยกันในห้องนี้ ตอนระเบิดกำลังลงนั้น ได้จะสวามน์ต์ ขออะไรเป็นที่พึงก้ามแต่ ส่วนตัวดิฉันนั้นขอเอาท่านปรีดีเป็นที่พึงก่อนและ ดิฉันคิดว่าท่านเป็นคนเมือง ได้ทำประโยชน์ให้บ้านเมืองมาตลอดเวลา และขณะ นั้นก็กำลังทำงานได้ดีเป็นเรื่องใหญ่ เพียงดาวฟ้าดินคงจะไม่ยอมให้ท่านตาย ง่าย ๆ หรอก จะนั่นเวลาท่านปรีดีไปนั่งตรงไหน ดิฉันก็พยายามนั่งติดกับท่าน ให้มากที่สุดโดยที่ท่านเองก็ไม่รู้ตัวเลย!

จะเป็นตอนก่อนครอบครัวคุณหลวงศุภฯ มา หรือตอนท่านย้ายไปแล้วก็ จำไม่ได้ ในห้องใต้ถุนหน้าห้อง盥洗室นี้ ตอนพักระเบิดท่านปรีดีเล่าเรื่องสมัย ที่ท่านเป็นนักเรียนอยู่อยุธยาให้ดิฉันฟัง ท่านเล่าถึงพื้นท้องของท่านทุกคนด้วย ท่านกุมไว้ว่าน้องของท่านແเนาทุกคนเก่งไม่น้อย แต่ละคนทำธุรกิจต่าง ๆ กัน

เป็นผลสำเร็จโดยไม่ต้องอาศัยท่านเลย ยกตัวอย่างคุณชวนหื่น นิติทัณฑ์ประภาส สามีตายตั้งแต่ลูก ๆ ทั้ง ๗ คนยังเล็กอยู่ เขอก็สามารถทำมาหาก业เลี้ยงชีพด้วย ตนเอง ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงธุรกิจของเรอไปตามความเหมาะสมของสภาพบ้าน เมืองในระยะเวลานั้น ๆ จนกระหึ่มลูกของเรอจบการศึกษาชั้นสูง ๆ ทุกคน หรือใน ตอนหลังเมื่อคุณหลุย พนมยงค์ ตั้งธนาคารกรุงศรีอยุธยา ก็มีได้มานักท่าน ด้วยซ้ำ คุณหลุยถามดิฉันว่า “คุณพี่ว่าอะไรromบังหรือเปล่าที่ตั้งธนาคารนี้?” ดิฉันบอกว่าไม่เคยว่าเลย มีแต่ซึ่งก้าวเก่ง สามารถ ดิฉันเดือนคุณหลุยให้ไปหา ท่านบัง คุณหลุยยังไม่กล้าไปอยู่นั้นเอง เพราะคิดว่าyoung ใจ ท่านบริเด็จต้องไม่ ชอบที่มีคุณมาตั้งธนาคารแข่งกับธนาคารเอเชีย อันนี้เป็นความเข้าใจที่ผิดมาก ท่านบริเด็จขอบสนับสนุนคนเพื่อลาด สามารถ เพื่อประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง อย่างว่า แต่คุณหลุยซึ่งเป็นน้องของท่านเองเห็น ๆ เลย เมื่อตอนคุณหลวงรับรู้กิจและ คุณก่อตั้งธนาคารกรุงเทพขึ้นก็คิดแบบเดียวกันนี้ คุณหลวงรับ ฯ ไปทำท่านด้วย ความเคารพ ท่านบอกว่าท่านยินดีสนับสนุนทุกประการ และเพื่อให้คุณหลวง รับ ฯ หายช้องใจจริง ๆ ท่านบอกว่าท่านไม่เคยมีหุ้นอยู่ในธนาคารใดเลย แม้ แต่ธนาคารเอเชีย แต่จะขอหุ้นธนาคารกรุงเทพ ๑๐๐ หุ้น ใส่ชื่อคุณสุดบุตร สาขางองท่าน ดิฉันเป็นผู้รับติดต่อฝากเงินของธนาคารกรุงเทพต่อธนาคารเอเชีย ในหน้าที่อยู่แล้ว จึงทราบเรื่องนี้ดี ไม่แต่เพียงเท่านี้ เมื่อตอนธนาคารกรุงเทพ ถูกรุ่มถอนเงินเหมือนกับธนาคารทั่วไปในระยะลั้น ๆ ระยะหนึ่ง ได้ไปขอความ ช่วยเหลือจากท่าน ท่านก็ยังได้ให้ธนาคารเอเชียช่วยเหลือด้วย

ระหว่างที่ดิฉันอยู่กับท่านบริเด็จในช่วงระยะไม่นานนักนี้ ดิฉันได้เห็นกิจวัตร ประจำวันของท่านแล้วรู้สึกสงสารท่านมาก ท่านไม่เคยออกไปเที่ยวเตรเว่นกุสานาน หรือออกไปกินอาหารตามภัตตาคารโกหกหรืออย่างที่คุณโนญ์คุณโถส่วนมากเขาก จะทำลาย ดิฉันมิสนใจว่าท่านมีบุญหรือมีกรรมหนอน อย่างไรก็ตามสุขภาพของ ท่านก็ดีมาก ทั้ง ๆ ที่กินก็ไม่ได้กิน นอนก็ไม่ค่อยได้นอน อันหลังนี้ดิฉันทราบ ดี เพราะว่าห้องที่ดิฉันนอนอยู่นั้นไม่มีห้องน้ำ ตอนเด็ก ๆ เมื่อดิฉันตื่นไป ห้องน้ำจะต้องเดินผ่านห้องโถงใหญ่ ทุกครั้งที่ดิฉันผ่านไปจะเห็นท่านบริเด็จ นั่งอยู่คุณเตียว ดิฉันต้องค่อยย่อง ๆ เกรงจะรบกวนสมานิชของท่าน ดิฉันไม่ ทราบว่าท่านเห็นดิฉันหรือเปล่า ดิฉันแน่ใจว่าท่านกำลังใช้ความคิดอย่างหนัก

เรื่องเสรีไทยและสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ครั้งหนึ่งดิฉันเห็นผู้ชายคนหนึ่งใส่หมวกเอานิ่กลงปิดหน้าครึ่ง ๆ นั่งอยู่กับท่านตอนดึกออกอย่างนั้นและอยู่ในบ้าน ทำไม่เข้าจะต้องใส่หมวกบังหน้าด้วย ดิฉันอดไม่ได้ที่จะทำเลือกอึดaware หนึ่ง ขณะที่เดินและไปตามริมห้องโถง ดิฉันคิดว่าดิฉันเห็นไม่ผิด เข้าคือ น.ร. อังกฤษคนหนึ่ง เขายังต้องกระโดดร่มลงมาแน่ ๆ ดิฉันใจเต้น คืนนั้นกว่า จะหลบได้ใหม่ก็ินเวลานาน และเชื่อแน่ว่าท่านปรีดีคงมีเรื่องทำเรื่องคิดเข่นทุกคืน สงสัยว่าสุขภาพของท่านจะทนต่อไปได้นานสักเท่าไร

คืนหนึ่งยังหัวคายอยู่ ท่านมาเคาะประตูเรียกดิฉัน บอกว่าเข้าวันรุ่งขึ้นให้เตรียมตัวเดินเข้าเป็นพิเศษ (ดิฉันชอบตื่นสาย) เพราะท่านมีธุระจะรีบไปออกคุณเตียง ศรีขันธ์ ให้แก่ช้อความที่จะเคาะวิทยุติดต่อกับพันธมิตร ตอนนั้น คุณเตียงและพรศพากมากำหนดกอยู่ที่ ร.ร. ดิฉัน (ร.ร. ปิด) คำที่ให้แก้มีเพียงแค่ ๒ คำ แต่ท่านว่าสำคัญมาก ท่านกล่าวดิฉันจะตื่นไม่ทัน ถึงเวลาันนี้มาเคาะปลุกอีก แต่ดิฉันตั้งนาฬิกาปลุกไว้แล้ว รีบแต่งตัวออกไปขึ้นรถรางหน้าบ้าน (ท่าช้างวังหน้า) รถรางยังไม่ได้จัดแยกสายเลย ยังพ่วงกันมาเป็นขบวนยาว ยังมีเด็กๆ ต้องปิดไฟด้วย ดิฉันบอกคนขับว่าจะไปสีแยกปทุมวัน เข้ากิ๊ฟชั้นไป ไม่ต้องเสียเงิน นั่งฟรี ๆ เพราะคนเก็บเงินยังไม่ขึ้นมา รถแยกกันตรงนั้นบังลงนี้ บังดิฉันจึงไม่ได้ แต่ในที่สุดก็พาดิฉันไปถึงสีแยกสรงปทุมตามต้องการ ยังไม่สว่าง คนเดินถนนก็ยังไม่มี แต่ตอนนั้นจรอผู้ร้ายไม่ซุกซุมเหมือนตอนนี้ ดิฉันจึงเดินไปถึง ร.ร. โดยไม่นึกลัวเลย ไปบอกคุณเตียงให้แก่ช้อความได้ทันก่อน เข้าส่งวิทยุ คุณเตียงพูดเป็นนาย ๆ ว่า มีคนที่ดิฉันรู้จักมาจากทางไกลและขณะนี้อยู่ห่างจากดิฉันไม่เกินเมตร ดิฉันรู้ทันทีว่าคงจะต้องเป็น น.ร. อังกฤษที่ได้ร่มลงมาทำการส่งวิทยุแน่ ๆ และคงอยู่อีกห้องหนึ่งดีด ๆ กันนั้น แต่ดิฉันไม่ซักถามต่อเลย หึ้ง ๆ ที่ใจก็อยากรู้จะແล็ดาว่าเป็นใคร แต่ไม่อยากรบกวนความลับอันใด ลำพังภาระที่ต้องเก็บความลับเรื่องจำกัดไม่ให้ญาติพี่น้องและเพื่อน ๆ ของเขาทราบก็หนักมากอยู่แล้ว ดิฉันได้สัญญาบันจ่ากัดว่าจะไม่ໄต่ำมข่าวราชนี้จากใครเลย นอกจากจะมีคนน้อยกางเอง เพราะเกรงว่าจะทำให้ท่านผู้ใหญ่ไม่สบายใจ เพราะเหตุนี้เองดิฉันจึงไม่ทราบเรื่องการตายของเจ้านกรุงทั้งเก็บ ๒ ปีกายนหลังระหว่างสองครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ท่านปรีดีได้ก่อตั้งคณะเสรีไทยได้ดิน

ขึ้นนั้น ทุกคนที่เกี่ยวข้องต้องผ่านชีวิตไปwanหนึ่ง ๆ ด้วยความประท้วนพรั่นพรึง ไม่ทราบว่าวันไหนญี่ปุ่นจะค้นพบความจริงและอาจถูกกลโ居ซึ่งตายได้ระหว่างที่คุณพูนคุชยังไม่อพยพไปนั้น ท่านได้ช่วยท่านปรีดีมากทั้งด้านการงานและทางจิตใจ และการอพยพของท่านนั้นก็เป็นการแบ่งเบาภาระอันหนักส่วนหนึ่งของท่านปรีดีด้วย คือท่านปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว ต้องดูแลความปลอดภัยของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ (พระราชชนนี ในหลวงและครอบครัวอยู่ส์วิตเซอร์แลนด์) คุณพูนคุชต้องตามเสด็จสมเด็จพระพันวัสสาฯ ไปทุกแห่ง และจัดตัวเองให้มีหน้าที่ไปฝ่าทุกวันมิได้ขาดเลย และตัวท่านปรีดีก็เดินทางไปฝ่าเยี่ยมทุกปลายลับป่าที่ตลอดเวลาจนกระทั่งเสด็จกลับพระนคร

จำได้ว่าก่อนที่คุณพูนคุจะอพยพไปนั้น วันอาทิตย์วันหนึ่งคุณจรูญ สีบ-แสง และภริยามาเยี่ยม ดิฉันก็ร่วมคุยกับอยู่ด้วย ท่านปรีดีซึ่งเคยพำนิชวิทยุต่าง ๆ อยู่ต่อลอดวันได้จากการดำเนินสอนและพาหนะกุรุม Concise Oxford ให้เราทุกคนให้เราค่อยจดเข้าวิทยุซึ่งพันธมิตรกำลังจะส่งมาเป็นรหัสตัวเลข ท่านปิดวิทยุให้ดังพอที่เราจะได้ยินทุกคน เราต่างคนต่างจด เป็นวรรค ๆ ตามที่เขียนออกเมื่อจบแล้ว เอตัวเลขมาหานกัน พอตรวจกันทุกคนแล้ว ก็ปิดพาหนะกุรุมกอดรหัส ดูเหมือนตัวหรือวรรณรัตน์จะรีบไปทำงานนี้ ช่วยกันหา พอสำเร็จแล้วได้ใจความว่า เขาจะมาทึ่งระเบิดในคืนนั้น ขอให้พวกเรารอไว้ไปให้ห่างจากจุดสำคัญ ๆ (ที่รู้อยู่แล้ว) ท่านปรีดีโนโหง่าย คิดว่าจะเป็นเรื่องสำคัญอะไร จะให้ดำเนินการอย่างไร ท่านว่า “ไม่หนีหรอก จะตายก็ให้ตายไป” และปรากฏว่าครั้งหนึ่งลูกกระเบิดลงมาถูกเรือนไม้ ๒ ชั้น ริมแม่น้ำในบริเวณบ้านของท่านเองพังลงมาไว้เลย เคราะห์ดีที่ไม่มีคนอยู่ในเรือนนั้น บ้านท่านปรีดีอยู่ตรงข้ามกับสถานีรถไฟบางกอกน้อย ฉะนั้nlูกกระเบิดย่อ嘴จะพลาดมาลงที่บ้านท่านได้อย่างง่ายดาย

ถึงแม้ท่านปรีดีจะมีภาระหนักແแทบไม่ได้กินไม่ได้นอน โดยตอนกลางวันปฏิบัติหน้าที่ผู้สำเร็จราชการ และพบปะกับคนสำคัญ ๆ ทั้งในธุรกิจเปิดเผยและเรื่องลับ และตอนกลางคืนก็อุทิศให้แก่เรื่องเสริมหาดใหญ่จนหมดสิ้นแล้วก็ตาม ท่านก็มิได้ทอดทิ้งครอบครัวของท่าน ครั้งหนึ่งใกล้ ๆ วันเกิดของคุณพูนคุช (๒ มกราคม) ดูเหมือนจะเป็น พ.ศ. ๒๕๘๗ ท่านสามารถดิฉันว่าคราวทاخองอะไรให้ดี

ดิฉันเรียนรู้ว่าเจ้าอะไรได้ลักษณ์อย่างที่คุณพูนคุชชอบ ท่านหัวเราะบอกว่าท่านไม่เห็นคุณพูนคุชชอบอะไรเป็นพิเศษลักษณ์อย่างเลย! ในที่สุดดูเหมือนจะตัดสือให้๑ ชุด ระหว่างสองครามนั้นผ้าตัดเสื้อหายากมาก เพราะเราสั่งจากต่างประเทศ ทั้งสิ้น คนไทยยังไม่เคยคิดอ่านทำผ้าตัดสือดี ๆ เลย แต่ตอนนั้นคุณแห้วกรลักษณ์ สต็อกผ้าซักลูกสักกินไว้ไม่น้อย ท่านปรีดีให้เจ็นช่างตัดเสื้อประจำตัว คุณพูนคุชตัดชุดซักลูกสักกินสีเหลืองให้ ซึ่งคุณพูนคุชก็คงไม่มีโอกาสได้สวมไปงานใหญ่จนกว่าสองครามจะเลิกแล้ว ท่านปลื้มpermใจมากเมื่อคุณปาลลูกชายคนโตของท่านอายุครบ ๑๒ ปี (รอบแรก) ท่านจัดให้แต่ชุดสากล จัดงานเลี้ยงระหว่างญาติพี่น้อง โดยท่านสั่งรายการอาหารเอง จัดให้มีเด็กวันเกิดด้วย และสอนให้คุณปาลทำหน้าที่เจ้าภาพให้ถูกต้อง ท่านเคยสอนส่องดูแลความเป็นอยู่ของคนในบ้านท่านเป็นอย่างดี ถ้าใครเกิดเจ็บป่วยเป็นอะไรท่านจะร้อนใจและรับจัดการช่วยเหลือเท่าที่ควร วันหนึ่งก่อนวันปีใหม่ ดิฉันตั้งใจแన่แวร์รุ่งขึ้น วันปีใหม่จะต้องตื่นเช้าเป็นพิเศษไปกราบขอพรท่าน แต่ที่ไหนได้ ยังไม่ทันจะเข้าดีเลย ท่านมาเคาะประตูห้องดิฉัน พอดิฉันเปิดประตูออกไป ท่านส่องหนังซึ่งมีธนบัตรอยู่ในนั้น (จำไม่ได้ว่าเท่าไร) ให้ พร้อมกับพูดว่า Happy New Year ท่านบอกว่าท่านได้ให้ของขวัญคนในบ้านครบหมดทุกคนแล้ว ค่อยไม่เห็นดิฉันตื่นลักษณ์ เลยต้องเคาะเรียกและขอโทษด้วย เพราะท่านมีธุระอื่นจะต้องทำอีกดิฉันพยายามจะดูแต่ดินไปเลย ได้แต่กราบขอประคุณท่าน และกราบ Happy New Year แก่ท่านด้วยเท่านั้น (สมัยนั้นยังไม่มีคนบัญญัติว่าสุขลั้นต์วันปีใหม่ไว้)

ใครว่าท่านปรีดีไม่มีอารมณ์ขัน ? อันนี้ดิฉันขอเดียง ท่านมีอารมณ์ขันเสมอ เป็นแต่ว่างานของท่านมากมาย เวลาที่จะแสดงอารมณ์ขันให้คนอื่นเห็น จึงมีน้อย ดิฉันยังจำเรื่องที่ขันที่สุดได้เรื่องหนึ่งนับด้วย คือเมเล็กมารดาคุณพูน พุกภรัตน์ ซึ่งทำงานอยู่กับท่านมหาลัยปีแล้วได้มาหาท่าน ยังจำภาพได้ดีตา แกกร้าวแล้กร้าบอีก ขอร้องให้ท่านช่วย โดยเล้ออย่างเปิดเผยว่าคิดจะโงงสมบัติของสามีส่วนหนึ่ง มิฉะนั้นเข้าอาจเอาไปยกให้คนอื่นหรืออะไรทำนองนี้ แกขอเรียนปรึกษาท่านว่าจะคิดอ่านทำแบบไหนดี ท่านหันไปยิ้มอีกทางหนึ่ง และทันกลับมาบอกแกในทันทีว่า “รู้หรือเปล่าว่าถ้าแมเล็กโงงเข้าในชาตินี้ ชาติต่อไป

แม่เล็กจะต้องใช้เขากลับคืน เพียงสถานค์เดียว ก็ต้องใช้หนี้เป็นสิบชาติแล้ว นี่ แม่เล็กคิดจะโง่เข้าเท่าไร มิต้องใช้หนี้กันกี่ร้อยกี่พันชาติหรือ ?” แม่เล็กตกใจ ใหญ่ ก้มลงกราบอีก และบอกว่า “จริงหรือเจ้าจะ เคราะห์ดีที่ดินมากarbonเรียนท่าน เสียก่อน ถึงได้รู้ความจริง ขอบพระคุณที่ท่านกรุณาชี้แจงให้ เลิกแล้วจะดี ดินนี้ ไม่คิดโง่เข้าอกแล้ว!” พวกราทุกคนที่นั่งอยู่ในที่นั่งกลับหัวเราะกันไม่ได้เลย แต่ท่านทำหน้าตาซึ่งขับอกว่า “ดีแล้วแม่เล็ก กลับไปทำใจให้สบาย อย่าไปคิด อ่านโง่ใครเข้าอกเลยนะ” พอมแม่เล็กไปแล้ว ท่านก็หัวเราะใหญ่แล้วบอกว่าถ้า ท่านอธิบายตามด้วยทักษะหมาย แม่เล็กก็จะไม่ฟัง และคงจะเข้าซึ่งท่านอีกต่อไป บอกอย่างนี้แหล่ได้ผลเห็นทันตา!

ท่านปรีดีไม่เคยสนใจทรัพย์สินเงินทองเลย ท่านรำคาญคนที่ชอบ พูดเรื่องมรดก ท่านไม่เคยใช้เงิน ไม่เคยแต่ต้องเงินจนไม่รู้ว่าตอนนั้นเงินหรือ เหรียญมีกี่ชิ้นดีและมีค่าเท่าใดบ้าง ครั้งหนึ่งท่านไปทอดกฐินที่อยุธยา ได้ให้ คนไปปลูกเหรียญมาแจกนักเรียนที่จะมาตั้งแตรรับ ซึ่งได้สืบถามมาแล้วว่าเป็นจำนวนเท่าใด ครั้งแจกเสร็จแล้วปรากฏว่าเงินเหรียญยังเหลืออีกมาก ท่านแยกมา ใจเรียกคนที่จัดการปลูกเหรียญมาถلام ได้ความว่าเหรียญที่ท่านให้แลกนั้นไม่มี ได้มาแต่เหรียญที่มีค่าครึ่งหนึ่ง เข้าล้มกรอบเรียนท่านไปว่าแทนที่จะแจกเหรียญ เดียวท่านจะต้องแจก ๒ เหรียญ ท่านปรีดีจึงที่ดี แต่ท่านนิ่งอีกดีใจหนึ่งแล้ว บอกว่า “ไหน ๆ เรื่องก็แล้วไปแล้ว แก่ไขอะไรไม่ได้ ช่างเถอะ ต่อไปย่าให้เกิดเรื่อง แบบนี้ขึ้นอีก” ท่านไม่เคยแต่ต้องเงินเดือนของท่าน ไม่สนใจว่าจะเป็นเท่าไร เมื่อคุณจิตรภา บุนนาค หลานสาวของท่านทำงานที่บริษัท P. O. A.S. ได้เงินเดือน ๖๐๐ บาท ท่านตกใจ ลืมไปว่าค่าของเงินตอบนั้นเปลี่ยนไปมากแล้ว ท่านพูดว่า “ได้เท่าอับดีเชียวหรือ?” และเมื่อคุณจิตรภามาหาท่าน ท่านก็ล้อว่า “แน่ อธิบดีมาแล้ว” (ครั้งหนึ่งอธิบดีคงจะได้เงินเดือน ๖๐๐ บาท) และอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพวงลูกน้องสนใจ ของท่านมากarbonเยี่ยม ๔-๕ คน ท่านบอกว่า “อยู่กัน กลางวันด้วยกันนะ กินอะไรดีล่ะ ให้คนไปซื้อขนมจีบ ชาลาเป็ดกิว่า ๑๐ บาท พอยาให้?” ทุกคนหัวเราะขึ้นพร้อมกัน ท่านถามว่า “ทำไม น้อยไปหรือ?” คน หนึ่งในพวงเราก็งงตอนว่า “๑๐๐ บาทก็ยังไม่พอเลยครับ สมัยนี้” ท่านหัวเราะ บ้าง แล้วไม่ว่าอะไร บอกคุณพูนศุขว่าสุดแล้วแต่จะสั่งการเอาเอง

ไม่ทราบว่าต่อนท่านเบรดีเรียนจบใหม่ ๆ ยังเป็นหนุ่มฟื้นฟื้น จะสม้ำก และชอบของโก้เก็เหมือนนักเรียนนอกส่วนมากหรือไม่ ดิฉันไม่เคยเห็นท่านเข้าบ รถโรง เมื่อตอนที่ดิฉันรู้จักท่านนั้น ท่านอายุประมาณ ๕๗ ปีเท่านั้น ยังไม่แก่เกินที่จะขับรถ แต่ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท่านมีตำแหน่งสูงมากแล้ว คือเป็น ร.ม.ต. มาลายารถท่วง และขณะนั้นกำลังเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงไม่สมควรที่จะขับรถเองก็ได้ คนข้างเดียงท่านบอกว่าไม่เคยเห็นท่านขับรถ หลายคนสงสัยว่าท่านซึ่งจักรยานเป็นหรือเปล่า แต่ของแน่ ๆ ก็คือว่าท่านสนใจและมุ่งมั่นในด้านวิชาการอย่างเดียว ไม่สนใจในของอื่น มีเรื่องข้อยุ่เรื่องที่นึงคือเมื่อตอนนั้น ทั่วมหากา ท่านมีเรือหลายลำ แต่มีคนเอาเรือเล็ก ๆ ลำหนึ่งมาให้ เป็นเรือที่ตามชนบทใช้กัน ตามปกติมีคนเดียวหรืออย่างมากก็เพียง ๒ คน เรือเล็กน้ำลึกน้ำตื้นไม่ว่าคราวลงไปนั่งก็ว่าลงมาทุกคน แม้กระหั้นคุณวิชา กันตามระ ชาวอยุธยา ผู้เจนจัดในการนั่งเรือ ลองลงไปนั่งก็ล้มอีก ท่านเบรดีนั่งดูอยู่บ้านแล้ว ท่านลงลัยว่าคนทั้งหลายนั้นคงจะไม่รู้จักวิธีถ่วงดุลตัวเองให้ถูกต้อง ท่านเคยเล่าว่าสมัยอยุธยาท่านเชี่ยวชาญการนั่งเรือมากจึงอยากจะแสดงเทคนิคในการนั่งเรือให้ใคร ๆ ได้รู้ไว้บ้าง แต่พอท่านก้าวลงไป “ตูม!” ยังไม่ทันได้แสดงอะไรเลยเรือก็คว้าเสียแล้ว ตัวท่านเปียกปอนหมดแต่นั้นเป็นนาโนบิเวนร์วับบันไม่สกปรกอะไร คนที่อยู่รอบ ๆ ลืมตัวพากันหัวเราะโดยไม่รักลัวว่าท่านจะโกรธ แต่ท่านก็ไม่โกรธกลับหัวเราด้วย และพูดว่า “เอ ทำไม่เป็นอย่างนี้” แต่ก็ไม่เสียเวลาลองอีกครั้ง ในที่สุดจ้าไม่ได้ว่ามีคนสามารถพิชิตเรือไว้เช่นล้านแห่งหรือเปล่า

ระหว่างระเบิดลงหนักขึ้น ๆ ท่านเบรดีไม่รู้ใจในความปลดปลายนิยของดิฉัน จึงให้ดิฉันลาออกจากธนาคาร และไปอยู่กับครอบครัวของท่าน ครั้งแรกอยู่อยุธยา และต่อมาไปอยู่ในวังบางปะอิน ที่วังบางปะอินนี้เจ้านายฝ่ายในได้ตามเสด็จสมเด็จพระพันวัสสาปุ่ญกันดับดัง ท่านเบรดีได้ดูแลให้ความสะดวกสบายทุกประการ ท่านไม่แนะนำว่าสังคมจะยืดเยื้อต่อไปอีกนานเท่าใด เห็นว่าเด็กที่อพยพไปมีน้อย จึงได้จัดการขอตั้งโรงเรียนขึ้นชั้นราษฎร์เป็นทางการจากกระทรวงศึกษาฯ สถานที่ที่ใช้เป็นโรงเรียนนั้นคือศาลาหลังคามุงจาก ซึ่งกว้างขวางพอใช้ พากเด็ก ๆ ลูกหลานของคณะอพยพทั้งในเมืองและรอบ ๆ วังได้มาสมัครเรียนกัน ทำให้ผู้ปกครองลองใจที่เด็ก ๆ จะได้ไม่ว่าง และไม่มีเวลาแกะ

กะซูกชนอึกต่อไป ส่วนครูที่จะสอนก็คือพากเราที่อพยพไปนั่นเอง ทำให้หลายคนหายเหงาเพราะมีงานทำไม่มีเบื้อง จำได้ว่าตอนนั้นทุกคนชอบคุณและชมเชยท่านปรีดีมาก

ตอนຈານສົງຄຣາມເລີກ ເມື່ອຮູ້ວ່າງູ່ປຸນກຳລັງຈະຍອມແພັນແລ້ວ ທ່ານປະຕິສົງກຳແຫງ ພລາງກູ່ ນ້ອງຫຍາຈຳກັດ ຜົ່ງໂດຍຮ່ມລົມມາທຳການຍູ່ໃນເມື່ອງໄທຢານາແລ້ວ ໄປເຢີມແລະພັກຄຳອ່ອຍໆກັບດີຈັນທີປາກປະອິນ ແລ້ວ ທ່ານຄົງຈະໄຫ້ດີຈັນດີໃຈທີ່ໄດ້ພົບກຳແຫງກ່ອນທີ່ຈະຮູ້ເຮືອງຕາຍຂອງຈຳກັດ ທ່ານໄທ້ຄົນໄປເຫຼືອຄຸນວັນນາ ອົກ-ກັກດີ ເພື່ອສົນທຶກຂອງຈຳກັດຄົນໜຶ່ງເຊີ້ງເປັນຜູ້ພິພາກຫາຍູ່ທ່ອງຍາມາຍື່ມດີຈັນນໍ່ອຍ ၇ ດ້ວຍ ຄຣົນເຖິງວັນທີ ၁၁ ສິງຫາຄມ ພ.ສ. ๒๔๙๙ ລັບນາລໄດ້ປະກາດໄໝ ເປັນວັນສັນຕິກັກ ທ່ານປະຕິໄຫ້ຄຸນແລລືຍ່າ ປຖມຮສ ເກຣະໄປຮັບດີຈັນມາຈາກບານປະອິນ ເພົ່າທ່ານຮູ້ວ່າງູ່ໄມ້ໄປຮັບດີຈັນກົງເຂົ້າກຽງເທິງ ເອງຈົນໄດ້ ເພົ່າດີຈັນເຄີຍເລ່າ ໄທ້ຄຸນພູນຄຸ້ມັງວ່າທຸກ ၇ ວັນທີ ၂၅ ສິງຫາຄມ ຜົ່ງເປັນວັນແຕ່ງານຂອງເຮົານັ້ນ ຈຳກັດແລະດີຈັນຈະຕ້ອງໄປດ່າຍຮູ່ປັດຈຸບັນ ເມື່ອຈຳກັດຈາກໄປແລ້ວ ດີຈັນກົງໄປດ່າຍຮູ່ປັນເດືອນ ເມື່ອຄຸນແລລືຍ່າແລະດີຈັນມາດຶງບັນທ່າຫັ້ງເຫັນນີ້ຄົນຍູ່ດ້າຍກັນຫລາຍຄົນ ເຊັ່ນ ກຳແຫງ ອຸນຫລຸຍ ພນມຍິງຄ' ທ່ມອນນູ່ຍ່ວຍ ສຸວະຮັດ ແລະທ່ານຫື້ນ (ມ.ຈ. ສຸກສວັສດົງຄ'ສົນທຶກ) ທ່ານປະຕິເປັນຜູ້ວ່າງແຜນຈັດຄົນພຣ້ອມເຮົຍບ້ວຍເຫັນນີ້ ດ້ວຍຕານອົງ ທ່ານຕີເຮືອມໝອວ້າພະເກງວ່າດີຈັນຈະຫົວໜ້ວ ມັກຈາກຮັບປະການ ອາຫາຮກລາງວັນດ້ວຍກັນແລ້ວ ກົມານັ້ນລ້ອມວັງຄູກັນ ຕອນນີ້ເອງທີ່ທ່ານຫື້ນເຮັມເລ່າເຮືອງຈຳກັດ ບຣຍາຍຕັ້ງແຕ່ຕອນຕົ້ນທີ່ໄດ້ພົບຈຳກັດ ເລຸວ່າຈຳກັດທຳການຫັກມາກ ໄລາ ດີຈັນເຮັມສັງຫຣນໃຈທັນທີ ຈຶ່ງມີໄດ້ປົກປຸດຫົວໝາຍກະໄໄລຍ່ ໃຈເຫັນແຫຍ່ໄຈ ຂັດ ၇ ໃນທີ່ສຸດທ່ານຫື້ນກົງຈົບລົງດ້ວຍການແສດງຄວາມເສີຍໃຈທີ່ຈຳກັດໄດ້ເສີຍຫົວໝາຍ ດີຈັນມີເຄີ່ງກັບຫົວໜ້ວແລະຮ້ອງໃຫ້ກົມ່ອອກ ແຕ່ກັນແນ້ງຕ່ອໄປໄນ້ໄຫວ ຈຶ່ງວັງເຂົ້າໄປໃນທ້ອນນອນທີ່ອ່ອຸດືດ ၇ ກັນນັ້ນ ເຂົ້າໄປແລ້ວຈຶ່ງຮ້ອງໃຫ້ອອກ ທ່ານປະຕິແລະກຳແຫງ ຕາມຕິດເຫຼົາໄປດ້ວຍ ທ່ານປະຕິກອດກຳແຫງແລະດີຈັນໄວ້ແລະກົງພູດຂະແໜທີ່ຮ້ອງໄທ້ນີ້ ດ້ວຍວ່າ “ຕ່ອໄປນີ້ຂອ້າໃຫ້ວ່າເຮາເປັນຄຣອບຄວ້າເດືຍກັນນະ” ແລ້ວສັກຄູ່ກົງປ່ອຍໃຫ້ດີຈັນຍູ່ຕາມລໍາພັງ ດື່ນເມື່ວ່າດີຈັນຈະເຄົາໂສກລັກປານໄດແຕ່ກົງຍັງມີສົດພອທີ່ຈະຮູ້ວ່າທ່ານຮັກ ຮັວງຕີ ແລະເສີຍໃຈຕ່ອງເຮົາຈິງ ၇ ຂະນັ້ນຈຶ່ງພາຍາມສົງສົດອາມນີ້ໄໝກໍ ອະໄວໄທ້ເປັນທີ່ຫັກໃຈແກ່ທ່ານມາກັນກັກ ດີຈັນຮູ້ວ່າຄ້າດີຈັນຍູ່ທີ່ບັນຫອງຕານອົງທີ່ບັນຫອງຕານອົງ

น้อยก็คงจะร้องกรีด ๆ จนหมดกำลังไปเป็นแน่

ต่อมาอีกวันหรือสองวันจำไม่ได้ ท่านปรีดิให้พาดิฉันกลับไปอยู่บ้างปะ-อินเพื่อดิฉันจะได้อยู่อย่างสงบ ท่านไม่อยากให้ดิฉันสะเทือนใจที่ได้เห็นพากเสรีไทยไป-มาที่บ้านท่าช้าง ท่านให้หมออวรรณพพิชัยของดิฉันไปอยู่กับดิฉันระยะหนึ่ง เเละบอกคุณวัฒนาให้หันมายี่มดิฉัน และพาดิฉันไปเยี่ยมเจ้าคุณพหลฯ ซึ่งอยู่ฝั่งคลองตรงข้ามบ้านเอง ท่านจัดทุกอย่างอย่างละเอียด เรียบร้อยแบบไม่มีช่องโหว่เลย ดิฉันซาบซึ้งในความกรุณาของท่านมาก และคำพูดของท่านที่ให้กำแหงและดิฉันถือเป็นครอบครัวเดียวกับท่านนั้น ผูกพันจิตใจของดิฉันให้แนบแน่นกับครอบครัวของท่านอีกประหนึ่ง ดิฉันอยู่ที่บ้างปะ-อินอีกไม่นานนัก กิตามสุดจะสมเด็จพระพันวัสสาลับกรุงเทพฯ

เมื่อกลับมากรุงเทพฯ ก็อยู่กับครอบครัวท่านปรีดิเช่นเดิม มีเพื่อนฝูงหลายคนแสดงความเสียใจทั้งทางจดหมายและทั้งมาเยี่ยมด้วยตนเอง เพื่อเป็นการปลอบใจให้คลายเคร้า หลายคนเสนอการช่วยเหลือต่าง ๆ เช่นคุณหลุย จะให้ไปทำงานบริษัทอะไรไม่ทราบโดยจะให้เงินเดือนสูง บางคนก็จะให้ไปเป็นเอเย่นต์รายนั้น ๆ ฯลฯ ต่าง ๆ นานา แต่ท่านปรีดิเข้าใจจิตใจดิฉันเด็กว่าคนอื่นท่านเดือนให้ดิฉันนั่น ๆ ไว้ก่อน อย่าเพิ่งไปรับปากใคร เพราะจิตใจของดิฉันขณะนั้นกำลังสับสนไม่เป็นปกติ รอวันนາอีกหน่อย ให้เวลาช่วยรักษาจิตใจ แล้วจึงค่อยคิดว่าควรจะทำอะไร จะดีกว่า

ท่านปรีดิได้จัดแขงขอพระราชทานยศให้จำกัดได้เป็นนายพันตรี และดิฉันได้รับพระราชทานบ่านาญมาจนทุกวันนี้ แล้วยังขอบ่านาญทางทรัพย์สิน ส่วนพระมหาบัตริย์ให้อีกด้วย ถึงแม้จะเป็นเงินเพียงเล็กน้อย แต่ดิฉันก็ภูมิใจนอกจากนี้แล้วท่านยังจัดตั้ง จำกัด พลางกฎมูลนิธิ ขึ้นเพื่อเป็นเกียรติและอนุสรณ์แก่จำกัด ท่านจัดหาเงินทุนของมูลนิธิมาเองและจัดตั้งกรรมการมูลนิธิ ชุดแรกให้เป็นที่เรียบร้อย โดยที่ดิฉันไม่ได้ต้องกระดิกน้ำเลย

เมื่อคุณสงวน ศุลารักษ์ กลับเข้ามาเมืองไทย ได้นำเอารัฐของจำกัด มาด้วย ท่านปรีดิได้ให้จัดการต้อนรับอย่างสมเกียรติ ให้ตั้งอัฐเพื่อทำบุญตามประเพณีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถึง ๗ วัน มีลูกเลือมมาผลัดเวรากันยืนยามครั้งละ ๒ คนตลอดเวลา ท่านทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้เพื่อให้ดิฉัน คุณพ่อจำกัด

น้อง ๆ และญาติมิตรของเข้าคลายความเครว่าใจ และภาคภูมิใจในตัวเข้า

ดีฉันมาทราบในภายหลังว่าคุณส่วน ศุลารักษ์ ได้มอบบันทึกประจำวันของจำกัดแก่ท่านปรีดีด้วย ท่านได้อ่านแล้วแต่ยังไม่ยอมมอบให้ดีฉัน เพราะตอนนั้นท่านกำลังจะเชิญ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช มาเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านกล่าวว่าถ้าดีฉันอ่านบันทึกแล้วจะโกรธคุณเสนีย์ ท่านพยายามพูดกับดีฉัน ถึงคุณเสนีย์ป่วย ๆ คล้ายกับจะเกลี้ยกล่อมให้ดีฉันชอบคุณเสนีย์ไปด้วย และในวันที่คุณเสนีย์เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ได้ตรงมา กินอาหารกลางวันที่บ้านท่าช้าง โดยมีพากผู้ใหญ่หลายคนรวมทั้งคุณส่วน ศุลารักษ์ ร่วมกินด้วยรวม ๑๐ คน (โต๊ะจีน) ท่านก็ให้ดีฉันร่วมค鸬และน้ำด้วย หลังจากที่คุณเสนีย์เป็นนายกรัฐมนตรีแล้วตั้งนาน ท่านจึงมอบบันทึกของจำกัดให้ดีฉัน ดีฉันอ่านแล้วก็เก็บความรู้สึกไว้ในใจ มีได้อ่ายถึงคุณเสนีย์แก่ท่านเลย เพราะไม่อยากทำให้ท่านไม่สบายใจ

เมื่อยู่บ้านท่านปรีดีได้ ๒-๓ เดือน โดยมีได้ทำการงานอะไรเลย ดีฉันคิดถึง รร. มา ก ตอนนั้น ร.ร. ต่าง ๆ เปิดสอนใหม่ในทันทีที่ส่งครามเลิกแต่ดีฉันไม่มีจิตใจที่จะทำต่อ จึงยังไม่เปิดสอน คืนหนึ่งดีฉันแอบหนีไปปั่งอยู่ที่ ร.ร. ตลอดคืน รุ่งขึ้นคุณพูนศุขไปตามตัวกลับมา ท่านปรีดีคิดการณ์ล่วงหน้าได้ถูกต้อง ท่านรู้ว่าดีฉันต้องทำ ร.ร. ต่อไปแน่ ๆ ท่านอ่านบันทึกของจำกัดที่ว่า “ถ้าข้าพเจ้าตายไป อาจารย์คงจะช่วยคลบในการทำ ร.ร. ต่อไป” ท่านบอกดีฉันว่าท่านอยากราบทามที่จำกัดต้องการ เพื่อท่านจะได้สบายใจ ขอให้ดีฉันเปิด ร.ร. ใหม่ และท่านจะช่วยเหลือทุกอย่าง แล้วท่านก็เริ่มดำเนินการทันที ให้คุณวุฒิ คุณวนิช หลานเขยของท่านรื้อโรงรถ ๒ ชั้นที่ผุพัง ไปสร้างเป็นเรือนเล็กชั้นเดียวและซ้อมแซมอาคารส่วนต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น แล้วโรงเรียนก็เปิดได้เป็นที่เรียบร้อย

ระหว่างนั้นยังมีทหารแซกชาติต่าง ๆ อัญชลิป โรงเรียน ท่านปรีดี คิดรอบคอบมาก เกรงว่าจะไม่ปลอดภัย เพราะ ร.ร. ดีฉันมีแต่ผู้หญิงทั้งนั้น จึงให้จ้างนาลี่ยงขึ้นวันหนึ่ง และขอให้คุณป่วย ลึกลับ แล้วคุมเสรีไทย ในอังกฤษทุกคนแต่ตัวนายทหารอังกฤษเต็มยศมากินเลี้ยง เปิดประตูและหน้าต่างทุกบาน ส่งเสียงดังให้พากทหารแซกได้ยินและโผล่หน้าต่างไปให้เห็น ก็ได้

ผลจริง ๆ พวกรหารแยกโผล่หน้ามาดูกันใหญ่ ได้เห็นหารอังกฤษเต็มไปหมด จึงไม่คิดอ่านมารังความ ได้แต่โยนเครื่องกระปองต่าง ๆ ข้ามรัวเข้ามาให้เมือง ๆ

เมื่อเปิด ร.ร. แล้วดีฉันค้างที่ ร.ร. บ้าง ที่บ้านท่านปรีดีบ้าง แต่ในวันหยุดต่าง ๆ จะอยู่ที่บ้านท่านปรีดีเป็นประจำ นอกจากจะมีธุระพิเศษ เช่น ในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๘๗ ดีฉันอยู่ ร.ร. เพราะตั้งใจว่าวันรุ่งขึ้น ๕ มิถุนายน จะเอาเด็กที่เลี้ยงไว้คนหนึ่งไปตัดผม ดีฉันไปที่ร้านลัดดาเชิงสะพานมอญ ได้ยินคนที่มาทำผมคุยกันเรื่องในหลวง ว่าวันที่ ๑๓ จะเสด็จกลับเมืองนอก จะได้กลับหรือ? เขาถือกันออก ทำไมท่านเลือกวันที่ ๑๓ ฯลฯ ดีฉันไม่สนใจ พอกลับมาถึงบ้านสักครู่ คุณพูนศุข เอารถมารับนอกราบในหลวงสรรคตโดยพระแสงเป็นไปถึงบ้านเจ่งเล่ารายละเอียดว่าเจ้าคุณเทราฯ มาเรียนให้ท่านทราบเมื่อตอนสาย ๆ ท่านเจ่งเข้าไปในวังแล้วและยังไม่รู้เรื่องต่อไป ตอนนั้นดีฉันติดภาระเดียดไปในทางว่าท่านปลงพระชนม์เอง อย่างไรก็ตามเข้าไม่รู้ข้อมูลอะไรเพิ่มเติมที่จะให้สันนิษฐานได้ จึงพากันนั่งคุยกันต่อท่านด้วยความร้อนใจ

ตอนท่านกลับมาดีฉันยังจำภาพติดตาได้จนบัดนี้ เรานั่งอยู่ที่ห้องโถงชั้น๓ เห็นท่านค่อย ๆ ขึ้นบันไดมาอย่างอ่อนระထะโดยแรง พอกลับหัวบันไดท่านงงหน้าขึ้นและส่ายหน้าอยู่ หน้าท่านแดงกว่าปกติ คุณพูนศุขรีบลุกขึ้นไปถามว่าเรื่องเป็นอย่างไรกันแน่ ท่านก็ตอบว่า “อุบัติเหตุ” แล้วก็ไม่พูดอะไรต่อเดินไปห้องนอนเพื่อเปลี่ยนเสื้อผ้า คุณพูนศุขตามท่านไป ดีฉันจึงลงไปคอยอยู่ข้างล่างที่คลาริมน้ำ เมื่อท่านลงมาท่านก็ไม่ได้พูดมากนักโดยอยู่ในอาการครุ่นคิดตลอด แต่ตอนหนึ่งท่านเดินกลับไปกลับมา พลางสั่นศีรษะพร้อมกับพูดว่า “เย่ แย่จริง ๆ” ดีฉันไม่เข้าใจเลยถามไปว่า “ใครแย่คะ?” ท่านว่า “เรา นี่ซิแย่” ดีฉันถามต่อไปอีกว่า “เย่ยังไงคะ?” ท่านเจ่งอธิบายว่า “อ้าว ก็คณฝาย ตรงข้ามกับเราระจะต้องถือโอกาสเล่นงานเราหงั้นหงั้นหั่งล่อง ถ้าเป็นอุบัติเหตุ เขายังรู้บាលไม่ถวายความอารักขาให้ดีพอก ถ้าปลงพระชนม์เอง เขายังจะหาว่าท่านคงคับพระทัยในเรื่องเกี่ยวกับรู้บាលอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นแน่” ในตอนนั้นยังไม่มีใครคิดเลยไปถึงการลองปลงพระชนม์ ความคิดอันนี้เกิดขึ้นในหมู่ผู้ประสังครั้งส่องสามวันต่อมา ดีฉันแน่ใจที่เดียวว่าตัวท่านปรีดีเองก็หาฉุกคิด

ไม่ว่าเรื่องนี้จะกลับมาหาท่านอย่างร้ายแรง จนถึงกับว่าท่านเป็นต้นตอแห่งการมาตกรรมที่ยิ่งใหญ่นี้!

คืนนั้นหลังจากท่านไปสภากผ้าແแนแล้ว คุณพูนศุขและดิฉันนั่งรถคันเล็กของท่านไปเฝ้าท่านที่บ้านพิเศษด้วย เพราะอยากรบราบว่าเจ้านายองค์นั้น จะได้เข้าวาระเส้นกระสายอะไรมา ก่อนหรือเปล่า ว่าในหลวงทรงกลุ่มพระทัยเรื่องอะไร จะเป็นเรื่องส่วนพระองค์หรือเรื่องรัฐบาลก็ตาม แต่ก็ต้องกลับมาโดยไม่ได้เค้าเงื่อนอะไรเลย ดิฉันมั่นใจที่เดียวว่าทั้ง ๆ ที่ท่านปรีดิเชือในอุบัติเหตุ แต่ท่านก็ยังไม่หมดความกังขานเรื่องปลงพระชนม์เอง ออย่างน้อย ๆ ก็ยังอึกหลาย เปอร์เซ็นต์ที่เดียว ท่านได้เชิญคุณพระอัพภวนตราพารามพิศาลามาบริกราชวัชณะที่ในหลวงกำลังประชวรเช่นนั้น ในทางวิชาการแพทย์จะเป็นไปได้ไหมที่จะเกิดอะไรขึ้น ซึ่งจะทำให้พระองค์ทรงคิดฟุ่มชานจนถึงกับทรงกระทำการที่รุนแรงอย่างนั้น ท่านเองก็ไม่อายเชือ แต่ต้องการให้หายข้องใจเท่านั้น ความคิดที่ว่าพระอะไร? ทำไม? ยังคงค้างอยู่ในสมองท่านต่อไปอย่างแน่นอนในตอนนั้น ก่อนที่จะได้พิสูจน์กันในภายหลังถึงรอยกระสุน ฯลฯ

จะอย่างไรก็ตาม ดิฉันขอประกันด้วยว่าท่านบริโภคได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสรรคตของในหลวงอาณัตหมาทิดลเลยแม้แต่น้อย ดิฉันอยู่ใกล้ชิดกับท่านมานานพอควร ไม่เคยมีอะไรผิดสังเกตที่จะชวนคิดไปงานนั้น ดิฉันไม่เคยได้ยินท่านพูดไม่ดีกับในหลวงเลย ตรงข้ามท่านเล่าว่าในหลวงสนใจใน การบ้านการเมืองและเรื่องกฎหมายมาก ได้โปรดเกล้าฯ ให้ท่านไปร่วมโต๊ะเสวยและซักใช้ในวิชาการด้านนี้มากมาย ถึงตอนลำคัญท่านรับสั่งเป็นภาษาฝรั่งเศสและท่านก็ทูลอธิบายเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย ซึ่งดูท่านพอพระทัยมาก สนใจในเรื่องเสรีไทยด้วย และขออ่านบันทึกของจำกัด นอกจากนั้นที่ก่อส่วนตัวให้ ดิฉันแล้ว จำกัดมีบันทึกเป็นทางการให้ท่านปรีดิ ซึ่งท่านก็เล่ายไปพิมพ์ดีดอัดสำเนาไว้ในหลวงไปฉบับหนึ่ง แล้วยังให้ดิฉันมาฉบับหนึ่งด้วย ท่านยังพูดอึกว่าถ้ามีเวลาจะกราบทูลเชิญเดี๋จไปทรงเยี่ยม ร.ร. ของจำกัด พอดีตอนนั้นสะพานข้ามคลองเล็ก ๆ หน้า ร.ร. ชำรุด ทางทรัพย์สินฯ ไม่ยอมมาซ่อมสักที ท่านจึงให้คนไปปักกุญแจไม้ทราย พึงสุนทร ผู้อำนวยการทรัพย์สินฯ ในขณะนั้นว่าในหลวงอาจจะเดี๋จเยี่ยม ร.ร. ดิฉัน เท่านั้นแหล่ทางทรัพย์สินฯ สังคน

มาซ้อมสะพานแล้วจ่ายใน ๑-๒ วัน! ตอนหลังท่านบอกว่าในหลวงจะเสด็จกลับเมืองนอกริเวิลลี่แล้ว เสียดาย

ท่านปรีดีคิดจะได้ฉันเช้ายาย ร.ร. ไปตั้งสาขาที่ถนนราชดำเนิน ซอยมห้าด-เล็ก เพราะที่นั่นมีเรือนไม้ชั้นเดียวแต่ใหญ่โตมหามาซึ่งญี่ปุ่นได้สร้างขึ้นเป็นสมอสรนายทหาร ท่านให้ดีฉันกู้เงินธนาคารเออเชียไปซื้อเรือนไม้ใหญ่นี้จากพระคลังข้างที่และเช่าที่บริเวณหน้าจากพระคลังฯ จำนวน ๑๐ กว่าไร่เพื่อทำเป็น ร.ร. ใหม่ ดีฉันได้ไปเตรียมทำสวนปลูกดอกไม้ แต่ยังไม่ทันจะทำรั้วกกเกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน เสียก่อน

วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ก่อนวันรัฐประหาร ๑ เดือนพอดี ดีฉันจัดพิธีเปิดห้องสมุดจำกัด พลางกฎ ขึ้น ตั้งใจจะเชิญท่านปรีดีมาเป็นประธาน แต่ตอนนั้นเริ่มมีข่าวกระแสลายไม่ค่อยจะดีแล้ว ท่านขอโทษดีฉัน ไม่อยากไปแสดงตนในที่ต่าง ๆ อย่างอยู่เฉยๆ ท่านให้ดีฉันไปขอร้องคุณลัง ครีสมวงศ์ให้ทำหน้าที่แทน

๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ดีฉันค้างที่ ร.ร. พอเข้าตู้ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ข่าวรัฐประหารก็รีบไปที่บ้านท่าช้าง พบว่าท่านปรีดีปลดปลั๊กและลงเรือนหินไปแล้วตั้งแต่ตอนกลางคืน ดีฉันก็เลยค้างอยู่กับคุณพูนคุขตลอดมา จนกระทั่งวันที่ ร.อ. ชาติชาย ชุมเหวณ พาพรคพวงไปคืนบ้าน คุณพูนคุขต้อนรับเขารอย่างดี เชิญให้เข้าตรวจตามสบาย แต่ท่านไม่พูดอะไรไวมาก ดีฉันเองเป็นคนโต้ตอบกับคุณชาติชายซึ่งกลับไปโดยไม่ได้ผลอะไร ดีฉันไม่ได้ข่าวท่านจนกระทั่งวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นวันครบรอบแต่งงานของท่านพอดี ดีฉันไปกับคุณพูนคุข ไปพบท่านที่สัตหีบ โล่งใจที่สุภาพของท่านยังดีอยู่ จากนั้นท่านก็ไปสัตหีบ และครอบครัวของท่านก็เลยอพยพไปอยู่สัตหีบ เลย ดีฉันไม่ได้ไปอยู่ด้วย แต่เดินทางไปสัตหีบเกือบทุกวัน จนกระทั่งจำบ้านเรือนโรงร้านตามทางได้แบบหมด เซ้ามีดจะมีเพื่อนชาวธรรมศาสตร์คนหนึ่งมารับไป ส่งที่สถานีรถบัส ตอนรถไปจอดพักให้กินอาหารที่ร่วยอง มักจะได้พบคุณสวัตร เปี้ยมพงษานต์ ซึ่งเป็นผู้แทนในขณะนั้นเสมอ บรรดาลูกน้องที่สนิทของท่านต่างพากันเป็นห่วงท่าน และฝ่ากความเคราะฟ์ให้ดีฉันไปกราบแทน แต่คุณปราโมทย์พึงสุนทร คิดได้ดีกว่าคนอื่น ๆ ฝ่ากเงินไปให้ท่าน ๕๐๐ บาท พากเราพึงนึก

ขึ้นได้ เป็นความจริงที่ท่านไม่มีเงินติดตัวเลย ท่านใช้ดินกลับมาติดต่อกับคนต่าง ๆ ไม่ใช่เรื่องของคาดคาดตายอะไร แต่เป็นเรื่องการงานของท่านที่คั่งค้างอยู่ซึ่งบางอย่างก็เป็นเรื่องด่วน วันหนึ่งรถโดยสารของดินดันคว่ำลงช้างทาง ดินดันไม่นาดเจ็บเลย ผู้ชายสองคนที่มาเป็นเพื่อนชุดดินดันขึ้นมา แล้วเราก็โอดขึ้นรถอีกคันหนึ่งที่ผ่านมาพอดี จึงไม่เสียเวลาไปมากนัก และได้มาทำกิจธุรของท่านได้เสร็จ จ้าได้วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นวันเกิดของดินดันเองนั้น คุณประไพพลูกสาวคุณหลวงอดุลย์แห่งงาน ท่านให้ดินดันอาจดหมายซึ่งท่านเขียนไม่เก็บรหัสไปให้คุณหลวงอดุลย์ฯ คงจะไม่มีอะไรสำคัญนอกจากแสดงความยินดีและส่งข่าวของท่านให้ทราบเท่านั้น เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม วันรุ่งขึ้น ดินดันไปสักทีบอึก กับพ่อท่านเดินทางออกจากประเทศไทยไปแล้ว ตอนนั้นคุณเมื่องจะไปอยู่ที่สิงคโปร์ระยะหนึ่ง สำหรับคุณพูนคุขและลูก ๆ ไปเยี่ยมท่านที่นั่นในเวลาหยุดเทอม

ระหว่างที่ท่านจากไปนี้ ครอบครัวของท่านต้องประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ คุณปาลลูกชายคนโตถูกจับ คุณพูนคุขถูกจับ ถูกกลั้นแกลงสารพัดดินดันนึกถึงท่านที่อยู่ทางโน้นจะปวดร้าวจิตใจสักเพียงไหน รู้สึกสงสารท่านจับใจภายหลังเมื่อคุณพูนคุขกับลูก ๆ ได้ตามไปอยู่กับท่านที่ประเทศไทยแล้ว พวกราจีคงอยู่รู้สึกสบายใจขึ้นบ้าง จากนั้นดินดันจะติดต่อกับครอบครัวท่านได้กันนาน ๆ คง โดยส่งจดหมายและของกินผ่านเพื่อนทางย่องกงไป จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๑ ดินดันได้มีโอกาสพบท่านและครอบครัวอีกครั้งหนึ่งในสถานที่แห่งหนึ่งที่ชายแดนประเทศไทย เพียงได้พบท่านชั่ววันเดียว ดินดันก็ทราบว่ากิจวัตรของท่านวันหนึ่ง ๆ นั้นมีอะไรบ้าง ท่านไม่เคยปล่อยเวลาให้หมดไปเปล่าโดยการนั่ง ๆ กิน ๆ นอน ๆ เลย ท่านพึ่งข้าวจากวิทยห้องโถกโดยเฉพาะของประเทศไทย ท่านห่วงใยเมืองไทยทั้ง ๆ ที่เมืองไทยเขามีเมืองที่ให้ท่านอยู่ ท่านไม่ต้องจด แต่จะจำได้เองว่าเวลาไหนข่าวของประเทศไทยจะเริ่ม ท่านศึกษาและรู้สถานการณ์ของโลกแบบจะทุกชั่วโมงที่เปลี่ยนไปในทัน刻 เสียดายเหลือเกินที่ท่านได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถ และความเป็นอัจฉริยะของท่านให้เป็นประโยชน์ ต่อบ้านเกิดเมืองนอนของท่านในช่วงระยะเวลาที่สั้นเกินไป สั้นเกินไปมากจริง ๆ แต่แม่ในช่วงอันสั้นนี้ ท่านก็ได้ผลิตผลงานสำคัญหลายอย่างให้พวกรา

ชาวไทยได้เสพสุขกันมาจนทุกวันนี้

เมื่อท่านออกจากประเทศจีนมาอยู่ปารีสนั้น คุณพูนคุขออกมาก่อถนน
แล้วเพื่อมาเตรียมการให้พร้อม การที่ท่านอยู่ในเมืองจีนนั้นท่านไม่ต้องเสียค่าใช้
จ่ายอะไร แต่ถ้าท่านออกมายังต้องมีทุนไว้รองรับรายจ่ายทุกอย่าง ตอนที่
ท่านออกจากเมืองไทยใหม่ ๆ ครอบครัวไม่มีรายได้อะไร เพราะบ้านญักกิงจ่าย
คุณพูนคุขต้องแบ่งที่ดินขายไปทีละเล็กลงน้อย เคราะห์ดีที่ตามไปสมทบกับท่าน^๑
เสียได้ มิฉะนั้นจะไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ดิฉันไปเยี่ยมคุณพูนคุขทุกปีที่ปารีส ท่าน^๒
อยู่อย่างการเบี้ยดกระเสียน ไม่เหมือนที่พากคนใหญ่คุณโตอิน ๆ เข้าไปอยู่กัน^๓
จะชื้อตีระเล็ก ๆ สำหรับตั้งเครื่องโทรศัพท์ลักษณะนี้ก็ไม่กล้า เพราะงบประมาณ
ไม่มี ดิฉันพาเพื่อนไปด้วยอีก ๓ คน ก็ยังไม่มีเก้าอี้นั่งพอ ลูกสาวท่านต้อง^๔
ยอมนั่งกับพื้น คุณพูนคุขติดต่อกันที่ดินที่เหลืออยู่ต้องขายให้หมด เพื่อจะได้
เงินก้อนไปทำทุนฝึกธนาคารอาดออกเบี้ยมาใช้ ไม่ใช่แบ่งขายแล้วเงินละลายไป
หมดเหมือนที่แล้วมา การขายก็ไม่ซ่ง่าย เพราะผู้ซื้อกล้าที่มีชื่อท่านเบรดิอยู่ อย่างไร
ก็ตามเมื่อขายที่สำเร็จแล้ว ท่านเบรดิจึงออกมายัง แล้วท่านซื้อบ้านหลังเล็ก ๆ ที่
ชานเมืองปารีส แล้วให้ลูก ฯ ในเมืองจีนตามออกมายังด้วยกันเป็นครอบครัว^๕
ที่เกือบสมบูรณ์อีกร้อยหนึ่ง

ณ บ้านหลังเล็ก ๆ ที่ต่ำลงองโดยนั้น ท่านไม่รอให้เสียเวลาเลยใน
การที่จะทำธุรกิจของท่านให้สมบูรณ์กว่าเมื่อครั้งอยู่ในเมืองจีน ด้วยเงินบ้านญี่ปุ่น
เบิกตอลอดเวลาที่ท่านออกมายังเมืองไทยกับเงินรายได้จากการขายที่ดินในเมือง
ไทยเกือบทุกชิ้น ท่านสร้างห้องสมุดเล็ก ๆ ขึ้น นอกจากการฟังวิทยุทั่วโลกอย่าง
เดิมแล้ว ท่านอ่านหนังสือพิมพ์ อังกฤษ ฝรั่งเศสและไทยหลายฉบับ ท่านอ่าน
หนังสือของชาติต่าง ๆ ที่ออกใหม่ ๆ ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันของโลก ซึ่ง
แต่ละเล่มราคามาก ท่านเสียเงินมากในเรื่องนี้ แต่ท่านได้กันเงินส่วนหนึ่งไว้
โดยเฉพาะ ท่านจัดงบประมาณการใช้จ่ายของท่านไว้เรียบร้อย เพราะรายได้
ของท่านนั้นจำกัดจำก่าย ไม่มีเงินเหลือสำหรับการใช้จ่ายฟื้นฟื้น เนื่อง
อ่านและฟังอัตราแลกเปลี่ยนของเงินทุกสกุลทุกวันด้วย และต้องคอยยักย้าย^๖
ถ่ายเทการฝากเงินในเมืองสกุลหนึ่งออกเบี้ยลดลงในขณะที่อีกสกุลหนึ่งดอก
เบี้ยเพิ่มขึ้น มิฉะนั้นท่านจะไม่มีเงินพอใช้

ห้องสมุด (หรือห้องทำงาน) ของท่านนี้เติบโตรวดเร็วมาก หนังสือที่สั่งไปจากเมืองไทยก็มากมาย แผ่นที่ลอก และปักนุกรมทั้งของไทยและเทศเกือบทุกชนิดท่านมีหมดแล้วปักนุกรมเฉพาะเรื่อง เช่นปักนุกรมของทหารเป็นต้น นอกจากเวลาอ่านประทานอาหาร เวลาพักผ่อน เวลาเดินออกกำลังกาย เวลาดูโทรทัศน์และฟังวิทยุแล้ว ท่านใช้เวลาเกือบทั้งหมดอยู่ในห้องนี้ นอกจากการเขียนหนังสือเรื่องชีวิตการลี้ภัยของท่านในเมืองจีนแล้ว ท่านยังได้ทำบันทึกเรื่องต่าง ๆ มากมายถ่ายกองเกี่ยวกับเมืองไทย ท่านมีเลขาส่วนตัวสำหรับพิมพ์ดีดและเก็บแฟ้มต่าง ๆ ซึ่งทวีจำนวนขึ้นแทนทุกวัน ดิฉันเรียนท่านว่าใคร ๆ อย่างให้ท่านเขียนเรื่องเสรีไทยตั้งแต่ต้น ท่านว่าท่านอยากราบอยู่แล้ว แต่ยังหาเวลาไม่ได้เลย เพราะมีเรื่องอื่น ๆ แทรกเข้ามา ซึ่งทำให้ท่านต้องเสียเวลามากอยู่เสมอ เช่นในการฟ้องเรื่องคดีสวรรคตหลายครั้งหลายครา และท่านชนะความทุกครั้งนั้น ทนายของท่านค่อนข้างจะสนับสนุน เพราะท่านเขียนคำฟ้องมาให้เสร็จทุกແทึก มุมอย่างละเอียดลออ นอกจากนั้นแล้วคนทางเมืองไทยยังขอให้ท่านเขียนโน่นเขียนนี่ ไม่ว่าจะเขียนอะไรท่านไม่เคยเขียนโดยไม่มีหลักฐานอ้างอิงเลย ฉะนั้นเรื่องที่ท่านเขียนทุกชิ้นจะดูคล้ายต่อรากและการทำหลักอ้างอิงนี้ท่านก็ต้องใช้เวลาไม่น้อย แต่ท่านใช้คนเก่งมากในเรื่องนี้ ใครเข้าไปใกล้ท่านปอย ๆ ก็จะถูกใช้ให้อ่านโน่นอ่านนี่ คันโน่นคันนี่ ส่งให้คันข้ามประเทศก็มีประจำ เช่น ให้ทางเมืองไทยคันนันทึกการประชุมรัฐสภา พ.ศ. นั้นถึง พ.ศ. นั้น ครั้งที่มีดิฉันข้ามไปอังกฤษแล้ว ท่านยังโทรศัพท์สั่งให้ไปคันบางเรื่องที่ Public Record Office ในลอนดอนอีก แต่ทุกคนที่รับใช้ท่านในเรื่องเช่นนี้ จะได้รับความรู้เพิ่มแก่ตัวเองเสมอไป

เวลาของท่านที่ต้องเสียไปกับแขกที่มาหากันไม่ใช่น้อย นอกจากคนสำคัญ ๆ ต่างชาติที่มาเยี่ยมเยียนในโอกาสต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ วันเกิดแล้ว ยังมีคนจากเมืองไทยมาเสมอ ๆ นอกนั้นนักศึกษาไทยในฝรั่งเศสเองก็มักจะไปเรียนบริการและขอคำแนะนำในเรื่องการเรียน ซึ่งท่านก็ยินดีและเต็มใจช่วยแนะนำให้ทุกราย ส่วนบางคนที่มาตามเรื่องวิชาการท่านก็มักจะยกให้ไปอ่านหนังสือเล่มนั้น ๆ เสียก่อน และวิจัยกลับมาหาใหม่จะได้พูดกันรู้เรื่อง เด็กนักเรียนไทยส่วนมากรักและเคารพท่านมาก เขายังคงท่านไปรับการต้อนรับส่วนตัว

ทุกปี และในวันเกิดของท่านนั้น คนโน้นขอมา คนนี้ขอมา ลูก ๆ ของท่าน เลยขอให้มาเสียเวลาเดียวกัน เพื่อท่านจะได้ไม่ต้องเหนื่อยทั้งวัน แล้วก็เลยเลี้ยงอาหารเข้าด้วย ตอนหลังเลยกลายเป็นประเพณี คร. ๆ ที่จะมาทำท่านในวันเกิด จะมาเวลาเดียวกันคือในตอนอาหารเย็น ท่านโปรดีเป็นคนรอบคอบมาก เมื่อนักการเมืองหรือนักช่างจากเมืองไทยไปหาท่าน ท่านไม่แน่ใจว่าจะเอาคำพูดของท่านไปเผยแพร่หรือย่างถูกต้องหรือไม่ เพราะบางทีข้อเท็จจริงอาจผิดเพี้ยน ไปได้ ฉะนั้นท่านมักจะให้ตั้งเครื่องบันทึกเสียงไว้ติดอดการเจรจา บ้างที่มีคนต่างชาติมาขอสัมภาษณ์ คุณพูนศุขช่วยท่านได้มากในเมื่อท่านมีแขก เพราะคุณจำชื่อ นามสกุลของคนทั้งไทยและเทศ และวันเวลาของเหตุการณ์ที่สำคัญ ต่าง ๆ ได้แม่นยำ วันหนึ่งขณะที่คุณพูนศุขอยู่เมืองไทย มี Mrs. Judy Stowe แห่ง BBC มาขอสัมภาษณ์ท่าน เขาไม่อยากให้ท่านหนีอยู่กินไปจังหวัดเวลา ๑๐.๐๐-๑๑.๐๐ น. บังเอญวันนั้นเรา ๓-๔ คน นัดจะไปว่ายน้ำกัน ทุกคนใส่ชุดว่ายน้ำขึ้นในเรียบร้อยแล้ว ท่านทราบได้อย่างไรก็ไม่แจ้ง ไม่พ่อใจเลยบอกว่าคุณก็ไม่อยู่แล้วจะทิ้งท่านไปอย่างนี้หรือ ความจริงจะมีคนอยู่กับท่านอีก ๒-๓ คน แต่ตอนนั้นก่อนที่ท่านจะพูดเรากลังเลใจกันอยู่แล้ว การสัมภาษณ์ของท่านกล้ายเป็นคุยต่อไปถึงเรื่องอะไรต่ออะไรซึ่งท่านคงจะอยากรู้ดอยู่แล้ว ถึงเวลา กินอาหารและเชิญเขากินด้วย กินเสร็จท่านให้เข้าพักก่อน เพราะท่านจะเขียนหรือหาอะไรเพิ่มเติมให้เข้า ซึ่งต้องใช้เวลาเล็กน้อย ตอนนี้ซึ่งท่านใช้พัก เราร่วม ๆ กันเลยทั้ง ๒-๓ คนให้ทำงานต่าง ๆ กัน แต่ก็ นักเรียนอังกฤษให้ไปร่วงค้าพูดอะไรก็ไม่ทราบเป็นภาษาอังกฤษ คุณหนึ่งช่วยคันเพ้ม คุณหนึ่งพิมพ์ดีด คุณหนึ่งเอารีบอุ่นไปถ่ายเอกสาร ฯลฯ ส่วนดิฉันไม่มีอะไรทำ ท่านให้ไปคุยกับเจ้าหน้าที่ B. B. C. คนนั้น ซึ่งรู้สึกจะมีอาการอ่อนเพลียเล็กน้อย เขายังแปลกใจให้สุขภาพของท่านดีเกินคาด เพราะท่านไม่ทำท่าหนีอยู่อ่อนอะไรเลย พวกราทีสมชุดว่ายน้ำก็ไม่มีเวลาไปเปลี่ยน เป็นอันว่าต้องสวมอยู่ตลอดวัน ดิฉันไปเยี่ยมท่านทุกปี ปีหนึ่งอยู่ราว ๑ เดือน ได้อยู่ใกล้ท่านก็จะได้ ความรู้เพิ่มเติมทุกวัน ดียิ่งกว่าอ่านหนังสือ และรวดเร็วกว่าที่จะไปค้นคว้าหา เอาเอง ท่านเรียกให้ไปดูโทรศัพท์คันเมื่อเวลาไม่รีบสำคัญ เช่นตอนที่เขามีการเลือกตั้งประธานาธิบดี ท่านอธิบายถึงตัวผู้เข้าแข่งขันทั้งคน คุณนั้นฝ่ายขวา คุณนั้นฝ่ายซ้าย

คนนั้นเป็นคอมมูนิสต์เลย ฯลฯ ท่านพากไปปดู่สถานที่เลือกตั้งจริง ๆ ของเข้าจ้าย และอธิบายวิธีการเลือกตั้งของเข้า บางที่เมื่อมเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้น ท่านก็อธิบายถึงคนสำคัญในเหตุการณ์นั้นที่เกี่ยวโยงกับประวัติศาสตร์ คนนี้ลืบ เชื้อสายมาจากราชภัฏนี้ คนนั้นจากครอบครัวนั้น ดิฉันเคยเรียนประวัติศาสตร์ สามัญมาแล้ว แต่ลืมเสียเป็นส่วนมาก พอดีฟังท่านอธิบายก็รู้สึกได้ บางที่ท่าน 茫然รถไปปดู่สถานที่ที่เข้าทำการปฏิวัติผู้ร่วมคิดรั้งใหญ่โคนล้มระบบกษัตริย์ ประชาชนเดินจากที่นั่นไปถึงที่นั่น ฯลฯ พอกลางมา ๑ ปีความรู้ความจำเริ่มเลือนลง ก็ได้กลับไปเพิ่มเติมใหม่อีก ครั้งหนึ่งเมื่อทางสถานทูตจีนเมียบัตรมาเชิญท่านและ คุณไปปดุงงานแสดงที่ “พระราชวังน้อย” ท่านขอให้เข้าเชิญดิฉันด้วย ได้ไปเห็น คนสำคัญ ๆ ของผู้ร่วมคิดรั้งหงส์เมื่อago อัครราชทูตจีนประจำปารีสmany เยี่ยมท่าน ดิฉัน เรียนท่านว่าดิฉันอยากไปเมืองจีน เพราะจำกัดไปปดายที่นั่น ท่านบอกเข้า เข้า บอกให้เขียนจดหมายเป็นทางการผ่านไปทางเข้า คุณวานีลูกสาวคนสุดท้อง ของท่านเป็นธุระช่วยท่านในการเขียนจดหมายนี้ แต่บอกไปว่าจะขอไปต่อเมื่อ เมื่อไวยกกลับมีสัมพันธภาพกับจีนแล้ว (ตอนนั้นไทยกับจีนไม่ติดต่อกัน) ฉะนั้น หลังจากที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไปเยี่ยมเมืองจีนเป็นคนแรกหลังจากที่ไทยคืนดีกับจีน ทางการจีนไม่ลืมเรื่องของดิฉัน ได้ส่งคำเชิญมายังคุณพูนคุณ คุณวานี และดิฉัน ด้วย เรายกเดินทางจากปารีสโดยเครื่องบินจีน ก่อนไปท่านเอกสารอัครราชทูต จีนได้เชิญท่านและคณะที่จะเดินทางไปรับประทานอาหารที่สถานทูตเพื่ออธิบาย เรื่องอากาศในจีนในขณะนั้น เพื่อเราจะได้เตรียมเสื้อผ้าเครื่องใช้ไปได้ถูกต้อง และก็ด้วยการมีท่านนั่นเอง เข้าได้พำดีฉันไปปดุงเมืองจุกิงที่ซึ่งจำกัดไปอยู่และเสีย ชีวิต ขณะนั้นเมืองจุกิงกำลังปรับปรุงถนนทางรถไปหมด เข้าไม่อนุญาตให้ ได้ไปเลย แต่เราได้รับการอนุญาตเป็นพิเศษ

ชีวิตของท่านที่มองโลกนี้ก็นับว่ามีความสุขตามอัตภาพ ลูก ๆ ของท่านดู และท่าน คนหนึ่งดูแลเรื่องอาหารการกินและเรื่องภายในบ้าน อีกคนหนึ่งรับจัด การติดต่อนอกบ้านเป็นทางการ เช่น การซั่รระค่าไฟฟ้า แก๊ส ประปา โทรศัพท์ และภาชนะต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องโรงพยาบาลด้วย สุขภาพท่านดี แต่ก็ยังมี โรคประจำตัวหลายอย่าง ตอนนี้ท่านสามารถรับประทานอาหารได้มากกว่าก่อน

แต่เจ้ากรรม หมวดให้ท่านจำภักด้อหาร ลูก ๆ ของท่านดูแลจัดยาให้ท่านหึ้งเข้ากลางวัน เย็น มียาที่ต้องกินขณะกินอาหารด้วย ท่านมีโรคหัวใจเล็กน้อย หมวดค่อยดูแลควบคุมอยู่ ท่านต้องเดินเข้า ๆ และออกกำลังมากไม่ได้ เวลาไปเดินเล่นถ้าไปถึงหนทางที่ขึ้นเนิน แม้แต่จะค่อย ๆ ลาดเพียงเล็กน้อย ท่านก็มีความรู้สึกและท่านไม่ดี ครั้งหนึ่งท่านเกิดมีอาการแน่นอีกด้วยไม่น่าไว้ใจในราวดี ๓-๔ ต้องเรียกรพพยาบาลมารับไปโรงพยาบาล พวกราคาดักันไปเยี่ยมหมวดแปลกใจที่แฟ้มการเจ็บป่วยของท่านทำไว้อย่างสมบูรณ์ดีเลิศโดยลูกสาวของท่านเอง เป็นการช่วยหมวดได้อย่างมาก ท่านอยู่โรงพยาบาลไม่กี่วัน ไม่ชอบโรงพยาบาลเลย ท่านบอกว่าจะไม่กลับมาอยู่โรงพยาบาลอีกและท่านก็ไม่ได้กลับไปจริง ๆ

ก่อนที่จะเดินทางไปปารีสในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ นั้น ดิฉันได้ทราบจากญาติคนหนึ่งว่าท่านเจ้าคุณปัญญาแห่งจะไปทดลองผ้าปาที่อังกฤษในวันที่เท่านั้น ๆ ในเดือนเมษายน ดิฉันจึงเตรียมการของลูกสาวที่อยู่ในอังกฤษว่าดิฉันจะไปอยู่อังกฤษ ๗ วัน จากวันที่เท่านั้นถึงเท่านั้นเพื่อจะไปร่วมในงานทดสอบผ้าปาด้วยลูกสาวของดิฉันกับสามีของเขางานนี้จัดด้วยบุตรของเขาระบุรากับระยะเวลาที่ดิฉันจะไป แต่ครั้นก่อนเดินทาง ดิฉันไปหาท่านปัญญา ท่านบอกว่าดิฉันได้รับข้อมูลผิดไป วันทดสอบผ้าปาของท่านคือ ตอนหลังจากที่ดิฉันจะกลับจากอังกฤษหนึ่งสอง แต่ดิฉันแก้ไขอะไรไม่ได้แล้ว เพราะทุกอย่างจัดไปหมดแล้ว ท่านปัญญาฝาหังรือให้ท่านปรีดิตามเคยเหมือนกับทุก ๆ ปีที่ดิฉันไปลาท่านก่อนออกเดินทาง ดิฉันไปอยู่ปารีสได้เพียง ๓ สัปดาห์ ก็ไปอยู่อังกฤษ ๗ วัน แล้วกลับมาปารีสอีกซึ่งขณะนั้นท่านปัญญาเพิ่งจะไปถึงอังกฤษ ดิฉันกลับมาถึงปารีสได้ไม่กี่วันก็ถึงวันมหาวิปโยคของเรา คือวันที่ ๒ พฤษภาคม ที่ท่านปรีดีจากเรือไป

เข้าวันนั้นท่านปรีดีรับประทานอาหารได้อย่างปกติ และคงจะรู้สึกอ่อนอย่างพิเศษ จึงขอขนมปังจากคุณพูนศุขอีกครึ่งช้อน หลังจากอาหารเช้าประมาณ ๑๐.๐๐ น. กว่า ๆ คุณพูนศุขและดิฉันเขียนรอมเมลไปตลาดนัดที่ใกล้ ๆ บ้านเพื่อว่าจะมีสินค้าอะไรแปลก ๆ บ้าง แต่เมื่อปราภภูว่าไม่มีอะไรที่เราต้องการ ก็เลิกกลับบ้าน เพราะกลางวันวันนั้นคุณพูนศุขได้เชิญเพื่อนคนหนึ่งซึ่งคุณโรสให้มารับประทานอาหารไทยด้วย มาถึงบ้านประมาณ ๑๐.๕๐ น. เท็นท่านนั่งอยู่ที่

ต้องทำงานในห้องสมุด ประดิษฐ์เปิดอยู่ ท่านนั่งหันหน้ามาทางประดิษฐ์ คุณพูนศุข ตรัปภานะท่าน ส่วนเดินเข้าห้องน้ำซึ่งอยู่ห่างจากประดิษฐ์น้ำเพียง ๑-๒ เมตร ดีฉันได้ยินเสียงคุณพูนศุขพูดกับท่าน ๓-๔ ประโยค แล้วก็ร้องเลียงดังว่า “เชอคะ เเรอเป็นอะไร? ใครอยู่บ้าน? เร็ว เเรอเป็นอะไรไม่รู้” ขณะนั้นคุณอนวัติ ศกุนตา-ภัย ยืนอยู่หน้าห้องน้ำ ก็รีบวิ่งเข้าไปเป็นคนแรก ดีฉันเรียกจากห้องน้ำตามเข้าไปเป็นคนที่ ๒ แล้วก็มีคนอื่น ๆ ในบ้านตามเข้ามาติด ๆ กัน เห็นท่านนั่งคอกับก้มมาทางข้างหน้า เราช่วยกันยกตัวท่านจากเก้าอี้ซึ่งก็ทำได้อย่างทุลักทุเลมาก เพราะห้องนั้นเล็ก เก้าอี้ที่ท่านนั่งอยู่ติดกับฝาห้องพอดีและข้างหน้าตัวท่านก็เป็นโต๊ะทำงาน ซึ่งบังตัวท่านไว้ อย่างไรก็ตามเราดึงท่านออกจากได้ในทันที ปลดกางเกงของท่าน และคุณพูนศุขพยายามชูกันชนประจารตัวท่านเห็นบ้างที่หาร (ตอนนั้นยาแก้โรคต่าง ๆ ของฝรั่งเศสเป็นยาเห็นบ) เกือบในนาทีนั้นเอง คุณโรส ก็โผล่เข้ามา คุณโรสเป็นนางพยาบาล และคุณอนวัติ ศกุนตาภัย ก็เรียนแพทย์ปีที่ ๔ แล้ว เราช่วยกันอุ้มท่านไปที่เตียงนอนของท่านเพื่อทำการปฐมพยาบาล (ห้องนอนของท่านอยู่ติดกับห้องทำงานนั้นเอง) ก็พอดีรพพยาบาลคันแรกมาถึงเจ้าหน้าที่เข้ามาช่วยปฐมพยาบาลด้วย ๒-๓ คน คนที่บ้านโทรศัพท์ไปบอกเข้าและเขาก็มาถึงได้เร็วอย่างไม่น่าเชื่อ แล้วก็ประเดิมรถคันที่ ๒ ก็มา มีเจ้าหน้าที่ขึ้นมาอีก ๔-๕ คน เดิมห้องไปหมด เขายายามปั๊บทัวใจและทำอย่างอื่น ๆ อีก แต่ไม่ได้ผล เช้าใจว่าท่านลืมใจเสียตั้งแต่ตอนที่คอกหับ และคุณพูนศุขร้องขออนันน์แล้ว เมื่อหมดประจารตัวของท่านมาถึงก็บอกว่าถึงอย่างไรก็ช่วยท่านไม่ทัน ท่านเสียชีวิตแบบที่คงจะมีสุดแล้ว เราควรจะยินดีกับท่านด้วยซ้ำ! จริง เราไม่เตียง ท่านมีบุญจริง ๆ ท่านจากไปด้วยอาการสงบไปอย่างสวยงาม แต่คนที่อยู่ข้างหลังนี่ลิคค ภริยาของท่าน ลูก ๆ ของท่าน และญาติมิตรที่แวดล้อมของท่าน ต่างก็ยังเป็นมนุษย์ปุถุชนด้วยกันทั้งนั้น ทุกคนรักท่านและผูกพันกับท่านอย่างบริสุทธิ์ใจและลึกซึ้ง จะให้ลัดความเครื่องโศกกลาโัยรักไปง่าย ๆ ได้อย่างไร แต่เนื่องจากทุกคนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญา จึงตระหนักรู้ว่า ร่าให้ครัวครัวญติโพยติพายย่อมจะไม่เกิดผลลัพธ์ใดขึ้นมา ฉะนั้นทุกคนเจึงตั้งใจดับโศกสงบอารมณ์ และคิดอ่อนที่จะกระทำการครั้งสุดท้ายให้ท่านได้ลงมาสมใจต่อไป

เข้าแบ่งหน้าที่กันตามคนด แต่สำหรับดิฉันนั้นเข้าไม่ได้ทำอะไรเลย นอกจากนั้นผู้ติดตัวท่านในห้องนอนตลอดวันยกเว้นเวลา กินและเข้ามีดยาให้ท่าน ทำให้ท่านดูไม่ต่างจากคนที่กำลังหลับเลย หน้าตาผิวพรรณยังผ่องใส่ตามเดิม ไม่มีอะไรประกายเมื่องอกมาทางปาก ทู หรือจมูกแม้แต่น้อย แหงและสะอาดจริง ๆ ตอนนั้นแม้มีแต่แขกต่างชาติที่สำคัญ ๆ ก็ต้องเข้ามาเคารพท่านถึงในห้องนี้ เพราะเข้าห้ามบังเขียวนห่าน คุณพูนศุขໂทรคัพท์ไปหาท่านปัญญาที่อังกฤษ ขอให้ท่านช่วยทำพิธีทางศาสนา ท่านก็มาในทันทีหลังจากที่ต้องให้คุณวิ่งเดินขออนุญาตพิเศษในเรื่องหนังสือเดินทาง-ขอวีซ่า ตอนที่พูดໂ突如其来ทันทีนั้นท่านพูดกับดิฉันด้วย ท่านบอกว่าโชคดีที่ดิฉันรับข้อมูลผิด ๆ ในเรื่องวันเวลาของกราดอดผ้าป่าของท่าน หานไม่แล้วดิฉันก็ยังคงอยู่ในอังกฤษและไม่มีโอกาสกลับไปทันห่าน บริติสชลินชีพ ท่านคิดว่าชาติก่อนดิฉันคงจะเคยรับใช้ท่านบรีดีมา ชาตินี้จึงได้ดลบันดาลให้ได้อยู่ไกล ๆ ท่านในวาระสุดท้ายก่อนที่ท่านจะจากไป

พอครบ ๕ วันแล้วเขาก็จัดการเอาท่านลงที่บ้าน และออกมายังในห้องรับแขกให้คุณได้มาเคารพสักวาก ดิฉันมีหน้าที่เฝ้าต่อไป แต่ระยะนี้มีคุณอาสาช่วยกันหลายคนแล้ว คุณมาเคารพทุกวันและตลอดวัน ผู้ที่อยู่ต่างประเทศเช่น อังกฤษและเยอร์มัน แม้แต่เมืองไทยก็รีบมายัง คุณทางบ้านต่างทำหน้าที่ เชิญขัน รับรองแขกได้อย่างไม่บกพร่องเลย เพราะทุกคนทำด้วยใจ ໂทรเลขและจดหมายมาถึงคุณพูนศุขบันไม่ถูกน นอกจานี้มีแล้วยังมีบทประพันธ์ เป็นภาพย กลอน โคลง ฉันท์ ซึ่งชาบชี้งินใจเหลือเกิน เห็นได้ว่าแต่ละคนบรรจงแต่งขึ้นด้วยความเคารพภักดีและอาลัยรัก ดิฉันอ่านไปร่องให้ไป สุดจักหักห้ามไว้ได้จริง ๆ งานแพสพ์ล่าเริ่จลุ่งไปอย่างทรงเกียรติและน่าภาคภูมิใจ ผู้คนมากันล้นหลาม คนไทยบางคนที่เป็นเจ้าของร้านถึงกับปิดร้านเลยในวันนั้น เจ้าหน้าที่สถานแพสพ์แห่งนั้นคงมีได้คาดคะพะว่าจะได้เห็นงานใหญ่โตเช่นนี้ เข้าใจ บอกแต่ที่แรกว่าให้เราจัดทำการแพให้เสร็จภายใน ๓๐ นาที ทำให้คุณสุดาบุตรสาวของท่านต้องเขียนแผนผังของสถานที่ ที่ตั้งและที่วางของต่าง ๆ ที่คุณยืน ที่คุณนั่ง ที่สำหรับแขกประเภทต่าง ๆ และจัดหน้าที่ของพวกราทุกคนไว้เรียบร้อย เพื่อความสะดวกรวดเร็ว จะได้เสร็จตามเวลากำหนด ดิฉันมีหน้าที่นั่งหลังคุณพูนศุขและถือยาดมไว้ เพื่อคุณจะเป็นลม แต่ครั้นเขาก็เห็นผู้คนมากมายอย่างนั้น

ซึ่งต้องเรียงແກວຕັ້ງໄປທີລະຄນ ၅ ယັງໄໝ ၅ ກີ່ໄມ່ເສົ່າຈັກໃນ ၃၀ ນາທີໄດ້ ເຫັນຈຶ່ງ
ນອກວ່າໄມ່ຈໍາເປັນຕ້ອງຮັບຮັນ ໄທ້ກໍາໄປຕາມສນາຍໄດ້

ເນື່ອໄວ່ທີ່ດິຈັນນຶກຄື່ງທ່ານ ພາພແຮກທີ່ດິຈັນຈະເຫັນກີ່ຂອງພາພທີ່ທ່ານອຸດຫລັບ
ອຸດນອນຄຽນຄືດເຮືອງເສົ່າໄທຢ ພາພທີ່ສອງກີ່ຄົອຕອນທີ່ທ່ານຕ້ອງຄ່າເຄົ່ງກັບເຮືອງ
ການຝຶກຄົນຕ່າງ ၅ ເພື່ອຄວາມບໍລິສູງທີ່ຂອງທ່ານໃນກຣັນສວຣຄຕ ແລະພາພສຸດທ້າຍ
ກີ່ຂອງພາພທີ່ທ່ານເສີຍຫົວຫຼີຍຸ້ງທີ່ໄດ້ທ່ານ ແລະເນື່ອນຶກຄື່ງຈິຕິຈີຂອງທ່ານ ກີ່ຈະຄືດຕື່ງ
ຄວາມປວດຮ້າວໃຈຂອງທ່ານ ເມື່ອທ່ານລື້ກໍຍອກໄປຈາກເມືອງໄທຢ ແລະໄດ້ຂ່າວທຍອຍ
ມາເຮືອຍ ၅ ວ່າຄວບຄວ້າຂອງທ່ານຖຸກລັ້ນແກລ້ງຮັງແກ ພຣັກພວກທີ່ໄກລ້ສືດຂອງ
ທ່ານຖຸກຈັບເຫຼັກນັ້ນ ແລະຖຸກສ້າງຫາຍອຍ່າງໂທດເຫັນມາກມາຍຫລາຍຄນ ໂດຍທີ່ທ່ານ
ໄມ່ສາມາດຊ່ວຍເຫຼືອວ່າໄຣເຫາໄດ້ເລີຍ ທ່ານເປັນຄນທີ່ຮັກລູກນ້ອງ ແຕ່ທ່ານໄມ່ມີປັບປຸງ
ທີ່ຈະເຂົາເຈົ້າຈັບຈ່າຍໃຫ້ລູກນ້ອງໄດ້ຮ່າວຍເປັນຮາຍ ၅ ໄປເມືອນອຍ່າງທີ່ຄນອື່ນເຂາ
ທ່ານ ອຸດພູນສຸຂະເຄຍເລົ່າວ່າຕອນກ່ອນປັບປຸງແປ່ງການປັກຄອງ ၂၇၈၂᳚ ນັ້ນ
ທ່ານມີໂຮງພິມພົບລັກ ၅ ຂອງທ່ານອົງ ໂດຍທ່ານພິມພົບນີ້ອີຕິສາສົນອອກຂາຍ ສິ່ງ
ໝາຍດີເປັນເກົ່າເຫຼົ່າຫຼົ່າ ດັນໃນບ້ານສຸກກັບການທ່ອໜັນສືອສົງທາງໄປປະສົງຕາມທີ່ຄນ
ສັ່ງຈົນມາ ເຮົາກວ່າມີເງິນມີທອງຂອງຕັ້ງເອງກິນພອໃຫ້ທີ່ເດີຍ ຄັ້ນປັບປຸງແປ່ງການ
ປັກຄອງແລ້ວ ທ່ານກລັບໄມ່ມີສົມບັດທີ່ເຫຼືອເລີຍ ລູກເຕົ້າໄມ່ເຈີຍຮູ່ຮົງເຮົ່າມີຄົນລູກ
ຂອງເພື່ອນ ແຕ່ທ່ານຍອມຮັບສປາພຕ່າງ ၅ ອຍ່າງຈາກຫາຍຸແລະແສນທີ່ຈະອຸດຫານ ອຸດສ່າກໍ
ປະກັບປະກອດທ້າວໃຈທີ່ຍັບເຍີນແລກລາຍຸຂອງທ່ານ ໃຫ້ຄົນເປັນຮູ່ປ່ວງເທົ່າທີ່ພະຈະກຳ
ໄດ້ ທ່ານຍັງຮັກເມືອງໄທຢ ຍັງອາຍາກລັບມາບ້ານກົດເມືອງອນຂອງທ່ານ ແຕ່ທ່ານຕັ້ງ
ໄລ້ວັ້ນແລ້ວອ່າງເຕີດເຕີຍວ່າຈະໄໝກລັບມາຈັນກວ່າຜູ້ຄົນຈະເຫັນໃຈແລະເຫື່ອໃນຄວາມບໍລິ
ສູງທີ່ຂອງທ່ານ ທ່ານ (ແລະເຮົາ) ມັ້ນໄຈວ່າວັນພັນຈະຕ້ອງມີມາແນ່ແຕ່ເສີຍດາຍທີ່ທ່ານອູ່
ໄມ່ຄື່ງ

ມີເຫຼຸກຮັນຫລາຍອ່າງໃນຍຸກປັ້ງຈຸບັນທີ່ຫວານໄດ້ດິຈັນຄືດຄື່ງທ່ານ ເຊັ່ນ
ເຮືອງປາໄນ້ ທ່ານແຍຍເຕືອນນາຍກັ້ງສູມແຕຣີໃນສັນຍາສົງຄຣາມວ່າໄມ້ສັກໃນປະເທດໄທຢ
ກໍາລັງຈະໜົດໄປ ຂະນັ້ນຄວາມຈະຄົວເປັນເຮືອງດ່ວນທີ່ຈະຮັນຮັງຄົປລູກໄມ້ສັກໃໝ່ໃນທັນ
ທີ່ທ່ານແລ້ວອີກ ၅၀ ປີ ຈະໄມ່ມີເຫຼືອເລີຍ ຄໍາຕອບທີ່ທ່ານໄດ້ຮັບກີ່ຄົວ “ໃຊ້ ອາຈາຍ
ເຂອະໄຮມາພູດ ອີກ ၅၀ ປີ ເຮົາຈະອູ່ທີ່ໄທນິກິ່ມງົງ ພູດເຮືອງເຕີຍວັນດີກວ່າ ນັ້ນເຂົ້າໄວ
ຄນອື່ນເຂາທີ່ທ່ານແລ້ວກັນ!” ແລະເນື່ອທ່ານກລັບຈາກໄປເຈີຍສັນພັນຮໍມີຕົກກັນ

ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก หลังส่งความ ท่านแล้วว่าได้ไปเห็นการทำนาข้าวซึ่งอเมริกากำลังเริ่มเป็นการใหญ่ ท่านคาดว่าอีกราว ๆ ปีกว่า หรือ ๒ ปี เขาจะผลิตข้าวได้จำนวนมหาศาลเท่ากัน เราจะต้องรับจัดการเตรียมพร้อมไว้รับเมื่อเข้า จะต้องปรับปรุงแก้ไขลดค่าผลิตให้ต่ำลงให้มากเท่าที่จะทำได้ เพื่อสู้ด้านราคา และจะต้องเตรียมมาติดตามใหม่ ๆ ฯลฯ อีกเรื่องหนึ่งก็คือดินน้ำได้พบกับนายทหารากาศ ขั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งซึ่งเล่าให้ฟังว่าตัวเขาระบุเองไม่เคยรู้จักสนธิชิดเชื้อกับท่านปรีดีมา ก่อน ไม่เคยสนใจในความคิดของท่านปรีดีในเรื่องอื่น แต่มาชอบใจที่บังเอญได้พบท่านเมื่อตอนเสร็จสิ่งงานใหม่ ๆ และท่านบอกว่าต่อไปนี้กรุงเทพฯ จะต้องเป็นศูนย์กลางของการบินที่สำคัญแห่งหนึ่ง ควรจะต้องเร่งจัดการปรับปรุงสนาમบินเดิมหรือสร้างขึ้นใหม่ให้ทันสมัย ขึ้นทั้งวิริยะไม่ทันการ จะสู้เพื่อนบ้านชาไม่ได้ หากอภิวัตรท่านเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างถูกต้องจริง ๆ เมื่อตัวท่านเองได้เป็นนายกรัฐมนตรีไม่เท่าไร ก็ถูกมรสุมการเมืองซัดกระหน่ำเสียจนแทบตั้งตัวไม่ติด ท่านจึงยังไม่มีโอกาสได้กระทำสิ่งที่ท่านต้องการทำเลย เป็นที่น่าเสียดาย น่าเสียดายจริง ๆ

ท่านคง ดิฉันจะต้องคิดเสียใจต่อไปอีกจนตายก็ไม่ได้มีโอกาสทดลอง พระคุณท่านได้เพียงพอ จึงขอแต่ส่วนตนท่านว่าให้ท่านได้ไปเกิดในภาพที่สุขสงบ พบแต่คุณเดิมคือศีลธรรมรู้คุณคน ปราศจากพวกลมบุญชัยใจสัตว์ที่เต็มไปด้วยความอิจฉาริษยาอยแต่คิดทำลาย ห่างไกลจากคนชัลادที่ใจบาปหยาบช้ำโญนความผิดให้คุณอื่น ดิฉันเชื่อมั่นว่าเวลาจะพิสูจน์ความจริงให้ประจักษ์ ๑๐๐-๒๐๐ ปี ในประวัติศาสตร์ เป็นเวลาไม่นานนัก ใช่ไหมคะ?

ປາກສາວັນປຣີດໍາ ເຮືອງ

“ຄວາມປະທັບໃຈເກີຍກັບ ທ່ານປຣີດ ພນມຍູງຄໍ”

១១ ພຸດຊກາຄມ ២៥៧៤ ຕະ ລານປຣີດ ພນມຍູງຄໍ ຮັນຕຶກໂນໂມ

ອາຈາຍລາວແນຍ ອຸປອິນທີ

ກ່ອນອື່ນ ຕ້ອງຂອເຮົຍໃຫ້ທ່ານກ່ອນວ່າດີຜົນມີໃຫ້ກັບພຸດ ຄ້າ
ທາກວ່າພຸດອະໄຣທີ່ໄມ່ໄຄຣໄດ້ຄວາມທຣີວະໄໄ ກີ່ຕ້ອງຂອປະການໂທໜັດວຍ
ແລະຍັງໄໝ່ທາຍເໜື່ນຍົດຕ້ວຍ ແລະຍັງຮູ້ສຶກຄ່ອນຂ້າງຈະຕື່ນເຕັ້ນສໍາຮັບການ
ພຸດວັນນີ້ ນອກຈາກຈະພຸດຖື່ນຄວາມປະທັບໃຈທີ່ດີຜົນມີຕ່ອທ່ານອາຈາຍ
ປຣີດ ພນມຍູງຄໍ ແລ້ວ ກີ່ຍັງຮູ້ສຶກວ່າລົ່ງໜີ່ທີ່ດີຜົນຍ້າກຈະກລວກ່ອນກີ່
ຄົວວ່າດີຜົນຍືນດີມາກທີ່ໄດ້ມີໂຄກສາມພຸດ ມາແສດງຄວາມຮູ້ສຶກໃນວັນນີ້ ຈົງ ຈ
ແລ້ວ ດີຜົນຍ້າກຈະກລວກ່າວຄື່ງຄວາມຮູ້ສຶກສ່ວນຕ້ວວ່າ ທ່ານໄດ້ຜົນຈຶ່ງເຂົ້າມາຢູ່
ເກີຍວ່ອຍໃນມາຮັດວຽກຂອງມາຮັດວຽກ

ເນື່ອໄໝນາເນານີ້ ດີຜົນເຂົ້າມາຕິດຕ່ອແລະເຂົ້າມາທ່ານແລະເຂົ້າມາເດີນຍູ້ໃນ
ນັ້ນບ່ອຍ ຈ ໂດຍເລັກທີ່ມີມາຮັດວຽກຂອງມາຮັດວຽກ ຄວາມຮູ້ສຶກຂອງດີຜົນ
ມີຄວາມຮູ້ສຶກວ່າເປັນສານທີ່ກ່ອນຂ້າງຈະມີອີສະກາພແລະມີຄວາມເປັນປະຫຼິບໄຕຍ
ສູງທີ່ສຸດໃນເມືອງໄກຍ ໃນຄວາມຮູ້ສຶກຂອງດີຜົນ ດີຜົນກີ່ດີນເຂົ້າອກອູ້ໃນມາຮັດວຽກ
ຂອງມາຮັດວຽກ ຈ ຈະກະທັງໝາຍທ່ານວ່າຈະຮູ້ສຶກວ່າ ທ່ານໄມ່ ດີຜົນມີໃໝ່ເລືອດເນື້ອ

หรือมีใช้คิชช์ย์เก่าของธรรมศาสตร์เลย ทำไม่จึงเข้ามาปั่นเปี้ยนหรือเข้ามาทำอะไรอยู่ในนี้มากมาย สมัยก่อน ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เคยเข้ามาทำกิจกรรมอะไรอยู่มากพอสมควร แล้วหยุดไปเป็นเวลา ๑๐ ปี แล้วถึงได้เริ่มเข้ามาใหม่ เพราะเข้าไปแล้วรู้สึกสะเทือนใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ต่อมามีอีปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ดิฉันจึงเดินเข้าออกเป็นเดือน ๆ หลายเดือนด้วย คือ เนื่องจากว่าดิฉันมาช่วยจัดนิทรรศการศิลปกรรมสันติภาพในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ตลอดเวลาที่ดิฉันมาทำที่นี่ ดิฉันมีความรู้สึกว่าเหมือนกับเป็นผู้เปลกปลอมเข้ามา เพราะว่ามีใช้เป็นพวงธรรมศาสตร์

สาเหตุจากการที่ดิฉันเข้ามาทำหรือเข้ามายังงานสันติภาพ ดิฉันอย่างจะขอย้อนหลังไปลังกิด คือ วันหนึ่งลูกสาวท่านผู้ประสาท์การได้โทรศัพท์ไปหาดิฉันที่บ้าน แล้วบอกว่าถ้าดิฉันว่างก็ขอเชิญไปประชุมที่สมาคมธรรมศาสตร์หน่อย แต่ละค่ำ ถึงดิฉันจะว่างหรือไม่ว่างก็ต้องไป เนื่องจากว่าจิตใจของดิฉันมีความเคารพและครรภชาท่านปรีดีฯ อยู่เต็มเปี่ยม และความรู้สึกอันนี้ก็ลึกลอดมาถึงครอบครัวของท่านด้วย และวันนั้นที่ไปประชุมที่สมาคมธรรมศาสตร์ ดิฉันไม่ทราบเลยว่าเขามีการประชุมอะไรไว้กัน หรือมีโครงการกันบ้าง ปรากฏว่าเมื่อดิฉันไปเห็นว่าส่วนใหญ่ผู้ที่ไปประชุมมีผู้หลักผู้ใหญ่เยอะเซียวนะคะ ไปถึงที่นั่นแล้ว ก็มีเจ้าหน้าที่ที่นั่งอยู่ข้างหน้าขอให้ดิฉันช่วยลงชื่อแล้วกรอกข้อความในแบบฟอร์มถึงได้ทราบว่าในวันนั้นเป็นการประชุมเกี่ยวกับเรื่องของเสรีไทย ก็บังเอญที่บังกานดิฉันรู้จักท่านอยู่บ้าน แล้วในวันนั้นได้มีการพูดกัน แล้วกำหนดว่าจะจัดงาน เนื่องจากจะเป็นการครบรอบ ๔๕ ปีของกรรมาธิการสันติภาพของประเทศไทย ซึ่งจะครบ ๔๕ ปีในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๓๓ หลังจากนั้นก็ได้มีการตั้งคณะกรรมการวันสันติภาพขึ้นมาดำเนินการ เพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของท่านผู้เสียชีวิตเลือดเนื้อเพื่อประเทศไทย แล้วเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ถึงประวัติความเป็นมาของ “เสรีไทย” ที่ทำให้ประเทศไทยไม่เป็นประเทศที่แพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒

ในการจัดงานครั้งนั้น ร่องมีการแบ่งเป็นหลายฝ่าย จัดงานอะไรต่ออะไรอย่างที่เดียว มีนิทรรศการรูปถ่ายทางประวัติศาสตร์ มีการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเรื่องราวเสรีไทย จัดประกวดเรียงความ ประกวดผลงานศิลปกรรมเรื่องสันติภาพ แล้วก็มีการจัดนิทรรศการศิลปกรรมสันติภาพด้วย ซึ่งดิฉันเองเป็นผู้รับผิดชอบ

ในรายการสุดท้าย ออกจะเป็นงานที่ต้องใช้เวลามากมายในการที่จะต้องจัดเตรียม การประกวดนั่นแม้ทั้งงานตั้งแต่เด็กประถม มัธยม ถึงระดับอุดมศึกษา จะกระทำทั้งเป็นงานของประชาชนด้วย การตระเตรียมค่อนข้างจะวุ่นวายพอสมควร แล้วก็ไม่ค่อยจะพร้อมนัก ดิฉันขอความร่วมมือจากเพื่อน ๆ ที่เคยร่วมงานกันมา หากท่านก็ให้ความร่วมมือด้วยดี ซึ่งแต่ละท่านก็มาจากสถาบันคิลปะหลายแห่ง รวมทั้งคิลปินอิสระด้วย อาจารย์จำนวน เย็นถ่าย ซึ่งเป็นอาจารย์อยู่ที่ประสาน-มิตรก็ได้กรุณารับผิดชอบทางด้านคิลป์เด็กไป เป็นประธานทางด้านเด็ก ส่วนคุณศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ กรุณารับเป็นประธานฝ่ายผู้ใหญ่ แม้ว่าทลายอย่างจะมีปัญหาบ้าง แต่ทุกอย่างก็เรียบร้อยลงด้วยดีพอสมควร ทั้งนี้ก็ด้วยความร่วมมือจาก มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านอธิการบดี รองอธิการ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านซึ่งดิฉันอยากจะกล่าวขอบคุณเป็นส่วนตัวคือคุณชุมชื่น ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อยู่ฝ่ายสารบรรณที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ให้ความร่วมมืออย่างดีที่สุด คือตอนนี้สามีดิฉัน (อาจารย์สมโภชน์ อุปอินทร์) กำลังปั้นรูปท่านผู้ประศาสน์การอยู่ คุณชุมชื่นได้กรุณาหาเลือกรุย ช่วยจัดการทุกอย่างให้ ตอนแรกที่เดียวก็ตั้งใจว่าจะเอามาติดตั้งที่ห้องอนุสรณ์สถานภายในวันนี้ แต่ก็ขัดข้องทางเทคนิค บางอย่าง ก็คิดว่าคงจะเอามาติดตั้งได้ภายในเร็ว ๆ นี้ อาจเป็นภายในเดือนนี้

ก็ขอประทานโทษที่ดิฉันซักจะออกนอกรewire ไปอีกแล้ว ถึงยังไม่เรื่องนั้น ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับท่านปรีดีฯ คือในการจัดงานสันติภาพไทย ดิฉันมีความรู้สึกว่าอย่างจะให้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้กรุณารับเป็นเจ้าภาพจัดงานในทุก ๆ ปี ไม่ทราบว่าจะเป็นการก้าวถ่ายเกินไปหรือเปล่า คือในความรู้สึกส่วนตัวของดิฉัน คิดว่าใน ฯ ก็มีการจัดแล้วและเริ่มขึ้นแล้ว ก็น่าจะทำกันเป็นประจำทุกปี ก่อนที่จะเป็นงานใหญ่ที่เราจะเตรียมกันในอีก ๔ ปีข้างหน้านี้ คือครบรอบ ๔๐ ปี ตอนนี้เราก็มีถนน ๑๖ ลิงหา แล้ว ซึ่งคือถนนที่เรา弄กันอยู่นี้ แล้วก็สถานที่ต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่อไทยหรืออะไรก็อยู่ในบริเวณสถานที่นี้แล้ว หัวหน้าขบวนการเรือไทยและท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ก็เป็นท่านเดียวกันอยู่แล้ว คือเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งดิฉันก็ขอฝากไว้ ท่านอธิการอาจจะหาว่าดิฉันนี้คือคนข้างจะวุ่นวายหรือสาระแน่นะไร ก็ต้องขอประทานโทษ ดิฉันฝากไว้ว่าธรรมศาสตร์

น่าจะจัดงานนี้ต่อไปทุก ๆ ปี ขอประทานโถเช่นกับเดิมดีนะครับ

ผู้แนะนำตัวของว่าดีฉันจะมาพูดเรื่อง “ความประทับใจในตัวท่านอาจารย์ปรีดีฯ” แต่เนื่องจากอาจารย์วานิ สายประดิษฐ์ บอกดีฉันว่าอย่างจะให้ดีฉันพูดเรื่องเกี่ยวกับการจัดงานสันติภาพด้วย ดีฉันมีความรู้สึกว่าดีเหมือนกัน ก็จะได้เป็นการออกตัวว่าทำไม่ดีฉันจึงเข้ามาร่วมพยายามในธรรมศาสตร์ เป็นภาพพจน์ซึ่งไม่ใครตั้งอก เพราะดีฉันเคยถูกกล่าวหาว่าเข้ามาแต่งหน้านักศึกษาที่แสดงละครให้เหมือนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช จนเป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลา ก็เป็นการออกตัวไปในตัวด้วย

ที่นี่ ดีฉันก็จะมาพูดถึงความประทับใจ ความบันดาลใจที่ดีฉันเขียนรูปท่านอาจารย์ปรีดีฯ คือสาเหตุจากดีฉันมีโอกาสเขียนรูปของท่านอาจารย์ป่วย ถึงภารณ์ ไปติดตั้งที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยที่รังสิต มีความรู้สึกอยู่ว่าเมื่อเขียนรูปของท่านอาจารย์ป่วยฯ แล้ว อีกท่านหนึ่งที่จะขาดมิได้คือท่านอาจารย์ปรีดีฯ เพราะว่าธรรมศาสตร์ก็คงมีความรู้สึกอยู่ว่าส่องท่านนี้เป็นผู้ที่ชาวธรรมศาสตร์ทุกคนจะต้องระลึกถึง ไม่ว่าจะจดอะไหร่หรือทำอะไรมะต้องมีสองท่านนี้คู่อยู่เสมอ

เมื่อเขียนรูปอาจารย์ป่วยฯ แล้ว รูปท่านอาจารย์ปรีดีฯ นี้ ดีฉันก็คิดว่าในชีวิตนี้จะต้องเขียนแน่ แต่ว่าอยู่ดี ๆ จะลูกขี้เขียน แล้วก็รูปที่เห็น ๆ อยู่ทั้งหมดนี้เป็นรูปที่มีอยู่ด้วยตื่นแล้ว ดีฉันก็มีความรู้สึกว่ายังไม่มีรูปที่เห็นประทับใจ ก็พอเดี๋มีโอกาส โชคดีที่ดีฉันได้ไปที่บ้านของท่านอาจารย์ ไปพบคุณสุดา ลูกสาวและท่านผู้หญิงพุนศุ พนมยงค์ ดีฉันก็กราบเรียนให้ท่านทราบว่าดีฉันมีเจตนาอย่างจะเขียนรูปท่านอาจารย์ปรีดีฯ อยู่ แล้วก็อย่างจะเขียนรูปท่านในขณะที่สูงวัยแล้ว เป็นภาพในระยะหลัง ๆ ไม่ใช่ภาพที่มีอยู่ด้วยตื่นที่คนเห็นอยู่ หัว ๆ ไป ท่านผู้หญิงฯ ก็ได้กรุณาเลือกภาพ ๆ หนึ่งให้ บอกว่าเป็นรูปถ่ายกล้องแจ้ง ซึ่งท่านผู้หญิงฯ ท่านบอกว่าเป็นรูปที่ท่านชอบมากที่สุด ดีฉันจึงนำรูปนั้นมา ใน การที่เราจะเขียนรูปให้ลักษณะนั้น ก็ลักษณะที่เขียนขึ้นมาโดยเอารูปถ่ายมาลอก อะไรอย่างนี้ คนที่ลักษณะตัวว่ามีฝีมือ ดีฉันคิดว่าก็มีมากในเมืองไทย ในชีวิตของดีฉันแทบจะไม่เคยได้ยินคุณพ่อของดีฉัน (พลเรือโทครี ดาวราย) ชมใจ แต่ชื่นชมท่านปรีดีฯ และยกย่องตลอดมา จนกระทั่งดีฉันมีความรู้สึกร่วม ดังนั้น การที่จะเขียนรูปคนระดับท่านอาจารย์ปรีดีฯ ซึ่งเป็นคนที่มีความยิ่งใหญ่เหลือเกิน

เป็นคนเดียว มีความสามารถ เป็นผู้ที่มีความเลี้ยงล่ำเพื่อประเทศชาติและประชาชน ชิปปิตัย ท่านเป็นผู้ที่ให้ ให้ และให้ ตลอดชีวิต ดิฉันใช้ความสามารถและประสบการณ์ที่ดิฉันทำงานมา ๓๐ กว่าปี แล้วใช้เวลาเขียนมากกว่า ๒ ปี ถึงเมื่อจะไม่ได้เขียนอยู่ทุกวัน รูปนี้ดิฉันเขียนเสร็จแล้วก็ยังไม่พอใจ แต่ดิฉันก็ได้นำภาพนั้นมาแสดงในนิทรรศการวันสันติภาพ และหลังจากนั้นดิฉันยังได้นำไปแก้ไขปรับปรุงแล้วก็พยายามทำ คือดิฉันคิดว่าคนระดับท่านอาจารย์บรีดีฯ ถ้าดิฉันจะเขียนรูปท่านแล้ว ดิฉันจะใช้ความสามารถอย่างเต็มความสามารถของดิฉันเอง แต่ทว่ารูปนั้นออกแบบก็ได้เท่านี้ เท่าที่ท่านเห็นอยู่ ถ้าท่านดูแล้วไม่ได้ความรู้สึกอย่างที่ดิฉันจะต้องการแสดง ก็หมายความว่าดิฉันมีข้อความสามารถเท่านี้เอง ในการที่ดิฉันมีโอกาสเขียนรูปท่าน ดิฉันถือว่าเป็นมงคลต่อชีวิตของดิฉัน และถือว่าเป็นหน้าที่ต้องสักคราฟุน้ำที่ดิฉันเป็นจิตกรที่เขียนภาพเหมือน จะต้องเขียนภาพของท่านเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถบรีชาสามารถ คุณธรรม ความเสียสละ และเพื่อแสดงถึงความดีของท่านให้ปรากฏ เช่นเดียวกับนักเขียนหรือนักประพันธ์ กวี นักวิชาการ ก็ต้องทำหน้าที่ของตัวเองต่อสังคมตามลักษณะงาน ของแต่ละท่าน เรายาช่วยกันจารึกและประกาศคุณงามความดีของท่านอาจารย์บรีดีฯ ท่านเป็นปูชนียบุคลของคนไทยทั้งชาติอย่างแท้จริง พระพิมลธรรมได้ประกาศ ได้เกเนอไวเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒ ว่า “จะมีแต่คนทุหานวากتابอดเท่านั้น ที่ไม่ว่าท่านรัฐบุรุษอาวุโส บรีดี พนมยงค์ ได้ทำอะไรให้แก่ประเทศชาติบ้าง” ดังนั้น ข้อความของพระคุณเจ้ารูปนี้ จึงควรเป็นของพวงเราทุกคนที่เห็นคุณค่าของท่าน ไม่ใช่เฉพาะเพียงพวงกลุกศิษย์ลูกหาของชาวธรรมศาสตร์เท่านั้น ควรจะเป็นของคนทุกคนที่รักความเป็นธรรม และรักประเทศไทย

ดิฉันคิดว่า การที่ดิฉันได้เขียนรูปท่านอาจารย์บรีดีฯ แม้จะเป็นการแสดงถึงความสามารถกตัญญูต่อท่านเพียงน้อยนิด แต่ดิฉันก็ยังรู้สึกว่าภูมิใจ แต่รูปนี้ก็ยังเป็นแค่รูปเล็ก ๆ รูปหนึ่ง สถานที่ได้คิดว่าจะเขียนรูปของท่านเต็มตัว ดิฉันขอมาใส่ไว้ ณ ที่นี่เลยว่าดิฉันเต็มใจที่จะเขียนให้ ก็ไม่ทราบว่าโอกาสันนั้นจะมีหรือเปล่า ดิฉันคิดว่าจริง ๆ และคุณงามความดีของท่านอาจารย์บรีดีฯ ทุกท่านในที่นี้คงจะซาบซึ้ง และหยั่งรู้เป็นอย่างดี ท่านไม่เคยได้รับความเป็นธรรมในชีวิต แม้จะตายก็ยังไม่มีโอกาสตายในประเทศบ้านเกิดของตัวเอง ...ความจริงใจ

ต่าง ๆ ที่ดีฉันมีต่อห่านอาจารย์ฯ มีมากมายจนเกินกว่าที่จะกล่าวในเวลาเพียงแค่นี้ ดิฉันคิดว่าดิฉันคงไม่สามารถที่จะพูดอะไรได้มากกว่านี้ และก็หวังไว้ว่าประเทศไทยของเรายังมีความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงในวันหนึ่งข้างหน้าไม่ใช่แบบวันนี้... ตามเจตนามั่นของห่านอาจารย์บรีดีฯ ซึ่งเราถือว่าเป็นบิดาแห่งระบบประชาธิปไตยของเราระ ดิฉันคิดว่าถ้าดิฉันพูดอะไรมากกว่านี้ ก็คงจะเลอะเทอะมากเกินไป

ดิฉันต้องขอขอบคุณและก็ขอประทานอภัยอีกครั้งหนึ่งในการที่ดิฉันพูดไม่ได้เรื่อง ถ้ามีอะไรและถ้ามีท่านผู้ใดอยากจะซักถามอะไร ดิฉันคิดว่าดิฉันเต็มใจที่จะตอบมากกว่า เพราะว่าพูดคนเดียวดูจะพิลึก ๆ ไม่ใช่การสนทนา ก็อย่างที่เรียนให้ทราบแล้วว่า ดิฉันไม่ใช่นักพูด ...ขอบพระคุณมากค่ะ

เศรษฐีไทยพลพรมนคร

(นักเรียนเตรียมธรรมศาสตร์-จุฬาฯ ๒๕๔๘)

นางอาภาศเอกไพรเจน อิทธิวัฒน์

เมื่อปลายสัปดาห์ครั้งที่ ๒ ประมาณเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘ พวกรานักเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนักเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาชาร์มศาสตร์และการเมือง รวม ๓๗๗ คน (มีนักเรียนเตรียมนายเรือร่วมด้วย ๙ คน) ได้สมัครเข้ามาเป็นนักเรียนนายสิบสารวัตรทหารตามประกาศของทางราชการ ซึ่งพวกราบทลายคนกราบเป็นเนย ๆ ว่า การรับสมัครในครั้งนี้ จุดประสงค์ที่แท้จริงต้องการจัดหาคนหนุ่มที่มีความรู้พื้นฐานดีและเคยฝึกวิชาทหารหรืออุปนิสัยทหารมาแล้ว เพื่อนำไปช่วยเหลือชาติบ้านเมืองในการกิจที่สำคัญและเป็นความลับ ฉะนั้น หากเราที่กำลังว่างจากการเรียน เพราะโรงเรียนปิดแบบไม่มีกำหนดจากภัยสงครามและด้วยความเป็นคนหนุ่มที่ต้องการช่วยเหลือชาติบ้านเมือง จึงรับสมัครเข้ามาโดยไม่ต้องสอบถ้ามารายละเอียดจะได้รับมาก

ในวันรายงานตัวเข้าเรียน พวกราได้ไปพร้อมกันที่โรงเรียนชั่วตั้งอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยวิชาชาร์มศาสตร์และการเมือง ห้องเรียนของเรามีห้องเรียนชั่วคราว ทำแบบลวก ๆ หลังคามุงด้วยจาก แป้งเป็น ๔ ห้องเรียน ด้วยเลื่อราแพน บูรพ์พื้นด้วยไม้กระดานห่าง ๆ มองเห็นพื้นหญ้า ที่เรียนของเรานี้อยู่ริมกำแพงมหาวิทยาลัยด้านที่ติดกับแผนกนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร เราได้รับจากเครื่องแบบทหารมีเสื้อกางเกงผ้าฝ้ายไทย ๆ ผ้าพันแข็ง รองเท้าอ้ายโอบ

เกี่ยวกับผู้เขียน

นราภากาศเอก ไพรัตน์ อิทธิวัฒน์
 กิตเมื่อ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๗๐ ที่กรุงเทพฯ เรียนหนังสือจบชั้น ม. ๓ ที่โรงเรียนมัธยมวัดราชารามวิถี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๒ ไปเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์จนจบชั้น ม. ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๕ แล้วเข้าเรียนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแผนกวิศวกรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๘ ระหว่างเป็นนักเรียนเตรียมปีที่ ๒ ได้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายสิบสารวัตรทหารร่วมขบวนการเสรีไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๙ หลังส่งรวมได้เข้าท่าทางที่กรมศุลกากร ๑ ปี แล้วลาออกไปเรียนวิชาชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ พอยี พ.ศ. ๒๕๗๐ ได้เข้ารับราชการในกองทัพอากาศ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๑ ได้ยศ นราภากาศเอก ในตำแหน่งรองผู้อำนวยการกองการต่างประเทศ กรมข่าวทหารอากาศ และได้ตำแหน่งนายทหารชั่วคราวอาญาส์ กรมข่าวทหารอากาศ (อัตรา น.อ.พิเศษ) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๒ เกษียณอาญาทหารเมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๓

ปัจจุบันเป็นปฏิคมของสมาคมข้าราชการบ้านญี่ปุ่นทหารอากาศ และเป็นกรรมการประชาสัมพันธ์ของสมาคมเตรียมธรรมศาสตร์-จุฬาอากาศคึก ปี พ.ศ. ๒๕๗๘

ชื่นใจจะใส่ตัวหรือไม่ก็ไปเปลี่ยนกันเอาเอง พวกร้าวเห็นเครื่องแบบที่แจ่มมาแล้วก็ไม่อยากจะใส่กันเลย แต่ก็จำเป็น เพราะไม่รู้จะไปหาที่ไหนดีกว่านั้น ยามสังคมร่ม มันขาดแคลนไปเสียทุกอย่าง แต่ยังมีพวกรำงคนตัดเครื่องแบบด้วยผ้าดี ๆ มีห้อปูน้ำใส่โก้ ไม่ทราบว่าไปหามาจากไหน

ทางโรงเรียนได้แบ่งพวกร้าว หมวดเป็น ๓ กองร้อย โดยให้มีพวกร้าวจากเตรียมอุดมฯ และเตรียมปริญญาฯ แต่ละกองร้อยมีจำนวนใกล้เคียงกัน ส่วนนักเรียนเตรียมนายเรือ ๘ คน ให้มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าตอนและรองหัวหน้าตอนหัวหมอดราม ๔ ตอน การแบ่งเป็น ๔ ตอนนี้ก็เพื่อการเข้าเรียนในห้องเรียนของพวกร้าวซึ่งมีอยู่ ๔ ห้องนั่นเอง หลักสูตรที่สอนเป็นหลักสูตรนักเรียนนายสิบทหาร ระบบทั่วไปเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย ครูผู้ฝึกอบรมก็ือครูที่เคยฝึกญี่ปุ่นทหารจากการเตรียมการทหาร (กรมญี่ปุ่นทหารเดิม) เป็นส่วนใหญ่ ผู้บังคับกองโรงเรียนคือพันเอก หลวงพิเนตรยุทธศิลป์ รองผู้บังคับ กองโรงเรียนคือพันโท ย้อย ชวัญอยู่ ผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของพวกร้าวคือพลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ) สารวัตรใหญ่ทหาร ซึ่งเรารับในภายหลังว่าท่านเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยสายตะวันออกและเป็นผู้วางแผนโดยการเห็นชอบของท่านปรีดี พนมยงค์หัวหน้าใหญ่เสรีไทยให้รับสมัครพวกร้าว

เข้ามาร่วมงานเสรีไทยนั้นเอง และบุคคลท่านนี้ต่อมาก็ได้เป็นที่คาดการณ์ของพวกเราประดุจบิดา จนพวกราชทุกคนเรียกท่านอย่างสนิทใจว่า “ป้า”

ในระยะแรก เราเรียนแบบเข้ามาเย็นกับ มีการเรียนในห้องเรียนและการฝึกวิชาทหาร สถานที่ฝึกใช้บริเวณสนามหลวงและในบริเวณมหาวิทยาลัยฯ อาชูบีนที่ใช้ฝึกเป็นปืนเล็กยาวแบบ ๙๘ เรายังคงอบรมตามปกติอยู่ประมาณ ๒ เดือน วันหนึ่ง พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจได้มายื่ยมโรงเรียนเป็นการฉุกเฉิน ได้สอนถามครุภัณฑ์ส่วนว่าอบรมเรื่องการรักษาความลับของทางราชการแก่พวกราช แล้วหรือยัง ให้รับอบรมค่าวุณ และได้เรียกประชุมพวกราชทั้งหมดแจ้งให้ทราบว่า การกิจของพวกรานั้นจะต้องเป็นผู้นำพลพรคร ใต้ดินและนำประชาชนเข้าต่อสู้ กับกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทยโดยเฉพาะในพระนครธนบุรี ฉะนั้นต่อไปนี้จะ ต้องรับเรียนการจัดหมวดหมู่แบบใหม่และอาชูสมัยใหม่ของสหราชอาณาจักร ให้ทันการ เรื่องราวต่าง ๆ ของพวกราชตั้งแต่วันนี้จะต้องปักปิดเป็นความลับสุดยอดและย้ำ ว่าจะบอกใครไม่ได้เลยแม้แต่ฟ้อแม่พื่อน้องของเราเอง หน้าที่ที่พวกราชจะต้องปฏิบัติมีความสำคัญยิ่ง อาจต้องเสียสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อประเทศชาติ โดยที่ตัว ท่านเองก็จะร่วมเป็นร่วมตายกับพวกราชด้วย คำพูดของท่านในวันนั้นทำพูดอย่าง จริงใจ อย่างชาญชาติทหาร ซึ่งทำให้พวกราชที่กำลังหนุ่มในวัย ๑๗ ถึง ๒๑ ปี มีความทึ่กเหินไม่กลัวตายที่จะปฏิบัติการเพื่อชาติบ้านเมือง

พวกราชได้เรียนการจัดหมวดหมู่แบบใหม่ในวันแรกโดยใช้ห้องชั้นบน ของตึกของมหาวิทยาลัย มีการวางแผนประชุมผ่านตึกอย่างเข้มงวด เราแบ่งผลัด เข้าไปเรียนในห้องซึ่งมีแต่กระดานดำ ๑ แผ่น เรายังกันบนพื้นห้องเพราไม่มี โต๊ะ เก้าอี้เลย บางคนก็ยืนรอครุภัณฑ์สอนซึ่งกำลังเดินทางมา และนาทีระทึกใจก็มา ถึง ประชุมเปิดออกมีนักเรียนนายทหาร-สารวัตรรุ่นที่ทางราชการรับสมัครจากนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก่อนพวกราชประมาณเดือนสองเดือน และได้ไปฝึก ภาคสนามอยู่ที่จังหวัดชลบุรี เข้าประชุมมา ๒-๓ คน แต่ต่ำเครื่องแบบสนามมี เครื่องหมายนักเรียนนายทหารสารวัตรรุ่น หนวดเคราไม่ได้โกน คาดเข็มขัด ทหารสหราชอาณาจักร มีช่องปืนและปืนพกแบบ ๔๕ แคลิเบอร์ (๑๑ ม.m.) ถือเป็น ภารกิจและเป็นกลมือทอมป์สัน หลังจากทุกคนเข้าห้องเรียน ได้มีการปิดประชุม ลั้นด้าน ปิดหน้าต่าง และใช้ไม้ปิดประตูด้านนอกมีโทรศัพท์เข้าออก พวกราชรู้สึก ตื่นเต้นมาก เพราะไม่มีประสบการณ์เช่นนี้มาก่อน ครุภัณฑ์สอนหรือนักเรียน นายทหารสารวัตรได้ซึ่งการจัดหมวดหมู่แบบของメリกันพร้อมกับอาชูประ-

จำกัดของทหารว่ามีอาชญากรรมบ้าง มีสมรรถนะหรืออำนาจภาพอย่างไร พร้อมทั้ง วิธีใช้อาชญาณ ฯ ซึ่งเป็นอาชญาที่พวงเราะจะต้องใช้ปฏิบัติการในการกิจที่จะมาถึง ในเร็ววัน

จากวันนั้น อาชญาที่สหรัฐฯ ทิ้งร่วมลงในปาณบจังหวัดชลบุรี ระยะห้าได้ถูกลำเลียงเข้ามาในมหาวิทยาลัยฯ หลายเที่ยว ในการรับอาชญาจากปาจัง- หัวดชลบุรี เพื่อൺราคืออุทิศ คอมสัน ได้มีโอกาสไปร่วมลำเลียงมาด้วยเที่ยวหนึ่ง ได้เล่าว่า รถที่เข้าบรรทุกอาชญามาเกิดขัดข้องหยุดลงที่หน้าโรงเรียนช่างก่อสร้าง อุเทนถวาย ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ตั้งค่ายทหารญี่ปุ่น ทำให้นายทหารญี่ปุ่นคนหนึ่ง เดินเข้ามาดูที่รถ พากเพียรมา กับรถคันนั้นต่างหากใจคิดว่าเรื่องคงแตกแน่ ฯ แต่ก็มี นายทหารคนหนึ่งซึ่งจำไม่ได้ว่าเป็นใคร ได้รับส่งภาษาไม้ข้อให้ทหารญี่ปุ่นช่วย เข็นรถให้ ซึ่งญี่ปุ่นก็ได้เข้ามาช่วยกันเข็นจนเครื่องติดแล่นต่อไปได้โดยญี่ปุ่นเมได้ สงสัย ทุกคนในรถก็โล่ใจ

เราได้เรียนเรื่องอาชญาต่าง ฯ จากนักเรียนนายทหารสารวัตร เช่น การใช้ปืนคราร์บิน ปืนกลมือทอมป์สัน ปืนกลเบา (บรรจุนิ่งไอล์ฟ์เมชชินกัน) ปืนพกปืนยิงรถถังนาซูก้า มอร์ต้า ตลอดจนการวางแผนระเบิด ที.เอ็น.ที. สำหรับปืนคราร์บินซึ่งเป็นปะจายของพวงเรานั้น เราเมื่อความช้ำของเป็นพิเศษสามารถถอดและประกอบได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ในระยะหลังเหตุการณ์คับขั้นมากขึ้น มีการจัดผลัดเข้าเวรเตรียมพร้อม ๒๔ ชั่วโมง อยู่บ่อบ้านเดือนหลังของมหาวิทยาลัยฯ ในเวลากลางวันเราใช้ปืนเล็ก ยาวแบบ ๘๓ เป็นอาชญา รักษาเวรยามตามปกติเพื่อพรางญี่ปุ่นซึ่งตั้งหน่วยทหารอยู่ที่ผู้ตั้งตรงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา คือที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย เพราะสามารถมองเห็น ฯ กันอยู่ แต่ตอนกลางคืนเราใช้ปืนคราร์บินซึ่งเป็นอาชญาที่เรา ณัดกาวาใช้ได้คล่องแคล่วมากกว่า และหน้าที่เวรยามของพวงเรารือกอย่างหนึ่งก็ คือ ผลัดกันเป็นเวรยืนถืออาชญา เป็นเกียรติแก่อ้วซึ่งของนายจ้ำด พลางງู (เสรี ไทยเสียชีวิตที่นครจุกิง เมื่อตุลาคม พ.ศ. ๒๕๙๙) ที่ประดิษฐานอยู่บนตึกโดมด้วย

วันหนึ่ง ขณะที่ครูผู้ฝึกสอนแบ่งพวงเราพวงหนึ่งไปฝึกที่สนามหลวง พวงที่สองฝึกที่สนามในบริเวณมหาวิทยาลัย และพวงที่สามปิดประตูเรียนอาชญา เมริกันอยู่บ่อบ้านเด็ก มีพวงเรายืนยามอยู่ที่ประตูทางเข้ามหาวิทยาลัยด้านท่าช้างวัง หน้า ๒ คน คนหนึ่งคือกรรภิรมย์ พยุหะ อีกคนหนึ่งจำไม่ได้ว่าเป็นใคร กรรภิรมย์ เล่าว่าในวันนั้นตอนสายประมาณ ๕ โมงเช้า มีรถบรรทุกทหารญี่ปุ่น ๖-๗ คัน

แล่นมาจอดด้านนอกประตูแล้วมีคนลงมาจากรถเดินเข้ามาในประตู ๒ คน คนหนึ่งเป็นล่ามภาษาไทย แต่งตัวชุดสืบขาว อีกคนหนึ่งแต่งเครื่องแบบนายทหารญี่ปุ่น นอกนั้นรออยู่ภายนอก และมีผู้บังคับบัญชาของพวกเรามาไม่ได้ว่าเป็นใครได้สั่งการมาจากข้างในว่าให้ทำเฉย ๆ อย่างพิรุธ ขณะที่นายทหารญี่ปุ่นและล่ามได้ถูกเชิญไปพบและเจรจา กับอาจารย์วิจิตร อุลิตานนท์ ในมหาวิทยาลัยฯ ได้มองไปทางฝ่ายญี่ปุ่นที่มากันหลายคันรถเห็นทหารที่มาด้วยไม่ได้มีปฏิกริยาอะไร ผิดปกติก็เลยห้ามเยี่ยมอยู่ตามคำสั่ง แต่ในใจคิดว่าถ้าเกิดยิงกันเมื่อใดจะโยนเป็นเล็กๆ กว่าทึ้งแล้วรับไปอาจเป็นการบินมาสู้ แต่ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อญี่ปุ่นกลับไปแล้วจึงทราบว่าญี่ปุ่นจะมาขอคืนอาวุธอเมริกัน ได้ไปเจรจา กับอาจารย์วิจิตรฯ อย่างไรไม่ทราบผลปรากฏว่ายกบวนกลับไปไม่มีการคืน

ในกลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังจากที่พวกเรารได้ฝึกอาวุธ ในมีแล้ว และเตรียมพร้อมเต็มอัตราเพื่อรอวันนัดหมาย (ดี-เดย์) ที่จะลงมือโฉมตีญี่ปุ่น ได้มีผู้มาแจ้งข่าวว่ามีไปปลิวทึ้งที่สนา�หลวงว่าญี่ปุ่นยอมแพ้แล้ว จึงออกไปดูกันที่สนา�หลวงและได้เห็นในปลิวที่เครื่องบินสหราชอาณาจักร มากไปรย์ไว้ ในไปปลิวแจ้งว่ารัฐบาลญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว ให้ทหารญี่ปุ่นในประเทศไทยยอมรับความอาวุธโดยดือไร่ทำนองนั้น แต่ทหารญี่ปุ่นที่เราพบอยู่ที่บริเวณสนา�หลวงซึ่งอ่านชื่อความในไปปลิวันนี้ไม่ออก และเราได้นอกกันเขาว่ารัฐบาลเข้ายอมแพ้แล้ว เขาก็ยังไม่เชื่อ บอกว่าเป็นไปไม่ได้ ญี่ปุ่นไม่มียอมแพ้.....ต่อมาเราทราบว่าญี่ปุ่นยอมจำนนเพราะเครื่องบินสหราชอาณาจักร นำระเบิดปรมาณูไปทึ้งที่เมือง Hiroshima และเมืองนางาซากิ เมื่อวันที่ ๖ และ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ทำให้คุณญี่ปุ่นเสียชีวิตเป็นแสน ๆ คน

ประเทศไทยประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ แต่พวกเรายังคงอยู่กับหน่วยในบริเวณมหาวิทยาลัยฯ ได้มีกองกำลังทหารสัมพันธมิตรนาททหารอังกฤษและทหารอินเดีย เนปาล เบเนลุฟ์ ฯ คันเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นและปลดปล่อยเชลยฝ่ายสัมพันธมิตรเมื่อต้นเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ เชลยสัมพันธมิตรจำนวนหนึ่งได้เข้ามาพักอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยฯ ด้วย และได้มาเป็นเพื่อนร่วมสังสรรค์สนทนากินอาหารร่วมกับพวกเราอยู่รุ่งข้องฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามา อาหารที่กินกันก็คือข้าวแดงรำแหงอย่างที่พวกเรอกิน สูบบุหรี่บัวหวานที่ทำจากอยุธยาด้วยกันกับเรา และเมื่อการส่งกำลังบารุงของฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามาถึงเราก็ได้สูบบุหรี่คั่วันละอี่ดจากอังกฤษด้วย

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๘๙ ได้มีการเดินสวนสนามของพลพรรครัฐบาลไทยจำนวน ๙,๐๐๐ คน จากห้องสนามหลวงฝ่ายอนุสรณ์ประชาธิปไตยไปตามถนนราชดำเนิน พากเกริกได้ร่วมการเดินสวนสนามด้วยในฐานะเศรษฐีไทยพลพรรคระนองค์ (พลพรรคระนองค์ที่ร่วมเดินสวนสนามในวันนั้น มีนักเรียนนายทหารสารวัตร นักเรียนนายสิบสารวัตรทหารและทหารเรือกองสัญญาณอีกจำนวนหนึ่ง)

เหตุการณ์ในกรุงเทพฯ เมื่อสองสามสัปดาห์ใหม่ ๆ บ้านเมืองยังวุ่นวายระส่ำระสายไม่ปกติ มีโจรสู้ดซุกซุม เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่มีประสิทธิภาพที่จะรักษาความสงบได้ ทหารต่างชาติเข้ามายอยู่ในพระนครธนบุรีเต็มไปหมด ชาวจีนແกาเยาวราชและที่ต่าง ๆ ก่อการอาละวาดเลี้ยงพะคนไทย และก่อการจลาจลใช้อาวุธปืนยิงเจ้าหน้าที่ฝ่ายปราบปราม แม้พากเกรคนหนึ่งคือจุลนา สนิทวงศ์-ณ อยุธยา (ปัจจุบันเป็นองคมนตรี) ก็ยังถูกคนจีนเลี้ยงพะรุมตีเสียจนต้องส่งโรงพยาบาล จึงจะขอนำเอาเหตุการณ์ซึ่งพากเกรคนหนึ่งคือดำรงฤทธิ์ มหาภักษะ ได้เขียนไว้ในหนังสือ ๔๐ ปีรำลึก ตอนหนึ่งเกี่ยวกับการปราบปรามการจลาจลมาเล่าไว้ดังนี้ "...คืนวันศุกร์ที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๘๙ เวลา ๒๑.๐๐ น. "ป่า" ในเครื่องแบบพลเรือตรี มีปืนพกมากด้วย ได้เรียกพากเกรมาประชุมด่วนที่หน้าซีกโดม ท่านแจ้งให้ทราบว่า ขณะนี้ได้เกิดการประทักษันขึ้นระหว่างตำรวจกับชาวจีนในย่านเยาวราช เทียนกัวเทียน มีการใช้อาวุธปืนต่อสู้กัน...ให้หน่วยเรือจัดกำลังไปร่วมปราบปรามด้วย..." "ป่า" ได้เตือนพากเกรให้ระมัดระวังตัวให้ดี เพราะมีอันตรายตั้งแต่บริเวณวัดตีกถึงโรงภาษณ์โอลเดียน รวมถึงถนนเยาวราชและถนนจรัญกรุงทั้งสองฝั่ง เรายังคงออกไปกลุ่มละ ๕ คน มี นร.สห. เป็นหัวหน้าชุด ๑ คน ให้ใช้ปืนคันบินและเตรียมกระสุนปืนใส่เป็นนามเต็มที่ออกเดินทางโดยรถยนต์เชฟโรเล็ตแบบสองแถวลำเลียงไปครั้งละกลุ่ม และต้องรอรถเพราะมืออยู่เพียงคันเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าไปถึงสถานีตำรวจนครบาลฯ ใช้ตรงข้ามกับวัดคณิตาผลเมื่อเวลาเกือบ ๒๕.๐๐ น. รถยังไม่ทันจะจอดก็ถูกต้อนรับด้วยกระสุนปืนยิงติดต่อกันหลายนัด หมู่ที่เป็นพลขับหันมาสั่งให้ระวังแต่ข้าไปพกข้าพเจ้ากระโดดไปหาที่กำบังข้างถนนเรียบร้อยแล้ว หมู่อย่าห่วง เราเดินเลาะไปตามใต้กันสาดทั้งสองข้างถนนโดยมีกำลังตำรวจน้ำที่สมบทไปด้วยกันและมาตั้งหลักอยู่ที่หลุมหลบภัยสร้างแบบบังเกอร์อยู่ที่บริเวณถนนจรัญกรุง ตรงข้ามกับร้านถ่ายรูปแบล็คแอนด์ไวท์ นาน ๆ จะมีชาวจีนเปิดหน้า

ต่างตึกชั้นสองแล้วลอบยิงมาที่พวกรา เมื่อตอนตีกัลบันไปบังก์เรียบเลียง จนถึงเวลา ๐๕.๐๐ น. ได้มีเสียงปืนดังขึ้นสนั่นหัวในไหวไปหมด กลุ่มของข้าพเจ้า นำโดย นร.สห. ได้ให้ทุกคนบุกรวบถ่ายรูปนั้นโดยใช้ปืนหอมสันยิงราดที่ประตู เหล็กด้านหน้า แล้วพังประตูเข้าไปจับชาวจีนพร้อมอาวุธปืนพกได้จำนวนหนึ่ง คุณตัวไว้ได้ ๔๓ คน ตรวจพบว่ามีธงพร้อมด้ามเป็นรูปฉ้อนเดียวเต็มทั้งห้อง พวกราใช้กระบอกปืนทำลายจนแตกด้วยความแค้นใจที่มันไม่รู้สึกบุญคุณในการอยู่อาศัยในบ้านเมืองของเราเลย พฤติการณ์แสดงว่ามีแผนร้ายต่อประเทศ ไทยอย่างแน่นอน ตำรวจได้ควบคุมตัวไว้ในโรงพยาบาล ต่อมาก่อนสาย ๆ พวกราก เคลื่อนกำลังไปทางที่เสียงปืนยังมีอยู่แล้วตีกันเด็ดชั้นและถนนเยาวราช ตอนนี้ตีน เต็มและสนุกมาก เพราะได้ไล่ยิงกันตามบันไดตึก มีเลือดไหลเป็นทาง พวกรา ปลดดักทุกคน จนถึงเวลา ๑๗.๐๐ น. เหตุการณ์จึงสงบกลับที่ตั้ง เสียหาย จริง ๆ ที่เลิกเริ่วไปหน่อย ดีใจที่ได้ทำการรอบด้วยบังเอิญ ไม่เสียที่ที่ได้ฝึกมา..."

เนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบเรียบร้อยในบ้านเมือง โดยเฉพาะพระนครชนบุรีจึงได้มีการแต่งตั้งให้ พลเรือตรี สังวร สุวรรณธิพ สารวตรใหญ่ทุกห้า เป็นผู้รับผิดชอบ โดยร่วมกับอธิบดีกรมตำรวจนำการจัดตั้งหน่วยปราบปราม ประมาณผู้กระทำการมีชื่อชั้นตามคำสั่งคณะกรรมการชั้นต่ำ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ สารวตรใหญ่ทุกห้าจึงได้มีคำสั่งให้นักเรียนนายทหารสารวตร นักเรียน นายสินสารวัตรทหาร ไปปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยสารวัตรทหาร-ตำรวจนายทหาร ตำแหน่งหนึ่งเป็นการชั่วคราว ตั้งแต่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยมีกองบัญชาการอยู่ที่อาคารโทรศัพท์กลางและหน่วยหุนอยู่ที่อาคารไกล๊ ฯ กัน แล้วได้ตั้งเป็นหน่วยปราบปรามพิเศษสารวัตรทหาร-ตำรวจนายทหาร ๘ ชุด หรือ ๘ หน่วย อยู่ในพระนคร ๕ หน่วย ฝั่งธนบุรี ๓ หน่วย กำลังพลมีเจ้าหน้าที่ตำรวจนายห้องที่ ตั้งหน่วยเข้าร่วมด้วย การปฏิบัติการโดยการออกตรวจ แบ่งเป็นผลัดตลอด ๒๔ ชั่วโมง มีอำนาจจับกุมได้ทั้งทหาร ตำรวจนาย และประชาชนทั่วไป พวกราที่เหลือ จำกบริจุเข้าประจำหน่วยปราบปรามนี้ ก็ได้เข้าประจำหน่วยสารวัตรไทย-จีน มีหน้าที่ตรวจตราภัยความสงบเรียบร้อยย่านที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก ๆ และไปเป็นเจ้าหน้าที่รักษาการณ์ตามโถงสินค้าที่ยึดจากญี่ปุ่นอีกหลายแห่ง และที่กองบัญชาการหน่วยทหารลัมพันธมิตร พวกรากได้รับการบรรจุเข้าไปเป็นเจ้าหน้าที่ ลามอึก ๕-๖ คน เรากฎบัติหน้าที่อยู่ประมาณ ๓-๔ เดือน บ้านเมืองก็สงบเรียบร้อยขึ้น

หลังจากนั้นเราถูกเรียกกลับให้มารับการอบรมต่อให้ครบหลักสูตรและเข้าสอบ ผลการสอบปรากฏว่าพวกราทีสอบได้ดีได้รับการแต่งตั้งยศเป็นลิบเอก ๔ คน นอกนั้นเป็นลิบโทหั้งหมดเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๘๙ และได้รับคำสั่งให้พักรอการปลดเป็นกองหนุนในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๙๐

เมื่อปลดเป็นกองหนุนแล้ว พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ ได้ติดต่อ กับทางราชการให้ช่วยเหลือพวกราทีไม่ประสงค์จะกลับไปเรียนต่อให้ได้เข้าอบรม ในโรงเรียนคุลการ ๑๖๐ คน ในโรงเรียนนายร้อยต่างจังหวัด (รุ่นที่ ๕) ๖๐ คน และโรงเรียนปลัดอำเภอที่ได้ติดต่อให้ถูกกลั่นเลิกไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทาง การเมือง พวกราทีรอเข้าเรียนอยู่จึงต้องแยกย้ายไปประจำกับอาชีพอื่น ต่อมาก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญชัยสมภูมิสิงค์รามมา เอเชียบูรพา (สังคมโลกครั้งที่ ๒) ให้แก่พวกราทุกคน

เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๙๐ พวกราทีได้ร่วมกันจัดตั้ง สมาคมเตรียมธรรมศาสตร์-จุฬา อาสาศึก ปี ๒๕๘๙ ขึ้น เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ ในอดีตที่เคยอุทิศชีวิตเพื่อชาติบ้านเมืองมาด้วยกัน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันใน ทุกส่วนชีวิตร่วมกัน ภายหลังได้ร่วมกันจัดซื้อที่ดินและสร้างอาคารสมาคมฯ ขึ้นเป็นที่ตั้งสำนักงานและเป็นที่นัดพบปะกันยามสูงอย่าง โดยมีรูปปั้นอนุสาวรีย์ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ ประดิษฐานอยู่เป็นมิ่งขวัญ เรายังคงความคิดที่ จะจัดตั้งห้องสมุดที่อาคารสมาคม จารวรมหั้นสือ เอกสารต่าง ๆ ที่เป็น เรื่องราวของขวนการเสรีไทยไว้เพื่อให้ผู้ที่ยังไม่ทราบเรื่องราวของเสรีไทย และ อนุชันรุ่นหลัง ๆ จะได้รับทราบวีรกรรมและประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งของชาติด้วย

ปัจจุบันพวกราทีเสียชีวิตไปแล้ว ๑๓๓ คน ที่เหลือก็มีอายุเลย ๖๐ ปี ขึ้นไป ส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จในชีวิตราชการและการประกอบอาชีพ เรายัง พยายมั่นที่จะรักษาและสืบทอดความประจักริทัศน์ที่มีความรักความเป็นอันหนึ่งอันเดียว กัน ไม่ว่าใครจะมีความสามารถใดๆ ก็ตามที่ต้องการจะเป็นเพื่อนกัน โดยเฉพาะ เรายังคงรักษาและสืบทอดความประจักริทัศน์ที่สำคัญคือ “ป้า” ผู้ซึ่งพวกราที เคราะห์พรากดูจบีดีกัน แม้ท่านจะจากเราไปแล้วแต่คุณธรรมความดีและน้ำใจที่ท่านให้แก่พวกราที ตลอดจนประนิธานที่ท่านอยากรสึกหานพวกราทีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก่อนที่ท่านจะจากเราไปนั้น ได้จาริกอยู่ในใจของพวกราที ทุกคน

งานของหน่วยการเสรีไทย ได้กล่าวเป็นเรื่องในอดีตมากกว่า ๕๐ ปีแล้ว ที่เหลืออยู่ก็แต่ความทรงจำของเราวั่งหลายที่ได้มีโอกาสรับใช้ชาติ เราไม่ลืมคำกล่าวของหัวหน้าเสรีไทยที่ว่า "...เสรีไทยทำหน้าที่รับใช้ชาติ มีใช้ผู้กู้ชาติ..." แต่เรารักภูมิใจว่าเราได้ถูกก่อให้เป็นผู้รับใช้ชาติในช่วงเวลาและหน้าที่ซึ่งเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งที่ได้ช่วยให้ชาติของเราผ่านพ้นวิกฤตการณ์ที่ทุกคนก็รู้โดยทั่วไป ว่า ประเทศไทยประสบความหาย茫ในภูมิหลังเพียงใดหากไม่มีหน่วยการเสรีไทย

๒๒ มีนาคม ๒๕๓๕

รายงานกรรมการสมาคมเตรียมธรรมศาสตร์-จุฬา อาสาคีก ปี ๒๕๖๔

ที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์

พลอากาศตรี กำนัน สินชوانนท์
ร้อยตำรวจเอก ชุมพู อรรถจินดา

นายกกิตติมศักดิ์

นายประมวล สภาสุ
นายกุชชงค์ เพ่งคีรี

กรรมการบริหารสมาคม ปี ๒๕๖๔-๒๕๖๖

นายบุญเนื่อง พฤกษ์คิริ	นายกสมาคม
พันตำรวจเอก ชนันท์ คิริโกค	อุปนายก
นายสุวรรณ ดาวรุ่งขี้	อุปนายก
นายเฉลียว อเนกบุณย์	อุปนายกและเหรัญญิก
นายดำรงค์ฤทธิ์ มหารักษากะ	เลขานิการ
นายประทีป แสงมณี	นายทะเบียน
น้าวอาภาครเอกอ ไฟโรจน์ อิทธิวัฒนะ	กรรมการประชาสัมพันธ์
นายผลิต สรวงสี	กรรมการสวัสดิการ
นายเฉลิม ครีบุหงา	ปฏิคม
นายสติ๊ต สล拉斯พันธ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานิการ
นายทศ เนียมวงศ์	กรรมการและผู้ช่วยปฏิคม
นายชลัต วรรණคิริ	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
นายโชค นวลประเสริฐ	กรรมการ
พันตำรวจเอก การุณ ศรีวนารถ	กรรมการ
นายสุกร ลิทธิเทศาనนท์	กรรมการ

ท่านปรีดิ พนมยงค์ : บุรุษรัตน์ของไทย

กรุณา กุศลลักษณ์

คุณสัมผัส พึงประดิษฐ์ ประชานคณะอนุกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือที่ระลึก “วันปรีดิ พนมยงค์” ได้ขอให้ผมเขียนบทความลั้น ๆ เพื่อนำลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกดังกล่าวประจำ พ.ศ. ๒๕๓๗

หลังจากได้ฟังคำขอร้องของคุณสัมผัสฯ ก็พยายามมิตรของผมมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๔๐ ปี ผมมองอยู่เป็นเวลาหลายวัน เพราะไม่ทราบว่าจะเขียนอะไรดี เพื่อสนองความต้องการของเพื่อนรัก และเพื่อให้สมเกียรติแก่บุคคลที่จะต้องเขียนถึง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรื่องราวเกี่ยวกับท่าน “รัฐบุรุษอาวุโส” นั้น ได้มีผู้รจนากันแล้วมากมายจากทุกแห่งทุกมุม ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ไม่ว่าจะก่อนหรือหลังจากอสัญกรรมของท่าน

บังเอญในช่วงเวลาทึ่ง ๆ อยู่นั้น ผมได้รับสารสาร “National Herald” จากประเทศอินเดีย ฉบับที่ระลึกวันถึงแก่อสัญกรรมของนางอินทิรา คานธี ริดาของยาหาราล แหหรู “ผู้สร้างอินเดียใหม่” คงจะยังจำกันได้ว่า นางอินทิรา คานธี ได้ถูกทหารองครักษ์ของເຮືອເອງลังหารเชือดawayอาວຸດປິນถึงแก่ความตายเมื่อวันที่ ๓๑ 七月 ค.ศ. ๒๕๓๗ หลังจากได้เป็นนายกรัฐมนตรีปกครองประเทศไทยเดี่ยมมาสองສົມຍ້ รวมเป็นเวลา ๑๕ ປີ

ในการสารดังกล่าว มีบทความสุดดีอินทิรา คานธี อยู่บញ្ជີ່ຈຶບລົງ

ด้วยถ้อยคำที่ประทับใจผมเป็นอย่างยิ่ง ผมต้องขอรับประทานโภชนาการผู้อ่านที่จะ หยินยอมถ้อยคำดังกล่าวซึ่งเขียนโดย นาง Aruna Asaf Ali วีรสตรีผู้ต่อสู้เพื่อ อิสรภาพของอินเดียคนหนึ่ง มาเป็น “ครรภามาตรี” แต่ “ห่านปรีดี พนมยงค์ : บุรุษรัตนของไทย” ดังต่อไปนี้

“Immortality in the physical sense is not given to human beings. But some are remembered by future generations for what they did, for the currents of thought and action they released among the people. Among such is INDIRA GANDHI.”

ผมขอเปลี่ยนแผ่นพำนค์ท้ายสุดสองค้าคือ “INDIRA GANDHI” เมื่อ “PRIDI BANOMYONG” ครับ

ห่านผู้อ่านโปรดให้อภัยที่ผมได้ลอกต้นฉบับภาษาต่างประเทศมาประ กอบบนความนี้ ทั้งนี้มิใช่ เพราะเหตุอื่น นอกจากต้องการจะรักษาไว้ซึ่งความอัน เพราพรั้งและความหมายซึ่งเป็นสมบัติของบทความดิม และหากจะถูกแก้ไขให้ ถ่ายทอดเป็นภาษาไทย คำแปลของผมก็เท่านั้นจะเป็นดังนี้

“อมตภาพทางกายสัมภารันน์ คนเราไม่มีอยู่ในฐานะที่จะบรรลุได้ แต่มี บางคนที่ชนในยุคต่อไปจะจดจำไว้ เพราะเหตุแห่งกิจกรรมที่เขาได้กระทำ และเพราะเหตุแห่งกราะและความคิดและปฏิบัติการที่เขาเหล่านั้นได้ยังให้เกิดขึ้นใน หมู่ประชาชน หนึ่งในบุคคลดังกล่าวได้แก่ “อินทิรา คานธี” ”

คงจะเป็นคำแปลที่พอจะแก้ชัดไปได้นะครับ เพราะคำแปลนี้ถึงอย่าง ไร ๆ ก็เป็นคำแปลอยู่หนึ่งเอง จะให้ได้ทั้งอรรถและสخของต้นฉบับคงจะไม่ง่าย

ในบรรดาถ้อยคำร้อยกรองที่ได้มีผู้จวนเขียนสดๆ “รัฐบุรุษอาวุโส” ใน ภาษาไทยของเรานั้น ที่ประทับใจผมมากที่สุดเห็นจะได้แก่ “คติธรรม” ของสม- เด็จพระอวิริยะวงศ์ตามฐาน สมเด็จพระสังฆราช สถาปนาลังษบวินัยก วัด- ราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งพระองค์ได้ทรงนิพนธ์ไว้เป็นอนุสูติคํารบรรณ ๑๐๐ วัน แห่งการอสัญกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันอังคารที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ตามความต่อไปนี้

ชุด
๔

คนดีไยมิค้อม	ดูดี กันพ่อ
ดีแต่ค้อยจับที	หาร้าย
ร้ายน้อยกลับหอยทวี	ถวิลเพิ่ม มากนา
หรือมิผิดคิดป้าย	โปรดร้อนซ้อนสุม

ตีชุมเช่นนีขาด	คุณงาม
ดีแต่ก่อชั่วلام	เลอะเปื้อน
ดีจริงส่งเสริมความ	ดีท้วง กันแซ
ดีท่านดีตนเอื้อน	ออกอ้างสร้างดี

บทกวี ๖๐ ปี ประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย

อำนาจได้มีได้มาอย่างถูกต้อง
อำนาจนั้นผู้ครองย่อมมีด้วย
อำนาจได้มีได้ใช้ให้ถูกทาง
อำนาจนั้นย่อมสร้างแต่สิ่งทرام
อำนาจอธิปไตยไทยหั้งชาติ
คืออำนาจแห่งมหาประชาสยาม
ต้องได้มาและต้องให้เป็นไปตาม
ความถูกต้องความดีงามตามครรลอง
อำนาจของประชาชนคนส่วนใหญ่
จักต้องใช้เพื่อประโยชน์ประเทศของ
ประชาธิปไตยไทยจักไียยอง
นั้นจะต้องโดยประชาเพื่อประชา
อำนาจได้ได้มาอย่างถูกต้อง
อำนาจนั้นผู้ครองย่อมหายากล้า
อำนาจได้เพื่อส่วนรวมร่วมมารดา
อำนาจนั้นเป็นส่ง่าแก่แผ่นดิน

เนาวรัตน์ พงษ์เพบูลย์
๒๙ มีนาคม ๒๕๓๔

ป้ายกฐา “วันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พฤษภาคม” ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

โดย ศ.ดร. นพดล บุญยประสพ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยฯ

ครั้งที่ ๑ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

เรื่อง อาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและผลงาน

โดย ศาสตราจารย์จิตติ ติงคภัทิย์

คุณหญิงแม่ พรหมโมบล บุญยประสพ

ศาสตราจารย์สรรเสริญ ไกรจิตติ

ศาสตราจารย์นิคม จันทร์วิทูร

ศาสตราจารย์เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม

ครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

เรื่อง พุทธศาสนากรรมกับศาสนาสุขของสังคมไทย

โดย ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วสี

ครั้งที่ ๓ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๙

เรื่อง นโยบายต่างประเทศของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์

โดย ฯพณฯ วงศ์ พลนิกร

ครั้งที่ ๔ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๗๐

เรื่อง เศรษฐกิจไทย ปี พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๗๐

โดย อาจารย์ รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์

ครั้งที่ ๕ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๗๑

เรื่อง สันติภาพ สันติสุข ของนายปรีดี พนมยงค์

โดย นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ (เสนาธิการ) เสาพงศ์)

ครั้งที่ ๖ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๗๒

เรื่อง ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประสมศึกษา

โดย ดร. นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์

รายการ “ศิลปวัฒนธรรมเพื่อประชาชนปีไทย”
โครงการ ครบรอบ ๖๐ ปี ประชาธิปไตย
๒ เมษายน ๒๕๓๕-๑๑ มีนาคม ๒๕๓๕
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

-
- ๒ เมษายน ๒๕๓๕
- คณะนิติศาสตร์ จัดงาน วันอาจารย์สัญญา
ธรรมศักดิ์ ชุมนุมดุณทรีไทยเช้าร่วมงานที่
คณะนิติศาสตร์
  - งานวัน จิตรา ภูมิศักดิ์ พิธการเสนาและ
ชมนิทรรศการ
เวลา ๑๖.๐๐-๑๙.๐๐ น. ห้องประชุมชั้น ๔
ตึกอเนกประสงค์ ชุมนุมวรรณศิลป์และ ออมช.
จัดงาน
  - งานวัน “ปรีดี ๖๐ ปีประชาธิปไตย”
ชมฟล์กซอง จากรวง “พาดพิง” และรายการ
เพลงเพื่อชีวิตหรือการฉายภพยนตร์
เวลา ๑๖.๐๐-๒๐.๐๐ น. จัดโดย ออมช.
  - รายการปราศรี “ศรีบูรพา : แล้วไปข้างหน้า
ประชาธิปไตย” อภิปราย “กุหลาบ สายประดิษฐ์
เสรีชนนักหนังสือพิมพ์”
ภพยนตร์ “ข้างหลังภพ”
เวลา ๑๖.๐๐-๒๐.๐๐ น. ห้องประชุมเล็ก
จัดโดย ชุมนุมวรรณศิลป์
- ๓ พฤษภาคม ๒๕๓๕
- ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๕
- ๑๖ มิถุนายน ๒๕๓๕

- ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ - รายการ “เพลงเพื่อประชาชนปีไทย”
เวลา ๑๗.๓๐-๑๙.๓๐ น. ทอประชุมเล็ก
โดย สุรชัย จันทิมาธาร
- ๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๕ - ภาพยันตร์สารคดีเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จ
พระปักเกล้าเจ้าอยู่หัว
เวลา ๑๙.๓๐-๒๐.๓๐ น. ทอประชุมเล็ก
- ๒๖ มิถุนายน ๒๕๓๕ - ภาพยันตร์เรื่อง “Z”
เวลา ๑๙.๓๐-๒๐.๓๐ น. ทอประชุมเล็ก
- ๒๗ มิถุนายน ๒๕๓๕ - วันสถาปนามหาวิทยาลัย ซึมการแสดงจาก
T.U. BAND ชุมชนดนตรีลากล ทอกศิริฯ
“สีช่วงแห่งห้วงเวลา” จากชุมชนป่าฐานกษา ลำตัด
ประชาชนปีไทย จากชุมชนมารรณคิลป์ วีวการเมือง
จากชุมชนมารณคิลปะและการแสดง
เวลา ๑๓.๐๐-๒๑.๐๐ น. ทอประชุมใหญ่
- ๒๘ มิถุนายน ๒๕๓๕ - รายการแสดงประกอบล้าน้ำกีวี และ
การแสดงดนตรีของ พงษ์เทพ กระโนนชานาญ
เวลา ๑๙.๓๐-๒๒.๐๐ น. ทอประชุมใหญ่
จัดโดย มูลนิธิบูรีดี พนมยงค์ ชุมชนมารรณคิลป์
- ๑๖ สิงหาคม ๒๕๓๕ - รายการ “ลักษณะการเมือง”
เวลา ๑๖.๐๐-๑๘.๐๐ น. ทอประชุมเล็ก
จัดโดย ชุมชนมารรณคิลป์
- ๖ ตุลาคม ๒๕๓๕ - งาน “รำลีกีรชันเดือนตุลาคม”
จัดและประสานงานโดย อมธ.
- ๑๙-๒๓ ตุลาคม ๒๕๓๕ - ชมรายการประกวดโฟล์คซอง
“๙๐ ปี สู่เส้นทางประชาชนปีไทย”
เวลา ๑๐.๐๐-๑๙.๐๐ น. ทอประชุมเล็ก
จัดโดย ชุมชนมูฟอล์คซอง

ଦେଖିବାରେ ପରିମାଣ କରିବାକୁ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ

- งาน “รำลีกవีรชนเดือนตุลา”
ชุมนุมการวัฒนธรรมและการแสดง鄱ล์คซอง
วงดนตรีศจารยกรรมการ
“๖๐ ปี สู่เส้นทางประชาธิปไตย”
เวลา ๑๐.๐๐-๒๔.๐๐ น. หอประชุมใหญ่และ
หอประชุมเล็ก
จัดโดย อมธ. และชุมนุม鄱ล์คซอง
- ชมการจัด “นิทรรศการศิลปกรรม”
เกี่ยวกับประชาธิปไตย
เวลา ๙.๐๐-๑๕.๐๐ น. หอประชุมใหญ่และ
หอประชุมเล็ก
จัดโดย อาจารย์ลาวணย์ อุปอินทร์

១០-៣៧ និងវាគម ២

- ชมการจัด “นิทรรศการศิลปกรรม”
เกี่ยวกับประชานิปัตติ
เวลา ๙.๐๐-๑๕.๐๐ น. หอประชุมใหญ่และ
หอประชุมเล็ก
จัดโดย อาจารย์ล่าวณีย์ อุปอินทร์

หมายเหตุ : เวลาและสถานที่การจัดอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้

กำหนดการ

วันปีรีดี พนมยงค์

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓

รายการ ณ บริเวณลานปีรีดี

- ๐๙.๐๐ น. พิธีสักการะอนุสาวรีย์ฯ ด้วยพุ่มดอกไม้ (จากวัสดุธรรมชาติ)
๑๐.๐๐ น. ถวายสังฆทาน
๑๐.๔๕ น. ปฐกถาหน้าลานปีรีดี เรื่อง “สตรีกับประชาธิปไตย”
โดย คุณครีสว่าง พ่วงค์แพทย์
๑๑.๔๕ น. ร่วมรับประทานอาหารกลางวัน

รายการ ณ หอศิลปวัฒนธรรม (หอประชุมเล็ก)

- ๑๓.๐๐ น. กล่าวเปิดงาน
โดย รองศาสตราจารย์ นรนิติ เศรษฐบุตร
อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๓.๑๐ น. พิธีมอบรางวัลทุนการศึกษา “ป้าล พนมยงค์”
โดย ท่านผู้หญิงพุนคุช พนมยงค์
๑๓.๓๐ น. อภิปรายเรื่อง “สตรีกับการเมืองในระบบประชาธิปไตย”
โดย คุณหญิง กนก สามเสน วิล

คุณนันทนา นันทวโรภาค
คุณพุนสุข โลหะโชค
คุณสุදารัตน์ เกยุราพันธ์

นายกองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดำเนินการอภิปราย

- ๑๕.๐๐ น. ดนตรีโฟล์กของ
๑๖.๓๐ น. อภิปรายเรื่อง “ท่านปีรีดีกับบทบาทในการสร้างประชาธิปไตย”
โดย รองศาสตราจารย์ และ ดิลกวิทยรัตน์
อาจารย์ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์
อาจารย์ ดร. เกษียร เทชะพีระ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิชญุ วรัญญา ดำเนินการอภิปราย
๑๗.๐๐ น. ดนตรี สูรชัย จันทิมาธร หรือ พงษ์ลิทธิ์ คัมภีร์

จากคณะผู้จัดพิมพ์

ຮມ່ ໂມທເວ ຮກຸຂຕີ ຮມ່ມຈາກສີ

ນັ້ນເນື່ອເຂົ້າສູ່ປີທີ່ ๗ ທຣີອເລີມທີ່ ๗ ຂອງທັນສືອທ່ຽວລິກວັນ “ບຣີດພນມຍົງຄໍ” ທີ່ໄດ້ກ້າວອກມາສູ່ບ່ຽນພົມພວພເພື່ອເປັນຮຽນການເນື່ອງໃນວັນຈານ “ບຣີດພນມຍົງຄໍ” ๑๑ ພຸດຊະການມ ຂອງທຸກ ຈ ປີ ຜົ່ງໄດ້ເປັນທີ່ປຣາກສູງເລີຍເຮັດວຽກຮ້ອງຕ້ອງການຈາກຫລາຍ ຈ ທ່ານວ່າ “ຄຸນຕ້ອງທ່າຕ່ອໄປ ແມ່ຈະມີອຸປະກອດແໜ້ອຍຍາກລໍານາກ ທຣີອເສີ່ງຍ່ອງໄວ ກີ່ຕ້ອງທ່າຕ່ອໄປ ມີຄະນັ້ນ ດາວໂຫຼວງ ນີ້ແມ່ນຫຼັງຈຳກັດໆ ທຣີອລື່ມທ່ານຜູ້ນີ້ໄປເສີຍ ເພຣະມີຄົນເຫັນຈະຈະໄທ້ລື່ມ ໄນອໝາກທີ່ຈະໄທ້ມີວັນນີ້ ພວກຄຸນຕ້ອງຊ່ວຍກັນທ່າຕ່ອໄປ....” ເພື່ອໃຫ້ຄົນຮູ້ຈັກທ່ານ ຮູ້ພົງລານຂອງທ່ານ ທີ່ທ່ານໄດ້ຄືດ ໄດ້ສ້າງໄດ້ຕໍ່າຮີເຮີມ ວາງຮາກສູານຮະນອບປະຊາບີປ່າໄຫ້ແກ່ປະເທດີແລະຮາຍງວ່າໄທຢູ່ໄມ່ວ່າໃນທາງເຄຮັດຖະກິຈ ການຄລັງ ການເມືອງ ການປົກຄອງ ການບໍລິຫານປະເທດຮະເບີນແບບແພນຮາຊາກາຮແຜ່ນດິນ ບນໍ້ພື້ນຖານຫລັກ ລ ປະກາກ ອັນໄດ້ແກ່

១. ເຮື່ອງຄວາມເປັນເອກຮາຊ ທີ່ຕ້ອງໄທມີເອກຮາຊໃນທາງການເມືອງ ຖາງຄະລ ແລະທາງເຄຮັດຖະກິຈຂອງປະເທດ

២. ເຮື່ອງການຮັກຫາຄວາມສົງນາຍໃນປະເທດ ທີ່ຕ້ອງຮັກຫາຄວາມປລອດກັຍໃຫ້ການປະຫຼາມຮ້າຍຕ່ອກນັດລັດນ້ອຍລົງ

៣. ເຮື່ອງເຄຮັດຖະກິຈ ທີ່ຕ້ອງປ່ຽນຄວາມສຸຂສົມບູຮັນຂອງຮາຍງວ່າໃນທາງເຄຮັດຖະກິຈ ກາງວາງໂຄງການເຄຮັດຖະກິຈແໜ່ງໜາຕີ ໄນປ່ອຍໃຫ້ປະຊານວດຍາກ

៤. ເຮື່ອງສຶກທີ່ເສມວກາຄ ທີ່ຕ້ອງໄທ້ຮາຍງວ່າມີສຶກທີ່ເສມວກາຄເທົ່າເຖິງກັນຕາມກົງມາຍ

๕. เรื่องสิทธิเสรีภาพ ที่ต้องให้ราชภูมิสิทธิเสรีภาพ มีความเป็นอิสระที่ไม่ขัดต่อหลัก ๖ ประการ

๖. เรื่องการศึกษา ที่ต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราชภูมิ ให้ราชภูมิได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง

อันเป็นรากฐานการปกครองและการพัฒนาประเทศที่ได้พัฒนาเจริญก้าวหน้ามานานเท่าทุกวันนี้

เรื่องราวดังเบ็นผลงานและเกียรติภูมิ คุณงามความดีของท่านได้ถูกปกปิด ถูกห้ามมิให้พูด มิให้เปิดเผย หรือกระทำการที่ไม่มีผู้ใดกล้าที่กล่าวขานถึง เสมือนกับท่านเป็นบุคคลที่ถูกต้องห้ามด้วยอิทธิพลมีดให้ต้องตกอยู่ในความมีดมน่อนชัก ไม่มีการเผยแพร่ให้เป็นที่เลื่องลือปราภูมิดังเช่นบุคคลสำคัญอื่น ๆ ทั้งที่ท่านได้อุทิศชีวิต สติปัฏฐานา ความรู้ความสามารถ รับใช้ชาตินานเมืองด้วยความเสียสละ ซึ่งสัตย์สุจริต จริงก้าวเดินต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง จันได้รับเกียรติยกย่องเป็นรัฐบุรุษอาวุโสแต่ผู้เดียวจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ซึ่งเป็นผู้ที่ควรแก่อนุโมทนาการให้เป็นที่ปราภูมิต่อสังคมโดยทั่วไป ถึงแม้จะมีเป็นการยกย่องสรรเสริญสุดดี แต่ก็สมควรให้เป็นที่ประจักษ์แจ้งเพื่อประโยชน์ในการวิชาการ เพื่อการศึกษาค้นคว้าหรือเพื่อเป็นประโยชน์หลักฐานในทางประวัติศาสตร์ซึ่งก็หมายไม่ หากแต่กลับไปปราภูมิอยู่ที่ต่างประเทศ ผู้ใดต้องการรู้หรือศึกษาค้นคว้าต้องไปค้นคว้าหาเอกสารต่างประเทศ การไม่เพียงแต่ไม่ทำให้เป็นที่ประจักษ์แจ้งซึ่งความจริงให้เป็นที่ปราภูมิเท่านั้น หากแต่ในบางกรณียังถูกบิดเบือนความจริงให้เป็นที่ผิดเพี้ยน หรือกระทำการที่ถูกห้ามสอนอ้างเอกสารงานของท่านไปเป็นของตนหรือของผู้อื่นโดยไม่สุจริตก็มี เหตุการณ์เรื่องราวนี้เป็นประวัติศาสตร์ของท่านที่เป็นอมตะจึงเป็นเสมือนของดีคุณค่าที่ถูกปกปิดปิดบัง หรือถูกปักคุลุมอยู่ในความมีดด้วยมิจฉาชีวิ ดังนั้น การหมายให้เห็นสิ่งที่ถูกบิดเบือนไว้ ด้วยการเปิดให้เห็นสัจธรรมความจริง จึงเป็นความชอบธรรมของผู้ที่รักความเป็นธรรมพึงกระทำ

ท่านที่ได้รับเกียรติให้เขียนเรื่องหรือบทความ แสดงความคิดเห็นอันพึงมีต่อท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เพื่อนำเสนอแล้วให้ในหนังสือที่รัฐลีกวัน “ปรีดี พนมยงค์” จึงเป็นผู้ซึ่งนำมาซึ่งความเป็นธรรมให้เป็นที่ปราภูมิ ด้วย

ความตระหนักແນ່ເກີຈະດ້ວຍຄວາມໄມ່ປະຫວັນພຽງຕ່ອກການທີ່ຈະກຳລັກລ່າງສິ່ງ
ທ່ານຜູ້ທຽບເກີຍຮົດຜູ້ນີ້ດ້ວຍຄວາມເຄາրປົກກົດ ດ້ວຍເຫດຜຸດຄວາມຈິງອ່າຍຈິງໃຈ
ອັນຄວາມແກ່ກາරຄາຮະນອນນົມໄວ້ ສະ ທີ່ນີ້ດ້ວຍ

ຄວາມສໍາເລົງຂອງໜັງສື່ອທ່ານລົກວັນ “ປຣີດີ ພັນມຍົງຄົ່ງ” ອັດ ພຖານາຄມ
ເມສຕະ ໃນປີນີ້ ໄນຈາກທີ່ຈະມອງໜັນໄປໄດ້ເລີຍເຊິ່ງຈິຕິໃຈທີ່ ເຄາປ ເທິດທຸນ ຕ່ອງທ່ານ
ຜູ້ໃຫ້ກຳນົດທະວິທະຍາລ້ຽນຂອງ ອົງການບົດີ ລອງອົງການບົດີ ດົນາຈາຍຢູ່ ຂ້າວະກາຮ
ແລະເຈົ້າທີ່ໂຮງພິມພົມທະວິທະຍາລ້ຽນຮ່ວມຄາສຕົງ ທີ່ໄດ້ສັນසຸ່ນໜູ້ຂ່າຍເຫຼືອກາພິມພົມ
ທັງໃນດ້ານກາຮັດເງິນທີ່ໄດ້ຮັບອຸນຸມັດຈາກອົງການບົດີ ແລະກາຮເອົາໃຈໄສ່ຂອງເຈົ້າທີ່
ໂຮງພິມພົມທະວິທະຍາລ້ຽນຮ່ວມຄາສຕົງ ດ້ວຍຄື່ອເປັນກາຮ່ານທີ່ອັນພຶ່ງກາຮ່າເພື່ອ
ຮ່າລົກເກີຍຮົດຜູ້ຄຸນ ມຸນາກຕະເວີ້ ສາມັກຄື່ຂ່າວຮ່ວມຄາສຕົງ ເພື່ອຫາດີແລະຮ່ານງວຣໄທຍ
ຕາມຄໍາຊ່ວຍໝາຍຂອງໝາມຮ່ວມ ຕ.ມ.ຮ.ກ. ສັມພັນນົງ ແນ້ນສື່ອທ່ານລົກວັນ “ປຣີດີ ພັນມຍົງຄົ່ງ”
ອັດ ພຖານາຄມ ເມສຕະ ທີ່ຈະຕ້ອງປ່າກງູດຄວາມຄູ່ກັນງານວັນ “ປຣີດີ ພັນມຍົງຄົ່ງ”
ຈຶ່ງໄດ້ສໍາເລົງເວັບຮ້ອຍສມັດປັນຍານ

ຂອ້ໃຫ້ຮ່າມຈົ່ງຄຸ້ມຄວາມຜູ້ປະຫວັນພົມພົມ ດັ່ງພຸທ່ອສຸກາເສີມທີ່ທ່ານອາຈາຍ
ປຣີດີ ພັນມຍົງຄົ່ງ ໄກສະເໜີຕິເຕືອນໄຈວ່າ “ຮົມໂມທເວ ຮກຸຫີ ຮົມມຈາກີ”

(ນາຍສັມຜັສ ພຶ່ງປະຕິເມືອງ)

ປະທານອນການມາຮ່ວມມືກັງຈັດພິມພົມໜັງສື່ອທ່ານລົກວັນ
ວັນ “ປຣີດີ ພັນມຍົງຄົ່ງ” ອັດ ພຖານາຄມ ເມສຕະ

**ผู้ช่วยอปภาระการจัดพิมพ์
หนังสือที่ระลึกวัน “ปรีดี พนมยงค์”
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๗๕**

---

๑. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์	๒,๐๐๐ บาท
๒. คุณวิภาส บุญญาสิติย์	๕๐๐ บาท
๓. คุณประเพร摊 บูเชต	๕๐๐ บาท
๔. คุณสุกสรร สุนธรรม	๕๐๐ บาท
๕. คุณชาญ บุญทักษิณ	๕๐๐ บาท
๖. คุณวิทยา อัควนิก	๕๐๐ บาท
๗. พลตรีพินัย จันทร์ใจวงศ์	๕๐๐ บาท
๘. คุณสุพิน สุขสุเดช	๕๐๐ บาท
๙. ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๑,๐๐๐ บาท

รายงานการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก
วันปีดี พนมยงค์
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๔

นายสัมผัส	พึงประดิษฐ์
นายระวิ	ฤกษ์จำนำง
นายจำรัส	ชุมภูผล
นายโชว์	อุบลวัตร
นายคณิต	พีชวนิชย์
นางสาวอรุณี	อินทรสุขครี
นางสาวอรุณครี	พุทธศรี
นายธวัชชัย	ไพรินทรากา
นายสมณา	นทีรัยໄทวะ
นายจิโรตม์	นามประทาน
นายศิริศักดิ์	สรานุกูล

กรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ประภาณ์ วายชัย
รองศาสตราจารย์ นรนิติ เกรชฐ์มนตร
นายประจวบ ไชยสาร์
นายปรัมมาล สภาวงศ์
นายประญูร จินดาประดิษฐ์
ศาสตราจารย์ พ.ประเวศ วงศ์
นายพันธส ติมະเสตียร
นายมานีจ สุขสมจิตร
นายมารุต บุนนาค
ศาสตราจารย์ ดร. ส่ง สรรพศรี
นายสวัสดิ์ โชคพานิช
นายสุขวิช วงศิตพล
พล.ต.อ. แสง ธีระสวัสดิ์
นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์
นายอนันต์ อันตถกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จาปุร ไวยนันท์

อาจารย์ สุรินทร์ รณเกียรติ

ຮອງມາສົກລະວະຈາກຍົດ ດຣ. ວຽກຄຣູນ ສາມໂກເນັດ

อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ដៃចុះឈ្មោះសាធារណរដ្ឋមន្ត្រី នគរបាល នគរបាល

รองศาสตราจารย์ ดร. นักสิทธิ์ คุ้วฒนาชัย

ศาสตราจารย์ นพ. อารี วัลย์เลวี	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนผู้บริหาร
ดร. เพ็ญศรี กิวยสุวรรณ	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนผู้บริหาร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉันทลักษณ์ ณ ป้อมเพชร	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนผู้บริหาร
รองศาสตราจารย์ ดร. นริศ ชัยสูตร	ประธานสภาอาจารย์
รองศาสตราจารย์ ดร. จินตนา คำรงค์เลิศ	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนคณาจารย์
อาจารย์ แก้วสาร อดิโพธิ	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนคณาจารย์
รองศาสตราจารย์ นิพัทธ์ จิตรประสงค์	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนคณาจารย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นวลจันทร์ อินทริวิชชะ	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนคณาจารย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉวีวรรณ ประจวบเมฆะ	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนคณาจารย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิริมย์ จันถาวร	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนคณาจารย์
นายໂຮງ ອຸນລວັດ	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนหัวราชการพลเรือน ในมหาวิทยาลัย
นางยุพาณี ศุภศิลป์	กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประธานผู้แทนหัวราชการพลเรือน ในมหาวิทยาลัย

รายนามผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ นรนติ เครชฐบุตร ศาสตราจารย์ ดร. ปัญญา บริสุทธิ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วัชรียา โถส่วน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จาจพร ไวยนันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พนเม อี้ยมประยูร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมชาย ภาคภานันทน์ อาจารย์ สุรินทร์ รณเกียรติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ແນงน้อย ใจอ่อนห้อม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หริรักษ์ สุตະบุตร รองศาสตราจารย์ ดวงพิพิญ วรพันธุ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไพบูลย์ กัมมุติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมยศ เชื้อไทย ศาสตราจารย์ เสนนา ตีเยาว์	อธิการบดี ที่ปรึกษา รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย รองอธิการบดีฝ่ายการคลังและทรัพย์สิน รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา รองอธิการบดีทั่วไป รองอธิการบดีศูนย์รังสิต รองอธิการบดีฝ่ายบริหารบุคคล รองอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ ผู้ช่วยอธิการบดี ผู้ช่วยอธิการบดี คณะกรรมการนิติศาสตร์ คณะกรรมการนิติศาสตร์ และการบัญชี คณะกรรมการรัฐศาสตร์ คณะกรรมการเศรษฐศาสตร์ คณะกรรมการสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะกรรมการศิลปศาสตร์ คณะกรรมการสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน คณะกรรมการสังคมวิทยา และมนุษยวิทยา
รองศาสตราจารย์ ดร. วิสุทธิ์ โพธิแท่น รองศาสตราจารย์ ดร. วรภรณ์ สามโกเศส รองศาสตราจารย์ นิภา ส.ตุมสุนทร อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองศาสตราจารย์ อรทัย ครีสันติสุข	คณะกรรมการนิติศาสตร์ คณะกรรมการนิติศาสตร์ คณะกรรมการสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะกรรมการศิลปศาสตร์ คณะกรรมการสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลา แสงสีทอง	คณะกรรมการนิติศาสตร์ และมนุษยวิทยา
รองศาสตราจารย์ ดร. อากรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประโยชน์ ธรรมกรบัญญัติ รองศาสตราจารย์ ดร. นักลิท คุ้วณนาชัย ศาสตราจารย์ นายแพทย์ อารี วัลย์เสวี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชช กิจธรรม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉันหลักษณ์ ณ ป้อมเพชร	คณะกรรมการนิติศาสตร์และเทคโนโลยี คณะกรรมการนิติศาสตร์ คณะกรรมการนิติศาสตร์ คณะกรรมการแพทยศาสตร์ ผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา ผู้อำนวยการสำนักบันคิตอาสาสมัคร

ดร. เพ็ญศรี กิจสุวรรณ รองศาสตราจารย์ ดร. จีระ วงศ์ลดาธรรมกิจ	ผู้อำนวยการสำนักหอสมุด
รองศาสตราจารย์ ดร. ชน德拉 นรภุมพิภัชณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชาลิต ปัญญาลักษณ์	ผู้อำนวยการสถาบันทรัพยากรม努ชัย
รองศาสตราจารย์ ดร. สุรชัย ศรีไกร อาจารย์ ดร. โอวาท สุทธิวานนท์พุฒิ	ผู้อำนวยการสถาบันประมวลข้อมูล เพื่อการศึกษาและการพัฒนา
รองศาสตราจารย์ น้ำรุ่ง สุขพรรรณ	ผู้อำนวยการสำนักทะเบียน และประมวลผล
	ผู้อำนวยการสถาบันภาษา
	ผู้อำนวยการสำนักเสริมศึกษา และบริการสังคม

รายนามคณะกรรมการบริหารชนบท ต.ม.ช.ก. สัมพันธ์ พ.ศ. ๒๕๗๔-๒๕๗๕

๑. นายประมวล	สกาวสุ	ประธาน	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๗
๒. นายทองมา	วงศ์ลดาธรรม์	รองประธาน	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๘
๓. พล.ต.ต. ทวี	ธีระถุล	รองประธาน	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๑
๔. นายชาญ	แก้วชัยสิ	เลขานิการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๕. นางสาวจิรีย์	อัตถาจารย์กาล	เหตุัญญา	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๓
๖. นางสมานาจิตต์	วิไลรัตน์	ผู้ช่วยเหตุัญญา	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๔
๗. ศาสตราจารย์วารี หวานนท์		ฝ่ายทางาน	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๘. นางสุดจิตต์	ภูมิจิตร	ประชาสัมพันธ์	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๒
๙. พล.ต. พนัญ	จันท์โกรจวงศ์	นายทะเบียน	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๑๐. นายสำราญ	ชินเจริญสุข	ปฏิคม	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๗
๑๑. พ.ต.อ. เสฐียร	สินธุเสน	สังสติการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๑๒. นายประดับ	มนูรัชฎา	ผู้ช่วยสังสติการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๗
๑๓. นายสัมพัส	พึงประดิษฐ์	บรรณการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๗
๑๔. นายระวี	ฤกษ์จำรง	ผู้ช่วยบรรณการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๘
๑๕. นายกฤชาดา	จุฬาศุภวงศ์	กรรมการ	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๑
๑๖. นายประวัติ	วิริยะวงศ์	กรรมการ	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๒
๑๗. นายเกตรา	เวศอรุณ	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๒
๑๘. นายรัตน์	ศยามานนท์	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๒
๑๙. นายจักรุณ	ปิยัมปุตระ	กรรมการ	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๓
๒๐. นายอ่านวย	เปล่งวิทยา	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๓
๒๑. นายอุ่น	วงศ์โรจน์	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๓
๒๒. นายสุเกษ	ศรคุปต์	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๓
๒๓. นายประจีด	เปล่งเคริงม	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๒๔. นายโสภณ	ปลื้มจินดา	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๒๕. นายชาญ	กาญจนากพันธุ์	กรรมการ	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๒๖. พ.อ. เยี่ยร์	วงศ์กานพสินธุ์	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๒๗. นายบุญยงค์	วินิจฉัยถุล	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
๒๘. ดร. เนลิมชัย	วสันนท์	กรรมการ	ประธาน ต.ม.ช.ก. รุ่น ๖
๒๙. นายฉ้อวน	นิลกำแหง	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๖

๓๐. นางจามุน	นามประทาน	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๖
๓๑. นายยง	ศรีนาม	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๘
๓๒. พล.ต.ต.ไพรожน์ ศิริโรจน์	ศิริโรจน์	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๘
๓๓. นายอุทัย	ทองภักดี	กรรมการ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๑

ที่ปรึกษา

นายสุวักร	สุคนธวัต	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๑ อดีตประธานชุมชน ต.ม.ช.ก. สัมพันธ์
ผลเอก ช้านาญ	นิลวิเศษ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๔ อดีตประธานชุมชน ต.ม.ช.ก. สัมพันธ์
คุณหญิงครรชประพาฟ	สภาวงศ์	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๖ อดีตประธานชุมชน ต.ม.ช.ก. สัมพันธ์
นายประจวบ	กาญจนลาก	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๑
นายณอนอม	นพวรรณ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๒
พ.ต.อ. (พิเศษ) ประดับ	ธีรเก้าศัลย์	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๒
นายสุรัตน์	วรดิลก	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๓
นายแทน	พีระพล	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๔
นายสุเทพ	อักษรสารลิทธิ์	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๔
พล.ต. จินดา	สายสิงห์ทอง	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
นายประมวล	ศิริกุล	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
พ.ต. ทรง	วิบูลย์จันทร์	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕
นายสุข	สุวรรณศิริ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๖
นายชลอ	ธรรมศิริ	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๗
นายจำรัส	ชุมภาพล	ต.ม.ช.ก. รุ่น ๘
นายมานิต	ปางมณี	ม.ช.

รำลึกเกียรติคุณ หนุนกตเวที
สามัคคีธรรมศาสตร์ เพื่อชาติและราชภูมิไทย

ปกหน้า :- ภาพเขียนรูปบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์
โดย อาจารย์ ลาวัณย์ อุปอินทร์

ၬ၀၌
ประชาธิปไตย

คลอสเตอร์ ความสุขที่ดูบดีมีได้